

1

2013

(125)

Cena 6,00 zł
(VAT=5%)

НАД БУГОМ І НАРВОЮ



PL ISSN 1230-2759 N indeksu 367/214



ЗМІСТ ★ SPIS TREŚCI

О. Купріянович, <i>Пам'ять Петра Купрія</i> <i>вишанували в Люблін та в Костомолотах</i>	2
С. Савчук, <i>А Підляшшия колядує...</i>	5
А. Гіза, <i>Ялинкові ігри й гуляння більських дітей</i>	8
«Щось поміняти у своєму житті». Розмова з М. Степанюком	9
Л. Лабович, <i>Про інспіруючий вплив</i> <i>української естради</i>	13
В. Місіюк, <i>Давайте будемо мандрувати...</i> <i>(Спогади й роздуми берестейця)</i>	15
L. Łabowicz, <i>Dialekty podlaskie na tle</i> <i>kształtowania się języka ukraińskiego</i>	17
Ю. Гаврилюк, <i>Сімейна Європа князів.</i> <i>З історичних ескізів</i>	23
D. Stankiewicz, <i>Czyże – odkrycie po śmierci</i> <i>zabytku. Malowidła orlańskiego mistrza</i>	25
Л. Лабович, <i>Вийшов диск із підляським</i> <i>зимовим фольклором</i>	30
JH, <i>Ruś pomiędzy Krosnem a Strzyżowem</i>	32
W. Plezia, <i>Bonarówka. Historia kilku fotografii</i>	33
О. Ільїн, <i>Західне Полісся в Українській Державі</i> <i>гетьмана Скоропадського</i>	35
LS, <i>Znane – nieznanie</i>	38

A. Kulgawczuk, <i>Tolerancja... Jaka? Rusina,</i> <i>obywatela polskiego przemysleń kilka...</i>	39
I. Киризиук, <i>3 циклу: Оскома проминання</i>	40
Ю. Гаврилюк, <i>Хронологіон 2012</i>	41
J. Wilde, <i>Odszedł od nas Stefan Tkaczuk –</i> <i>– największy pszczelarz w Polsce</i>	43
Л. Лабович, I. Ігнатюк <i>3 хроніки подій</i> <i>на Підляшші</i>	44
<i>Festiwal Kołedy i Szczodrywki na Bugiem</i>	47
М. Петрукович, <i>Колядки над Бугом</i>	48

НАША ОБКЛАДИНКА

Зимові краєвиди Холмищини і Підляшшия. Стор І: Церква св. Володимира Великого, Хрестителя Русі-України у селі Березно біля Холма (фото В. Ковальського). Стор. IV: Околиця села Крив'ятичі у Вурлянській гміні (фото Ю. Гаврилюка).

Стор. II: Сторінка з ілюстрованого списку «Повісті минулих років» зі згадками про походи Володимира Великого над Сян і Буг.

Стор. III: Святі Кирило і Мефодій – творці слов'янської грамоти (одна з фігурних груп пам'ятника св. Ользі, великій княгині київській, Київ).

Фото Ю. Гаврилюка

Український часопис Підляшшия „Над Бугом і Нарвою”

Видавець: Союз українців Підляшшия
ul. Ogrodowa 13, 17-100 Bielsk Podlaski, tel/fax 85-730-25-23
www.zup.org.pl E-mail: biuro@zup.org.pl

Зреалізовано завдяки дотації Міністра адміністрації і цифризації.

Редакція: Андрій Давидюк, Юрій Гаврилюк (головний редактор), Юстина Гапонюк, Іван Киризиук, Христина Костевич, Людмила Лабович, Кароліна Матейчук. **Співпрацівники редакції:** Ігор Вереміюк, Іван Ігнатюк, Микола Рощенко, Славомир Савчук, Леокадія Сасевич, Мирослав Степанюк, Єлизавета Томчук, Олена Чабан.

Не всі думки висловлені на сторінках нашого часопису віддзеркалюють погляди редакції. Не замовлених матеріалів не повертаємо. Редакція залишає за собою право редагувати, скорочувати тексти та змінювати заголовки. За зміст поміщених реклам та оголошень редакція не відповідає.

Річна передплата на території Польщі коштує 50,00 zł. Річна передплата з-за кордону – рівновартість 35 доларів США (звичайною поштою) або 50 доларів США (летунською поштою). Банк. рахунок видавця: Związek Ukraińców Podlasia, Bank Pekao S.A., nr 41 1240 5253 1111 0000 5712 5402.

Ukraińskie pismo Podlasia „Nad Buhom i Narwoju”

Wydawca: Związek Ukraińców Podlasia
ul. Ogrodowa 13, 17-100 Bielsk Podlaski, tel/fax 85-730-25-23
www.zup.org.pl E-mail: biuro@zup.org.pl

Zrealizowano dzięki dotacji Ministra Administracji i Cyfryzacji.

Redakcja: Andrzej Dawidziuk, Justyna Haponiuk, Jerzy Hawryluk (redaktor naczelny), Jan Kiriżiuk, Krystyna Kościwicz, Ludmiła Łabowicz, Karolina Matejczuk. **Współpracownicy redakcji:** Helena Czaban, Jan Ignaciuk, Mikołaj Roszczenko, Leokadia Sajewicz, Sławomir Sawczuk, Mirosław Stepaniuk, Elżbieta Tomczuk, Ihor Weremijuk.

Nie wszystkie opinie wyrażone na łamach naszego czasopisma wyrażają poglądy redakcji. Materiałów nie zamówionych redakcja nie zwraca i zastrzega sobie prawo ich redagowania, skracania oraz zmiany tytułów. Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść zamieszczonych reklam i ogłoszeń.

Roczna prenumerata krajowa kosztuje 50.00 zł (w przypadku prenumeraty za okres krótszy ilość numerów należy pomnożyć przez 8.50 zł). Roczna prenumerata zagraniczna – równowartość 35 USD (pocztą zwykłą) lub 50 USD (pocztą lotniczą). Rachunek bankowy: Związek Ukraińców Podlasia, Bank Pekao S.A., nr 41 1240 5253 1111 0000 5712 5402.

Druk: Andare. Studio Grafiki i Reklamy, ul. Senatorska 40/91, 00-95 Warszawa. Nakład: 1600 egz.

Пам'ять Петра Куприся вишанували в Любліні та в рідних Костомолотах

Понад 10 років тому Південне Підляшшя втратило свого визначного сина – поета і перекладача Петра Куприся, уродженця надбужанських Костомолотів. До його найбільших досягнень можна зарахувати перший в історії повний переклад «Кобзаря» Тараса Шевченка польською мовою, а також переклад «Енеїди» Івана Котляревського. Хоч за життя мало хто знав про поетичний талант П. Куприся, проте після смерті його переклади та власні вірші стали відомими. Для багатьох несподіванкою стало також те, що Петро Купрись – українець, свідомий свого коріння, про його ідентичність прекрасно засвідчують вірші. Вишанування пам'яті Петра Куприся в 10-у річницю його смерті відбулися в дні 17-18 листопада 2012 р. в Любліні, де прожив більшість свого життя, та в місці народження – рідних Костомолотах.

Люблін

Урочистості з нагоди 10-ої річниці смерті Петра Куприся почалися в Любліні 17 листопада 2012 р. панахидою над могилою поета і перекладача на православному кладовищі при вул. Липовій, яку відправив о. прот. Мирослав Вишневецький. Біля могили зібралися друзі П. Куприся та українська громада міста. Після богослужіння зі словом до присутніх звернулися о. Мирослав та голова Українського Товариства д-р Григорій Купріянович. На закінчення скромної урочистості відбулося покладення вінків до могили поета.

Згодом урочистості перенеслися до приміщень Природничого університету, у якому (тоді ще – Рільничій академії) багато років працював П. Купрись. Там відбулася їх наступна частина – Науковий симпозіум «Петро Купрись – біографія, творчість, рецепція та історичний контекст». Відкрив симпозіум голова Українського Товариства д-р Григорій Купріянович. Уведенням до симпозіуму стала презентація власних віршів



Панахида над могилою Петра Куприся на православному кладовищі при вул. Липовій в Любліні, яку совершив о. прот. Мирослав Вишневецький. Декламація віршів поета, які українською та польською мовами зачитали учні Української недільної школи в Любліні з міжшкільних груп навчання української мови.

поета, які українською та польською мовами зачитали учні Української недільної школи в Любліні з міжшкільних груп навчання української мови: Катерина Купріянович, Яків Марчук, Маркіян Савенець, Микола Рошенко, Олександра Радченко, Матвій Марчук, Ольга Купріянович, Ярема Дзідю, Лідія Квятковська.

До слова запрошено офіційних гостей: від імені ректора Природничого університету в Любліні виступав проф. Анджей Борови, проректор цього ж університету, від імені Гене-

рального консульства України в Любліні – віцеконсул Віталій Білий, від імені Люблінського відділу Польської Академії Наук – проф. Євген Красовський, голова однієї з комісій відділу ПАН, Збігнєв Войцеховський – голова Товариства «Спільне коріння». До присутніх звернувся також зі словом голова Видавничого колективу творів українських поетів у перекладі Петра Куприся проф. Юзеф Колодзей, який нагадав шлях до оприлюднення спадщини Петра Куприся протягом 10 років, які минули від



Lublin – 17 listopada 2012 r.



Науковий симпозіум «Петро Купрись – біографія, творчість, рецепція та історичний контекст», виступає проф. Євген Красовський з Природничого університету в Любліні, член Видавничого колективу творів українських поетів у перекладі Петра Куприся.

його смерті. Листи до учасників симпозіуму скерували: депутат Європарламенту проф. Лена Колярська-Бобінська, співголова Спільної комісії уряду та національних і етнічних меншин та державний секретар у Міністерстві адміністрації і цифризації Влодзімеж Карпінський, Маршалок Люблинського воєводства Кшиштоф Гетман. Серед офіційних гостей був представник православного архієпископа Люблинського і Холмського Авеля – о. прот. Андрій Лось, на симпозіумі був також присутній о. Андрій Конахович.

Наукову частину заходу відкрив виступ проф. д-р габ. Євгена Красовського, який розповів про «Заходи щодо видання “Кобзаря” Тараса Шевченка у перекладі Петра Куприся у Польщі та в Україні». На завершення свого виступу вручив він членам Видавничого колективу – проф. Михайлові Лесеву та д-ру Миколі Роценку – грамоти з подякою за їхню працю від Львівського національного аграрного університету у Львові-Дублянах. Тоді здійснено також презентацію видань зі спадщиною П. Куприся, які з’явилися друком в 2012 р.: двомовного видання «Кобзаря» Т. Шевченка у перекладі П. Куприся та другого видання авторських поезій П. Куприся «Поезії та переклади».

З черговою доповіддю, про «Історичні традиції Коденщини», виступив український історик з Більська-Підляського Юрій Гаврилюк, який намалював історичний фон для розмови про уродження Костомолотів. Наступним виступив проф. д-р габ.

Юзеф Колодзей, який наблизив біографію поета в доповіді «Петро Купрись (1933-2002) – філолог, поет, перекладач».

Наступна частина наукового симпозіуму присвячена була творчості Петра Куприся та її рецепції. Першим після перерви з доповіддю виступав проф. д-р габ. Михайло Лесів, який говорив про «Поетичну творчість Петра Куприся». З черги про «Свідчення української ідентичності в поезії Петра Куприся» розказав д-р Микола Роценко. Д-р Григорій Купріянович присвятив увагу «Рецепції творчості Петра Куприся після його смерті», а д-р Андрій Савенець сказав доповідь про «Перекладацьке мистецтво Петра Куприся», в якому підкреслив майстерність поета, що закінчило ознайомлення з його творчістю. На завершення симпозіуму проф. д-р габ. Василь Назарук розказав про «Українські поетичні традиції Південного Підляшшя».

На закінчення люблинських урочистостей у пам’ять Петра Куприся з концертом виступив український фольклорний ансамбль «Родина» з Дуб’яжина біля Більська-Підляського. Ансамбль співає під керівництвом Єлизавети Томчук. Колектив виконав ряд українських пісень з Підляшшя, так рідного П. Куприсю.

Костомолоти

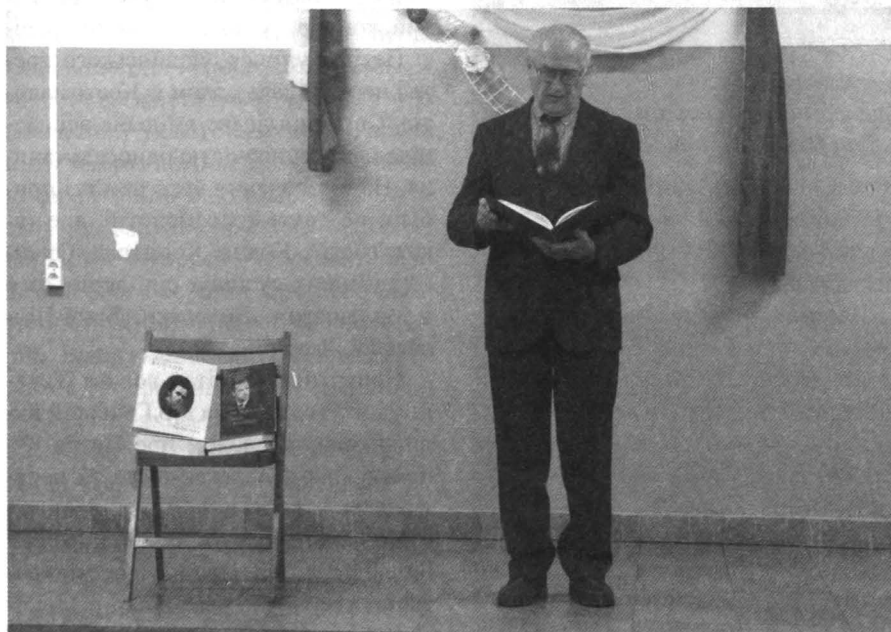
Наступного дня, в неділю 18 листопада 2012 р., урочистості вшанування 10-х роковин смерті Петра Куприся відбулися в місцевості, де наро-

дився поет – в Костомолотах над Бугом. Почалися вони урочистою панахидою за душу раба Божого Петра в костомолотській православній церкві преп. Серафима Саровського. Богослужіння очолив о. ігумен Амвросій (Годун), у співслужінні о. прот. Михайла Цюхоя з Кобилян та о. Фоми Волосика з Заболоття. На богослужінні був присутній вїйт гміни Кодень Ришард Зань. Зі словом до присутніх звернувся о. Амвросій.

Після богослужіння урочистості перенеслися до сільської світлиці у Костомолотах, де відбувся урочистий концерт у 10-і роковини смерті Петра Куприся, українського поета і перекладача родом із Костомолотів. Світлиця ледве вміщала всіх зацікавлених творчістю односельчанина. На відзначення його пам’яті прибули не лише костомолотці, але також гості з Кодня, Копитова, Окчина та інших сусідніх сіл, окрім того з Малашевич, Володави, Білої-Підляської, Люблина.

Присутніх привітав голова Українського Товариства д-р Григорій Купріянович. Зі словом про Петра Куприся – як філолога, поета та перекладача – виступив перед мешканцями Костомолотів проф. д-р габ. Юзеф Колодзей. Про його поезію дотепно і сердечно розповів д-р Микола Роценко. Звершенням презентації постаті Петра Куприся стала декламація його віршів польською та рідною – українською – мовами, які читали учні Української недільної школи в Любліні: Катерина Купріянович, Маркіян Савенець, Ольга Купріянович.

У другій частині зі словом виступили офіційні гості. Вїйт гміни Кодень Ришард Зань наголосив, що саме цього року село Костомолоти відзначало своє 600-річчя, нагадав також, що ініціатором відзначення пам’яті П. Куприся в Костомолотах був архієпископ Люблинський і Холмський Амель. Слово до присутніх скерував також костомолотський депутат Ради гміни Кодень Іван Свирид, який висловив радість і вдячність, що в Костомолотах можна було відзначити пам’ять славного односельчанина. Зворушливим став виступ мешканця Костомолотів товариша Петра Куприся з років молодості, який з пам’яті процитував почуті тоді від нього слова вірша о. Сидора Воробкевича «Мово рідна, слово рідне...».



Урочиста панахида в костомолотській православній церкві, очолена о. ігуменом Амвросієм (Годуном), у співслужінні о. прот. Михайла Цюхоя з Кобилян та о. Фоми Волосіка з Заболоття.

В Костомолотах про поезію Петра Куприя розповів у костомолотській світлиці д-р Микола Роценко.

На закінчення цієї частини урочистостей проф. Ю. Колодзей та д-р Г. Купріянович презентували найновіші видання зі спадщиною Петра Куприя – «Поезії та переклади» (Люблин 2012) та двомовний «Кобзар» Т. Шевченка у перекладі П. Куприя (Львів–Люблин 2012). Обидва томи вручено війтові гміни Кодень Р. Заню та о. ігумену Амвросію. Зі словом до присутніх звернувся тоді о. ігумен Амвросій, який висловив радість, що саме в Костомолотах відбулося відзначення пам'яті П. Куприя. Для цього, щоб творчість П. Куприя стала відомою на його батьківщині, том з авторськими творами поета подаровано також представникам місцевої громадськості. Була серед них представниця родини П. Куприя – Галина Волосюк та солтис села

Костомолоти Лев–Прокоп'юк, які звернулися до присутніх з короткими словами. Момент вручення найновіших видань П. Куприя виявився дуже зворушливим. Війт гміни, своєю чергою, вручив присутнім видачу до 600-річчя Костомолотів книжку Івони Гришко «Kostomłoty nad Bugiem» (Костомолоти, 2012).

Останньою точкою програми були виступи ансамблів. Першим виступав співочий ансамбль з Костомолотів. У перерві зачитано листа від співголови Спільної комісії уряду та національних і етнічних меншин та державного секретаря у Міністерстві адміністрації і цифризації В. Карпінського. Тоді вручено також збірник поезій Петра Куприя теперішнім власникам хати, у якій він народився і жив. Звернулися вони зі сло-

вом, запрошуючи відвідувати рідну хату поета і перекладача «Кобзаря». Згодом виступив з прекрасним концертом український фольклорний ансамбль «Родина» з Дуб'яжина біля Більська-Підляського під керівництвом Єлизавети Томчук.

На закінчення костомолотської господині із місцевого Гуртка сільських господинь запросили всіх присутніх на багату гостину. В рідному селі П. Куприя за спільним столом його пам'ять згадували костомолотські односельчани поета, родичі, а також друзі з Люблина.

Організаторами урочистостей у пам'ять П. Куприя в Люблині були Українське Товариство, Природничий університет у Люблині, Польська Академія Наук Відділ у Люблині та Видавничий колектив творів українських поетів у перекладі Петра Куприя. Організаторами костомолотських урочистостей були: Українське Товариство, Православна парафія в Костомолотах, Природничий університет у Люблині, Польська Академія Наук Відділ у Люблині, Видавничий колектив творів українських поетів у перекладі Петра Куприя; велику підтримку для проведення цих відзначень дав архієпископ Люблинський і Холмський Авель та гміна Кодень. Почесний патронат над урочистостями взяли: Генеральний консул України в Люблині Владислав Каневський, а також Президент міста Люблин Кшиштоф Жук (в Люблині) і війт гміни Кодень Ришард Зань (у Костомолотах). Заходи реалізовано завдяки дотації Міністра адміністрації і цифризації, а люблінську частину також за фінансової підтримки міста Люблин.

Люблинські та костомолотські урочистості стали нагаднанням поетаті маловідомого українського поета родом з Південного Підляшшя – Петра Куприя. Про його творчість та її значення не лише для Підляшшя, але також для польсько-українських культурних стосунків, не знали на його Малій Батьківщині. Листопадові відзначення відродили пам'ять про П. Куприя на його рідній землі, спричинилися також до ширшого заіснування тут української підляської спадщини.

Ольга КУПРІЯНОВИЧ
Фото Марія Купріянович, Андрій Савенець, Ольга Купріянович

А Підляшшя колядує...

За наших кавалерських часув, перед Рuzдвом збирались ми в одну хату, було нас в групах по штирох, п'ятьох, училися колядок і зірки клеїли. А потом брались і шлі на штири, п'ять вйосок й колядували. Бралі сані або вуоз. Вуоз нас брат, альбо хто інший і обскакували по пара суюл, а вйоскі булі по штириста – п'ятсот мешканцюв. Назбирайм грошей, то перезначим на якісь імпрези – колись всьо робілі якісь приваткі або забави, це не так давно то було...

Ось так переважно звучать спомини, характерні для покоління підляшуків, яке виростало в часах, коли села були повні дітей та молоді. Зараз колядування це один з небагатьох народних звичаїв, який є досі живим і популярним серед молодих людей. Однак, як і ціла підляська громада, колядування переноситься з села до містечок та міст, куди емігрувало покоління дідів або батьків сьогоднішніх молодих колядників. Крім традиційного колядування – «по хатах», опісля Різдва, по цілому регіоні проводяться десятки вечорів колядок. Практично немає гміни, в якій не відбувався б такий вечір, а завдяки цьому, що останнім часом відремонтовано багато сільських світлиць, колядні концерти проводяться також у маленьких місцевостях. Безліч колядних вечорів справляє, що різдвяні пісні звучать на Підляшші не тільки до свята Водохрещення – колись був це час, до якого співали колядки, але співають їх зараз навіть у лютому.

На всіх цих заходах не може очевидно забракувати українських колядок, заспіваних, чи то в народній манері, чи «старожитних» пісень з Богогласників співаних староукраїнською мовою, а також творів відомих українських композиторів, яких можна вважати за найкращих у ділі ввведення традиційних пісень у світ хорового мистецтва. Не дивно, що церковні хори, які беруться за колядну тему, так часто сягають до творчості Кирила Стеценка, Миколи Леонтовича, Олександра Кошиця чи Станіслава Людкевича.

Одним з перших концертів опісля Різдва Свят були Гайнівські зустрічі з православною колядкою. Почались вони 10 січня, а учасниками були, між іншими, діти та молодь з Комплексу шкіл імені Адама Міцкевича та Садочка «Лісова Поляна» у Більску, які вивчають українську мову.

– Наш перегляд почали ми організувати 18 років тому – говорить керівник Деканального інституту пра-

вославної культури в Гайнівці отець Павло Стерлінгов. – Початково відбувався він у білоруському ліцеї, а потім перенісся до Гайнівського будинку культури і саме по сьогодні тут проводимо наш фестиваль. У перших переглядах брали участь учні гайнівських шкіл, а потім фестиваль почав розростатись – з'явилися колективи з-поза Гайнівки, з Більського повіту, а в цьому році маємо вже також учасників з Сім'ятицького повіту. Ця традиція зберігається – люди колядують не тільки на концертах, але також у час Різдва, ходять по Гайнівці і по селах. Так що колядування живе і буде жити.

Гайнівський перегляд мав конкурсну формулу, а учасники з Більська привезли звідси нагороди – І місце у категорії початкових шкіл посіли учні з Початкової школи № 4, а у гімназії – учні з Гімназії № 2. Діти з українських груп садочка «Лісова Поляна» зайняли 3 місце. Гала-концерт гайнівського перегляду відбувся 14 січня і тільки починав період насичених колядуванням двох наступних тижнів.

– Це дуже колядний сезон – говорить вчителька української мови та керівник ансамблю «Ранок» Єлизавета Томчук. – Протягом двох тижнів маємо практично щодня концерти. Діти навіть втрачують орієнтацію – де і коли виступають. Про-



Вечір колядок відбувається також в Дуб'яжисі. Фото М. Хмелеский



сто так багато концертів. Тут, у Гайнівці, виступаємо практично рік у рік, а кожного року стараємось заспівати щось нового, але також, щоб завжди були підляські акценти.

Пауля Корнилюк з колективу «Ранок» представляла в Гайнівці Гімназію № 2 з Більська. Під час концерту поділилась також споминами з цього горічного колядування.

— На свята колядувалось також добре, я ходила з сестрою і двома подругами — говорить молода співачка. — Колядувала у Грабовцю та Відові, там де живуть дідо і баба. Люди добре нас приймали, всі відчиняли двері, заробили гроші. Ми одягали кожухи і шеланівки та сорочки і спідниці з колективу «Ранок» і люди дивувались, звідки в нас такі гарні строї.

Чергова зустріч з українськими колядками пройшла в згаданих навчальних установах — Комплексі шкіл імені Адама Міцкевича та Садочку «Лісова Поляна» в Більську. Вечори колядок відбилися там 11 та 15 січня, а глядачами були переважно батьки та бабусі і дідусі молодих колядників.

— Коли приходить час Різдвяних Свят та Новий Рік, завжди щороку організуємо також вечір колядок для всіх учнів, які вчаться української мови — говорить вчителька в Комплексі шкіл ім. Адама Міцкевича в Більську Агнешка Гіза. — Стараємось показати це, що діти не тільки вміють заспівати колядки, але також представити свої акторські здібності через участь у різдвяному вертепі.

Колядування це ще такий живий пласт народної культури. Опісля свят, коли діти приходять до школи, часто кажуть, скільки заробили за ці два дні колядування в Більську чи околиці. Добре, що діти хочуть ще ходити, бо це ж важка робота, але за цим йде матеріальна користь. З другого боку, це дуже добра справа в плеканні знання мови, особливо сьогодні, коли батьки іноді ще між собою розмовляють українською го-

віркою, але вже до дітей говорять по-польськи. Діти знають мову, але треба, щоб подолати бар'єр і переконались у цьому, що мова батьків і дідів це щось вартісного.

Рівень знання рідної мови проявляється часто під час колядування. У таких місцевостях, як Більськ чи Черемха, видно, хто з колядників вчиться української, тому що під час співу не «калічить» слів колядки, а до цього вміє ще сказати традиційні різдвяні побажання та поздоровлення та правильно виговорити справжнє українське «л».

Мариса Веселовська також колядувала під час свят, а вважає, що вечір колядок це гарна нагода, щоб показати всім батькам, як співають колядки і представляють вертеп їх діти. Завдяки цьому, що Мариса виступає в колективі «Ранок», може зараз похвалитись цим, що не зважаючи на це, що всі в її родині знають колядки, найбільше їх заспівати може саме вона.

— Щось чудове — побачити, як молодь співає колядки і всі радуються з Різдва — говорить один з глядачів, батько Конрада Сахарчука. — Зараз під час свят пригадувати нам колядки допомагають співаники, хотя пам'ятаємо також ці, які співали в молодих літах. А такі зустрічі збагачують наш репертуар. Колись більше колядників ходило, в цьому році було в нас з п'ять груп. Як пам'ятаю зі свого дитинства — завжди вже перед святами шикували ми «гвезду» і ніхто зі старших нас до цього не заганяв. Самі збиралися і робили, а тепер то молодь так часом вже тільки таку, як то кажуть, шопку приносить. Сам якось збираюсь, щоб пригадати молоді літа, спробувати своїх сил і зробити таку дерев'яну, традиційну колядну зірку.

Від декількох років стало вже традицією, що вечір колядок відбувається також в Дуб'яжині. Його господарями є члени місцевого колективу «Родина», а колядують спільно з запрошеними гостями — фольклорними колективами з регіону.

— Кожного року коли починається Пилипівка співаємо колядки: повторяємо старі, вивчаємо нові — говорить керівник колективу Єлизавета Томчук. — І так подумали, що добре було б, щоб мешканці Дуб'яжина, які зимою практично ніде не виїжджають, могли послухати колядок у нашому виконанні та у виконанні інших колективів, які запрошуємо до себе.

У цьому році до Дуб'яжина приїхали колективи — друзі з гміни Більськ: «Згодні Маки» з Райська та «Луна» з Парцева. Концерт відбувся в день свята Водохрещення. Опісля колядування, як наказує традиція різдвяних святків, всі зібралися за столом, щоб спільно, в радісному, святочному настрої провести різдвяний вечір.

— Хочемо, щоб були то такі наші сільські «клімат», щоб був такий хороший настрій, щоб людей погодити між собою — говорить Володимир Вашков'як з ансамблю «Родина». — Господь нам народився на те, щоб один на другого не ображались, щоб той вечір коляд був такий чудовий, щоб прийшли з однієї сторони села і з другої, щоб люди мирилися і щоб Господь Ісус був в наших домах.

Новонароджене дитятко Ісус загостило завдяки колядникам у багатьох підляських домах. Там, де діти та молодь, а також церковні хори, не дійшли безпосередньо, в пам'яті могла лунаати різдвяна пісня, почута, чи то в церкві, чи то будинку культури або сільській світлиці. До цього доходили неоціненні домашні, колядні концерти — найкраще виконувані в родинному крузі. Як гарно, святочно та справжньо по-християнськи і по-українськи, коли присутні за спільним столом не зосереджуються лише на стравах та напоях, не дивляться в телевизор, не говорять про роботу або політику, але хочуть спільно заспівати «Ой радуйся земле — Син Божий народився».

Славомир САВЧУК
Польське Радіо Білосток
Фото Ю. Гаврилюка

Zadanie „Spotkania z podlaskim folklorem, tradycją i poezją ukraińską: Spotkanie z Kolędą i Szczedriwką – Konkurs Piosenki Ukraińskiej «Z Podlaśkoji Krynyci» – Konkurs recytatorski «Ukraińskie Słowo»” realizowane jest przez Związek Ukraińców Podlasia dzięki dotacji Ministra Administracji i Cyfryzacji RP.



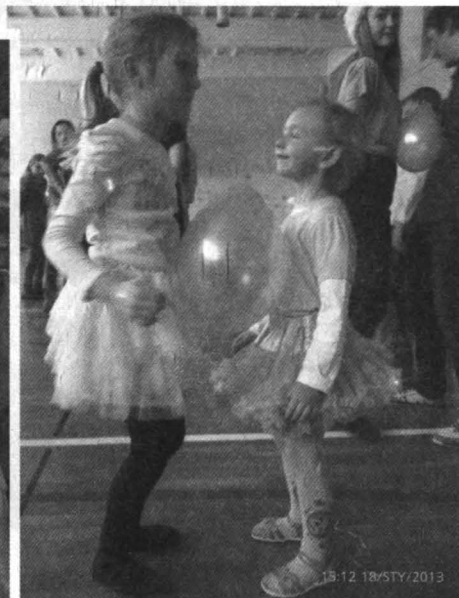
Ялинкові ігри й гуляння більських дітей

Знов прийшли зимові канікули! Але перед тим, 19 січня 2013 року в Комплексі шкіл ім. А. Міцкевича в Більську-Підляському діти, які вчаться тут української мови, а також діти з Черемхи та Садочка № 9 «Лісова поляна» в Більську гуляли на ялинці. Наймолодші прийшли в

супроводі своїх батьків. Щоб забава була цікавою дітям, організатори придумали багато ігор і як завжди майже всі хотіли брати в них участь. Були також танці під українську музику і зустріч зі Святим Миколаєм, який приніс для всіх учасників ялинки маленькі подаруночки.

Велика подяка Союзові українців Підляшшя та Міністерству адміністрації та цифризації за фінансову підтримку цього заходу.

Агнешка ГІЗА
Фото авторки статті



«Щось поміняти у своєму житті...»

(Розмова з директором Біловезького національного парку
д-ром Мирославом Степанюком)

Новим директором Біловезького національного парку став д-р Мирослав Степанюк, український активіст, між іншими засновник та голова Товариства «Спадщина Підляшшя» та заступник голови Союзу українців Підляшшя. Пов'язаний із багатьма громадськими організаціями, що діють на користь охорони природи та розвитку регіону Біловезької пущі. Ініціатор проєктів: «Країна відкритих віконниць», «Охороняймо нашу мовну спадщину – будування свідомості збереження говірки української мови на Підляшші», «Плотом крізь пущу – історія колонізації та експлуатації Біловезької пущі», «Шкільні гуртки ГІС» та багатьох інших.

– *Насамперед, будь ласка, скажіть декілька слів про себе.*

– Народився в Гайнівці, так що можна сказати, що в Біловезькій пущі. Виховався коло неї, в селі Шостаково, та весь час мав її перед собою. Пуща – то було щось цікаве і таємниче. Однак через цілу школу ми про неї нічого не знали, тому що ніхто нас про неї не вчив. Всі знали, що вона є тут, за плотом, але нічого більше. У школі вчили історії, географії віддалених від нас теренів, а не вчили про те, що є перед нами. Так, як зрештою, не вчили про нашу мову. У середній школі – а закінчив я Механічний технікум у Гайнівці – також не навчили мене багато про пущу.

Я весь час цікавився природою, головню орнітологією. Це було для мене дуже важливе. Збирав всяку інформацію, записував її, стежив за пташками, передусім на полі. Щоправда до пущі було кілька кілометрів, однак не аж так близько, щоб туди їздити у вільному часі.

Попри те, що закінчив механічний технікум, весь час думав про щось, що буде ближче моїм зацікавленням. Якби закінчив ліцей, певно би пішов на біологію. Але по технікумі важко було подавати документи на факультет біології. Тому подумав, що буде простіше з географією. І так вдалося дістатися на географію в Університеті Марії Складовської-Кюрі в

Люблині. Там закінчив спеціалізацію пов'язану з охороною природи – формування і охорона навколишнього середовища.

Багато займався справами пов'язаними з громадськими організаціями. То були додаткові зацікавлення. Ще перед навчанням у Люблині вони мене цікавили, от, для прикладу, в школі я ангажувався в рух есперанто. Тоді почалися контакти із закордоном. Ми писали в есперанто листи до людей із цілого світу. То риса мого характеру, особистості, що завжди люблю робити речі незвичайні, щось іншого, ніж усі.

Коли знайшовся на географії, то головню цікавила мене охорона природи – ангажувався у такі організації, як: Ліга охорони природи, Страж охорони природи, Польське товариство туристично-краєзнавче. Заснували туристичний клуб, я був між іншими одним із його ініціаторів. То була трохи забава, трохи наука. Діяв у науковому гуртку географів – із групою з Білосточчини ми там робили багато тем пов'язаних з нашим регіоном – туристичних, культурних. Тоді виникло питання нашої рідної мови, тотожності. Щоправда важко сказати, що під час навчання у Люблині я вже мав сформовану національну ідентичність, щоб без вагань міг казати «я українець». Відомо, який процес ми перейшли – збиралися разом, говорили нашою мовою та про нашу мову і культуру, співали, виїжджали разом на концерти. Треба було просто переконати себе десь усередині, що то єдиний правильний шлях, коли йдеться про окреслення своєї належності до того, а не іншого народу. Помагало і те, що рух український в Люблині був присутній і ми мали багато контактів з людьми з-поза «Білосточчини». То стало додатковим поштовхом до того, щоб назвати себе українцем. Дякуючи навчанні в Люблині ця метаморфоза наступила.

– *Після закінчення навчання в Люблині Ви вернулися до своєї «малої батьківщини»...*

– Після навчання я умисно вернувся. Весь час хотів робити в тому напрямку, який був пов'язаний із моєю освітою. Тому насамперед пішов до Воєводського управління в Білостоці, до Відділення охорони навколишнього середовища. Склав там заяву, але, на жаль, мене не прийняли на роботу. Не знаю, чому хотів тоді бути урядовцем. Напевне хотів працювати у ділянці пов'язаній із охороною природи.

Так склалося, що потрапив до Осередку наукових досліджень у Закладі природничих основ розвитку регіону в Білостоці, де вже працювало кілька осіб із нашого середовища. Там можна було зайнятися трохи наукою, трохи експертизами, які ми робили як наукова установа на потреби Воєводського управління в Білостоці. Однак, на жаль, після трансформації цей осередок розв'язали. Тоді я як один із перших у воєводстві отримав грант з Комітету наукових досліджень Міністерства науки, і дякуючи ньому міг надалі займатися наукою.

Від 1992 р. почав працювати в Політехнічному інституті в Білостоці на Факультеті інженерії та охорони середовища. Займайся близькими для мене справами, між іншими геоморфологією та іншими предметами, які в тому часі з'явилися. Це був новий факультет, він розвивався, я вів багато різних занять. Треба були підготувати від початку всі програми навчання, заняття для студентів, потрібні для того матеріали. Це було велике навантаження, важко було займатися ще чимось іншим. Однак залежало мені, щоб все відбувалося як слід, щоб можна було працювати зі студентами індивідуально.

У політехнічному інституті працював кільканадцять років. Почав також більш активно діяти в різних організаціях і реалізувати проєкти, які стосувалися охорони природи, туризму. Після чергового проєкту, який був більш пов'язаний із природою, заснував разом з іншими таку організацію, яких є дуже мало в нашому воє-

водстві – Товариство «Спадщина Підляшшя». Це було в 2004 році. Відтоді почав проводити різноманітні проекти, у тому числі пов'язані з нашою мовою, пам'ятками старовини, архітектурою. То були роки, коли я активно діяв у різних організаціях, робив багато заявок на фінансування.

– *Також від початку Ви були пов'язані із Союзом українців Підляшшя?*

– Так, як тільки Союз виникав, був у колі людей, що засновували в нас українську організацію, та наскільки міг, настільки ангажувався. Напевне моя діяльність не була широка, але просто не вистачало на все часу.

По якомусь проекті я не втиснувся на політехніку, хоча на замісцевих вузах, наприклад у Гайнівці, трохи вів заняття з управління та охорони довколишнього середовища. Просто вирішив, що замість теорії буду займатися практикою. У 2006 році почав організувати структури Локальної групи діяння Біловезька пушта (Lokalna Grupa Działania Puszcza Białowieska). То така програма Євросоюзу, яка реалізується у країнах-членах. Вона зветься Лідер (Lider+) і обіймає сільські території чи взагалі такі, які вимагають додаткової підтримки.

Від початку 2007 року ми почали творити бюро Локальної групи діяння і по малу вводили програму Лідер. Я став головою і директором бюро. З того часу перейшло кризь нас немало мільйонів. Було багато бенефіціантів, яким ми помагали і далі помагаємо писати різноманітні, бо зв'язані з розвитком підприємництва, культури та інші, заявки на фінансування.

Праця в бюро ЛГД – то був для мене важливий досвід. Вона дала мені багато, передусім контакти та можливість проведення різноманітних проектів. Ми помагали, але теж брали участь у спільних проектах із гмінами, різними інституціями, іншими товариствами. Також знайомилися з тереном. До того часу я знав цю територію більш з природничого, географічного боку – робив багато експертиз, опрацювань, був між іншими співкоординатором геологічної карти для регіону Біловезької пушти на потреби Державного геологічного інституту. Як почав працювати в ЛГД, то більш було справ громадських, економічних, пов'язаних із розвитком туризму. Почав зосереджувати увагу на тих питаннях.

– *Однак одночасно Ви продовжували наукову активність?*

– Так, у 2009 р. я захистив кандидатську роботу «Природничі та громадсько-господарчі обумовлення змін користування терену Городоцько-Михаловської котловини» в Інституті географії та просторового за господарювання ім. С. Лещицького в Польській академії наук у Варшаві.

– *Чому вирішили взяти участь у конкурсі на директора Біловезького національного парку?*

– У липні минулого 2012 року я закінчив 50 років і вирішив тоді щось поміняти у своєму житті. Подумав, що може вдасться мені зробити щось такого, чого до цієї пори не робив – може стати більше асертивним, може зайнятися іншими справами, піти в іншому напрямку, маючи цей багаж 50-ти років життя? З'явилася дещо неочікувана нагода – якраз був проголошений конкурс на посаду директора Біловезького національного парку. Признаюся, що сам не був упевнений, але за намовою інших склав в останньому моменті документи до Міністерства навколишнього середовища та взяв участь у конкурсі. І так сталося, що мене вибрали.

– *Як виглядав конкурс?*

– У таких конкурсах нема багато кандидатів, але тут були чотири особи, а то немало. Тому треба було трохи суперничати. Я не сподівався, що переможу, однак склав документи, щоб переконатися, чи фактично то є справа знань, кваліфікацій, досвіду, чи більше все таки політики.

Треба сказати, що конкурс не був простий. Насамперед слід було мати відповідні документи, тобто всі формальні, правні підстави. Між іншими я мусив мати досвід у керуванні якоюсь установою або мінімум три роки працювати на керівній посаді. Якраз тут допомогло мені ЛГД, бо керування кілька років його бюро дало мені підставу, щоб претендувати на посаду директора парку. Слід було також мати публікації, опрацювання, статті пов'язані з охороною природи. З цим не було проблем, тому на формальному етапі отримав максимальну кількість балів і це відкрило мені шлях до наступного етапу.

Потім була верифікація. На початок ми писали тест. Відповідали на 60 запитань дуже спеціалістичних і дуже широких – не лише з охорони природи, але також із постанови про

охорону природи. Наприклад, слід було знати конкретні правила функціонування парку, питання пов'язані з трудовим правом, соціальним замовленням, статистикою. Багато речей я досі не знав.

Удалося перейти той етап. Не знаю, скільки отримав балів, конкретно нам не сказали, але всі перейшли. Знаю лише, що на 60 балів треба було мати мінімально 36.

Потім була презентація концепції управління парком. Протягом півтори години нас перепитували. Треба було не лише представити цю концепцію та її обґрунтувати, але теж відповісти на багато запитань безпосередньо не пов'язаних із презентацією, але з парком. Тут фактично не було легко, оскільки я ніколи в парку не працював. Це була простіша справа для особи, яка з парком пов'язана, ніж для мене – особи ззовні.

Хочу відзначити, що були досить цікаві запитання, однак я зовсім не переживав. Просто сказав собі, що не мушу перемогти. Вийде то вийде, ні то ні, то не якась поразка, але черговий життєвий досвід. Були запитання пов'язані з працею з людьми, управлінням великим колективом, бо парк то понад сто зайнятих осіб. Кожен є інший, маємо багато спеціалістів з конкретної ділянки. Тут треба так управляти людьми, щоб праця була найбільш ефективною.

Комісія, в складі якої знайшлися люди з Міністерства довколишнього середовища та Державної ради охорони природи, поставила мені три запитання. От, наприклад, що зробити в кризовій ситуації – маємо зустріч із міністром, є цілий зал людей, сидить, скажімо, сто чоловік, а тут міністр запізнюється на півгодини і треба тим людям щось запропонувати. Що в такій ситуації робить директор? Я просто мусив підтримати розмову і то не було так, що я розказав комісії про те, що зроблю. Тут треба було встати і говорити 30 хвилин так, якби мав перед собою тих сто чоловік. Такі речі оцінюються. То мене дуже здивувало. Однак, це важливе – уміти реагувати на такі важкі, складні ситуації. Щойно після такої презентації комісія вирішувала, кого рекомендує міністрові. Вона могла рекомендувати максимально дві особи та скористалася тим правом. Обов'язком міністра було призначення особи на посаду директора.



Мирослав Степанюк

Після презентації і розмов з комісією відбулася зустріч та щонайменше годинна розмова з віцеміністром довколишнього середовища, Головним консерватором природи Янушем Залевським на тему того, як бачу розвиток парку та спосіб управління ним. Я поставився до неї як до розмови зі звичайною людиною, а не з урядовцем, що має мене оцінити. З другою особою міністр також провів таку розмову. По якомусь часі отримав телефон безпосередньо від міністра з пропозицією праці на посаді директора Біловезького національного парку.

— Які були Ваші початки як директора?

Не було багато часу — 28 чи 29 листопада мені потелефонували, а 3 грудня отримав офіційну номінацію в парку перед його працівниками. Мусив з усім запізнатися. Зразу й вийшов виїзд на робоче засідання всіх директорів з Державною радою охорони природи. Вдалося познайомитися з цілим середовищем,

яке функціонує в парку. Був приємно здивований прийняттям тих людей. Гроно директорів поставилося до мене симпатично і дуже відверто, з обіцянкою допомоги з їхнього боку.

— Яку маєте концепцію розвитку Біловезького національного парку?

— У своїй концепції під час презентації представляв справи, які думаю реалізувати. Таким головним пріоритетом є те, щоб вийти з парку назовні, тобто зробити його більш відвертим для локальних громад та різного роду організацій, не лише екологічних. Йдеться тут про те, щоб парк був партнером у різних проектах, заходах, які будуть реалізовані не тільки в його межах, оскільки не в тому полягає вихід із парку. Те, що відбувається в парку сьогодні, функціонує досить добре і система, яку випрацювали в планах охорони пущі і всіх екосистемів, гатунків, які тут є — головно зубра — діє. Тут немає проблем і треба того лише пильнувати. Найважливішою справою є те,

щоб Біловезький національний парк люди почали сприймати як щось, що не є бар'єром, а як щось, що допоможе в розвитку, що буде гордістю, чим буде можна похвалитися. Це ж єдине в Європі таке природниче надбання. Основною справою є переконати людей, що на охороні природи, на пущі можна заробляти. Насамперед треба просто переконатися в тому, що пуща є настільки важлива і цінна, що притягне туристів і інвесторів ззовні, дякуючи яким можна буде робити щось, чого не зможе зробити саме населення з приводу браку фінансів чи можливостей. Якщо будемо думати такими категоріями, що пуща є бар'єром, що в пущі нічого не зробиться, бо це звичайний ліс, то нічого нам не вийде. Просто треба врешті усвідомити, що охорона природи є важлива, що пуща може стати магнітом для розвитку регіону. Але щоб вірити, треба мати знання на цю тему.

Важливе є те, щоб вийти назовні, щоб залучити людей до участі в різних проектах, наприклад пов'язаних із розвитком інфраструктури не лише в самій пущі, але і в її оточенні.

Думаю, що на початок слід змінити візерунок пущі серед людей, але теж вийти ширше, ангажувати різні структури — гміни, повіт, різні товариства, фірми, щоб разом розробляти якісь великі проекти, разом випрацьовувати концепцію, яка буде дозволяла роздобути великі гроші на промоцію того терену. Попри те, що він відомий, то все таки не вдається стягнути сьогодні ні туристів, ні інвесторів. А це не вийде без доброго розрекламування, корисної презентації в конкуренції з іншими регіонами, які також не сплять. Є різні регіони, що виграли дякуючи великій промоції, наприклад Мазури, які вийшли з ініціативою і які переймають частину туристів, котрі могли б бути в нас. Очевидно за тим мушили б іти конкретні інвестиційні дії — щоб мати туристів, треба підготувати для них конкретні туристичні продукти, які їх притягнуть і затримують. То вимагає великих фінансових затрат, але також переконання, що це можливе, що можна жити з туризму. Сьогодні з пущі в такій формі, в якій вона є, люди не виживуть, не будуть розвиватися. Тут уже є обмежене вирубування дерев, нема шансів, щоб розвиток ішов у тому тар-

тачному напрямку, який використовує багато сировини. Забудьмо про те, це нереальне, тому мусимо шукати нових напрямків. Друга, дуже важлива справа, це локальні продукти з пуші, які є зовсім невідомі. Ми їх маємо, вони десь функціонують, але весь час є приховані, не маємо таких розрекламованих продуктів. То все вимагає багато-багато роботи. Люди мусять переконатися в тому, що вони мають щось цінного. Наприклад, наші кулінарні продукти. Ніхто про це не знає, що можна багато зробити на базі хлібної печі. У нас є здорові продукти, частина наших теренів, це родючі землі, і саме на цьому можна будувати дуже добру органічну їжу. Потреби є превеликі, але ніхто в нас у це не інвестує. У нас не продається нормальної сировини, а тим більше не продається розрекламованих перетворених продуктів, з вивіскою, з логотипом. А це мало б успіх і у великих містах. Можна їх було б також продавати на місці. Наприклад, наші ресторани, готелі стягають звідкись ті всі продукти. Вони є набагато дорожчі, бо є ззовні і треба їх привезти, а крім того вони не є ні здоровіші, ні ліпші. Все мусимо зробити, щоб розрекламувати. Перед нами багато роботи, тому мусимо разом брати в тому всьому участь. Бачу таку можливість, тому що є різні фонди, які ще доступні протягом найближчих двох років – у 2013 і 2014 роках. Частина тих коштів була здобута ще в рамках програми Лідер. Ми забезпечили додаткові гроші на різні проекти пов'язані з розвитком туризму на 2013 і 2014 роки. То 2,5 мільйона злотих. Є проекти, які будуть реалізовані Староством повітовим у Гайнівці в рамках програми Платформа для Біловезької пуші. То теж подібні кошти. Окрім того ми як партнер відкриваємо Центр впровадження проектів при парку. Парк буде брав у цьому участь, ангажуючи різні підмети ззовні, але також помагаючи людям, головно підприємцям, які схочуть щось робити. Будемо мати експертів, які допоможуть писати заявки на гранти, покажуть, де є гроші, в якому напрямку йти. То теж є проект на чергові два чи більше мільйонів. То на найближчий час. Тут якраз може бути важлива роль парку, щоб у якийсь спосіб свій потенціал, який є – людський, організаційний – використати. Треба сказати, що парк був

і є серйозним працедавцем. То понад сто осіб. Жодна інша установа чи фірма, окрім «Пронару», не має стільки працівників.

Думаю, що є також важливе, щоб працівники парку вийшли до людей, що є поза ним. З інших речей важливе є введення до парку різних ініціатив із зовні, щоб на парку безпосередньо заробляли інші, наприклад екскурсоводи. Наразі в нас є така структура, що в парку є свої екскурсоводи і це вони показують музей. Я це хочу дещо помінати, та щоб люди, які не мають праці, наприклад із Біловезі чи Гайнівки, могли бути екскурсоводами. Щоб увійшла до нас фірма ззовні і хай вона водить по нашому терені. А ми займемося іншими важливими справами, які будуть мати на меті розвиток парку. Думаю, що це є правильний напрямок. Однак як вийде, буде залежало від багатьох факторів. Перша річ – це обмежені кошти, тому все залежить від того, скільки вдасться нам здобути. Друга справа – громадське ставлення. Думаю однак, що буде добре. До цієї пори, наприклад у ЛГД, співпраця з гмінами була дуже добра. Самоуправління є добрим партнером. Саме починаю зустрічатися, їджу на сесії до рад у гмінах, дискутуємо. Поки що це є така відкрита дискусія, нема якісь атак, просто говоримо про те, що хочемо та що можемо зробити спільно. Як та співпраця буде далі розвиватися? Думаю, що добре.

– *Це великий виклик та відповідальна праця. Чи буде ще місце і час у Вашій діяльності для справ українського характеру?*

– Як хтось почуває себе українцем, то певні справи робить – можна так сказати – мимохіть. Я не думаю такими категоріями, що буду чогось відрікатися. Радше навпаки.

Думаю, що буде нагода нав'язати ширшу співпрацю з парками в Україні, які займаються охороною зубра та які є подібні – мають схожу площу, схожі проблеми. Знаю, що такі парки є на Волині та в інших регіонах України. Можна також розвивати співпрацю українських регіо-

нів з регіоном Біловезької пуші. То такі зовнішні зв'язки. Окрім того це добра нагода, щоб пов'язати охорону довколишнього середовища з іншими питаннями, оскільки парк то не тільки природа, але також багато справ пов'язаних хоча б з історією пуші, її колонізацією. Тут треба показувати, як це фактично виглядало. Напевне крім музею чи природничої експозиції, буду старатися, щоб з'явилися об'єкти, в яких буде показано, як пушу експлуатували, в який спосіб використовували, як розвивалося різне ремесло та як воно сьогодні функціонує. Напевне буде можна говорити про мову – українські і білоруські говірки регіону Біловезької пуші, про те звідки взялися люди, які там живуть. Це справа очевидна. Напевне буде можна ввести більш культурних ініціатив, зв'язаних із нашими традиціями. Будемо відображувати і зміцнювати об'єктивну дійсність, показувати її в такому масштабі, в такій пропорції, в якій вона тут дійсно є. Хочемо, щоб то не було так, що під час культурних подій у парку була рекламована тільки якась одна культура. Треба тут також звернути увагу на українську традицію. Не залишимо того, принаймні я не маю тут жодних сумнівів, щоб це важливе. Думаю, що буде не одна нагода, щоб виступив якийсь український ансамбль чи відбулися якісь лекції, доповіді. Дуже важлива є також освітня праця, навчання екскурсоводів, яких впускаємо до парку. Вони проходять цикл різних лекцій і я хочу зверифікувати, наскільки говорять сьогодні таку в міру об'єктивну правду, показують дійсність, яка є в регіоні. Вони говорять не тільки про природу, але говорять в контексті цілого регіону, так що в контексті історії, поселення, різних питань зв'язаних з мовою, віросповіданням, всього, що торкається не лише самої пуші, але й того, що є довкола неї.

– *Дякую за розмову.*

Розмовляла
Людмила ЛАБОВИЧ
Фото Ю. Гаврилюка

*Zwrot podatku z pracy, rodzinne, urlopowe, emerytalne – Niemcy,
Holandia, Anglia, Irlandia, Dania, Austria, Norwegia.
Tel.: 71 385 20 18 lub 601 75 97 97.*

Про інспіруючий вплив української естради

Ствердження, що український фольклор на Подільші надзвичайно популярний, – це вже трюїзм. Виконують його всякого роду підляські ансамблі: і дитячі, і такі, яких учасниками є «бабці»; і любителі традиційної пісні в її архаїчній формі, і виконавці «диско». Українські народні пісні звучать українською літературною мовою, підляським діалектом, білоруською мовою та ні то білоруською, ні українською, тобто кожен співає як вміє, як хоче, яка є мода, яке «замовлення»... Крім традиційних, на Подільші надзвичайно популярні також українські авторські пісні, а серед них і естрадні. Саме українська естрада щораз ширшим нуртом напливає в наш регіон, та українські сучасні пісні стають тут справжніми гітами не лише в українському, але також у білоруському, та навіть польському середовищі.

З історії української естради

Традиційним окресленням «поп-музики» в Україні, успадкованим іще з радянських часів, є «естрадна музика» або просто «естрада». Цей рух масової музики в УРСР став розвиватися щойно в 1950-тих рр., після смерті Сталіна, та досяг розквіту в 1960-тих. З'явилися тоді перші видатні композитори естрадних пісень: Платон Майборода, «батько» української естради, автор відомої також на Подільші «Пісні про рушник» («Рідна мати моя»), на слова українського поета Андрія Малишка; Олександр Білаш, композитор не менше популярного гіту «Два кольори», на слова іншого українського поета Дмитра Павличка; Ігор Шамо. Естрадні пісні увійшли тоді до програм обласних філармоній, почали виникати колективи та з'являтися співаки, що співали в основному тільки естраду, як наприклад Олександр Таранець, перший виконавець «Пісні про рушник», Дмитро Гнатюк, перший виконавець гітів «Два кольори» та «Мій Київ», також відомої на Подільші «Черемшини» («Всюди буйно квітне черемшина»), музику до якої, на слова поета Миколи Юрійчука, написав Василь Михайлюк.

Пісні створювалися в основному на вірші поетів та їх головними мотивами були любов до рідної землі, ма-

ленької батьківщини, матері, а також любовна лірика. Російська музика, хоч і мала певний вплив на форму, на зміст української естради не впливала.

1970-ті рр. це творчість в основному Володимира Івасюка, автора загальновідомої «Червоної рути» та інших популярних пісень: «Я піду в далекі гори», «Водограй», «Пісня буде поміж нас». У тому часі автори української естради стали відходити від сільської тематики, а також від «сльозливості» та «сентиментальності», як деякі критики підсумували головну тематику пісень 1960-тих рр. Серед найпопулярніших виконавців цього періоду були: Назарій Яремчук та Василь Зінкевич, виконавці пісень Володимира Івасюка, Софія Ротару, одна з провідних співачок СРСР, яку зарубіжна преса до розпаду Радянського союзу називала «диригентом СРСР», тріо Мареничів та інші. Одним із відоміших поетів-піснярів став у 1970-тих м.ін. Юрій Рибчинський, автор популярної на Подільші (дякуючи групі «Дубини»), пісні «Гай, зелений гай», та низки інших, співаних досі, естрадних творів, як наприклад «Верба» («Біла млина калина»), «Дівчина-весна».

Саме в тому часі, у 1979 р., виникла «Смерека» – пісня, яку навіть в Україні часто подають як народну. Написав її зовсім невідомий учитель музики з селища Підбуж Любомир Яким. Першим виконавцем цього гіту став соліст «Троїстих музик» Степан Тимчишак, водій за фахом. Другого дихання «Смереці» надав народний артист України Микола Гнатюк. У 2000 р., саме за сприяння Миколи Гнатюка, Любомиру Якому вручили диплом, як автору «Шлягеру ХХ століття», який не менше відомий за «Червону руту».

У 1980-тих рр. стара українська естрадна музика переживає занепад, а пісні стають простішими за музикою і текстами, часом – примітивними. Однак і в цей період з'являються гарні твори, написані такими композиторами, як Олександр Злотник, м.ін. автор музики до пісні «Гай, зелений гай»; Остап Гавриш, м.ін. автор пісні «Дві зорі», яку виконував один із відоміших у 1980-тих роках естрадних співаків Іван Мацялко, частий учасник «Ночі на Івана Купала» в Крукляках на Мазурах (помер у 2007 р.); Мар'ян Гаденко, автор «Емігрантки» та інші.

У 1990-тих рр. традиційна українська естрада відходить у минуле, зате з'являється нова хвиля, у тому числі молодіжна, зароджується «шоу-бізнес». Багато з тих нових естрадних пісень потрапляє зараз у наш регіон.

Українська естрадна пісня на Подільші

Калина – символ українського фольклору, а останнім часом також української естради. Свій великий гіт про неї виспівала декілька років тому Наталка Карпа, молода поп-зірка зі Львова.

Щоправда її пісня «А калина не верба» за походженням не авторська, а народна, однак виконана в стилі диско стала одним із популярніших молодіжних гітів, який завоював українські дискотеки. Ще не так давно можна було її почути також у багатьох польських дискотеках, а один із підляських клубів диско – точно «Ейфорія» з Петкова – у 2008 р. навіть запросив до себе молоду зірку української музичної сцени.

«А калина не верба» – це одна з тих українських поп-пісень, яка стала досить популярною в середовищі польської молоді. Іншим гітом, що завоював польські дискотеки, є «Сексуальна» у виконанні української дівочої групи «Мірамі» та українського виконавця у стилі реп Вови зі Львова. Не можна також не згадати про великий успіх польсько-українського гурту «Еней», переможця теле-шоу каналу Polsat «Must be the music», якого україномовний гіт «Radio Hello» встиг уже набриднути чи не всім слухачам радіо – так часто можна було його почути в ефірі...

Частіше однак ніж у дискотеках чи по радіо, українські сучасні пісні лунають на українських заходах у регіоні. Звучать вони на найбільших фестивалях, як «Підляська осінь», «На Івана, на Купала», а останнім часом також на Конкурсі української пісні «З підляської криниці». Естраду залюблює вибирає молодь та зараз вона в репертуарі багатьох молодіжних груп, як «Мікстура» і «Фантазія» з Кліщель, «Струмок» з Дубич-Церковних чи «Ранок» з Більська, який декілька років тому вийшов поза виконання підляської автентики. Ці пісні подобаються також неукраїнським виконавцям – нещодавно свій репертуар поповнили ними солістки Студії естрадної

пісні Гайнівського будинку культури. У 2011 р. рівнем виконання приголомшили вони журі Конкурсу української пісні «З підляської криниці», яке без вагання присудило їм головні нагороди, у тому числі Гран-прі. Також минулого року дівчата зайняли з Більську головні місця. Окрім того показали, що можуть рівнятися з виконавцями з України – наприкінці липня 2012 року взяли участь у Всеукраїнському конкурсі молодих виконавців у Володимирі-Волинському, де зайняли I, II і III місця.

Українську естраду експлуатують також білоруські колективи, які виконують музику в жанрі наближеному до польського «диско-поло» чи російської «попси». Проте вони нерідко перероблюють українські авторські твори – перекладають білоруською мовою, міняють слова та подають як «білоруські».

Зараз у регіоні популярних дуже багато українських естрадних пісень. Це не тільки репертуар, який з'явився тут багато років тому (як «Пісня про рушник» чи «Червона рута»), але й зовсім «свіжі» твори, що їх виконують такі відомі вокалістки, як хоча б Софія Ротару, Наталія Бучинська, Наталія Май, Світлана Весна. У репертуарі українських поп-зірок ціла низка пісень про Україну, любов до батьківщини. Вони досить своєрідні. Ось хоча б початкові рядки тексту, що його написав один із основоположників сучасної української естрадної пісні, Юрій Рибчинський, та співає Наталія Бучинська – «Моя Україна»:

*Ти шляхом праведним, святим
Йшла до волі, Україно.
Ти перед ворогом своїм
Не ставала на коліна.
Ти до омріяних зірок
Йшла крізь терна,
йшла крізь терна.*

*Ти в душах сіяла добро
Наче зерна, наче зерна.*

Як не дивно, ці сповнені патріотизму, патетичні, хоч часом дещо сентиментальні і наївні пісні – мелодійні, ритмічні, приємні до співання і танцювання. Можливо тому вони такі популярні на Підляшші – тут молоді дівчатка дуже охоче співають про те, як «туляється до української краси», бо «це взяли від батька і від мами»... Важко було б уявити, щоб подібні твори виконували, наприклад, зірки польської музичної сцени. Це б зразу звучало як передвибірча пісня якоїсь правої націоналістичної партії, або як гімн складений любителями всім відомого католицького радіо... А в українців звучить зовсім нормально...

І ось такі гіти потрапляють останніми роками на Підляшшя, де співають їх не лише українці. Чи не найпопулярнішим серед них є «Одна калина» Софії Ротару. Пісня про Україну настільки тут відома, що виконують її навіть діти з білоруськомовного Городка (замінюючи «Україна» словами «та країна»). Окрім того вона має вже декілька переробок. Автором одної з них є о. Марко Яким'юк з Православної парафії у Чижях, водночас місцевий активіст, який веде гарцерство та молодіжний ансамбль, а крім того пише вірші українською, білоруською та російською мовами. Саме він показав, що з естрадної пісні можна зробити все – спеціально для свого ансамблю склав на мелодію «Одної калини» ... українську колядку (замість «Одна калина за віком, одна родина за столом» тут іде: «Родився у Вифлеємі Спас, прийшов на землю він до нас» і так далі). Пісня-колядка настільки сподобалася, що колектив гарцерів з Чижів зайняв з нею I місце на «Гайнівських зустрічах з православною колядою» в 2011 р.

Дуже люблять українську естраду т.зв. білоруські ансамблі диско. Вони автори багатьох переробок (щоб не сказати фальсифікацій...). Ось, для прикладу, гітом білоруської естради не Підляшші стала останнім часом «Мамина сорочка», яку виконує білоруською мовою ансамбль «Примакі». У багатьох місцях можна знайти інформацію, що мелодія пісні – народна, з черги автором слів є відомий білоруський поет Віктор Швед. Насправді це український авторський твір – його слова та музику написала Наталія Май. У 2003 році в місті Сватово Луганської області на Міжнародному фестивалі «Слобожанський Спас» співачка виборолла з нею Гран-прі і стала народною артисткою Слобожанщини, а сама пісня була названа зірковою піснею фестивалю. З того часу почалася її велика популярність. В Іспанії, для прикладу, «Мамину сорочку» називають гімном української діаспори. А на

Підляшші – це білоруське диско. Все «нормально», тобто ненормально, але ми вже, здається, звикли до того, що українські пісні звучать у нас білоруськими.

Пісня «Мамина сорочка» нав'язує до двох раніших авторських пісень – класичних прикладів української естради: «Два кольори» та «Рідна мати моя». Обидві мають свої білоруські варіанти. Автором переробки «Двох кольорів» є ансамбль «Ас», який «позичив» лише мелодію та поміняв слова. Тому замість, наприклад, початкових рядків:

*Як я малим збирався навесні
Піти у світ незаними шляхами...
маємо в білоруському варіанті:
В адной мясціне, Нарау дзе плыве
Правіоу дзяцінства з роднымі
бацькамі...*

І так далі про те, як «білоруси» з-під Нарви виїжджають до міста, стидуються своїх батьків білорусів та себе називають уже поляками.

Українська естрада доволі розвинута та популярна в регіоні. Можливо ці пісні подобаються підляшшукам тому, що вони мають багато чого спільного з українським фольклором – деякі з них сьогодні вважається вже народними. Це наприклад: «Смерека», «Черемшина», «Червона рута», та з останніх гітів – «Оріся» групи Мандри чи «Вийди моя любя», яку співає Фліт. Зараз завдяки Інтернету можна собі скачати велику кількість фонограм українських естрадних пісень. Так зрештою і роблять підляські колективи, які уводять ці твори до свого репертуару, часом перероблюють, та виступають з ними на заходах у регіоні. Дякуючи тому щораз більше українських естрадних пісень лунає на підляських сценах, та щораз більше ансамблів поповнює ними свій репертуар. Тим самим діапазон української музики поширюється та українська пісня на Підляшші асоціюється уже не тільки з фольклором, але також з такими гітами, як «Одна калина», та іншими естрадними піснями.

Людмила ЛАБОВИЧ

Якщо Вам відомо про місця поховань ветеранів Армії УНР у Польщі (крім цвинтарів Варшава-Воля, Щиборно, Каліш, Люблін) – просимо зголоситися. Цікавлять такі відомості (по можливості): прізвище та ім'я, військове звання, біографія, місце поховання (назва населеного пункту, назва цвинтаря), світлина могили, світлина особи. Зібрані відомості будуть використані для укладання мапи військових поховань УНР, доступної в інтернеті.

Листи надсилати на адресу: м. Київ, 03113, пров. Артилерійський, 1-а, кв. 80, Павло Подобед або heroic.spirit@gmail.com

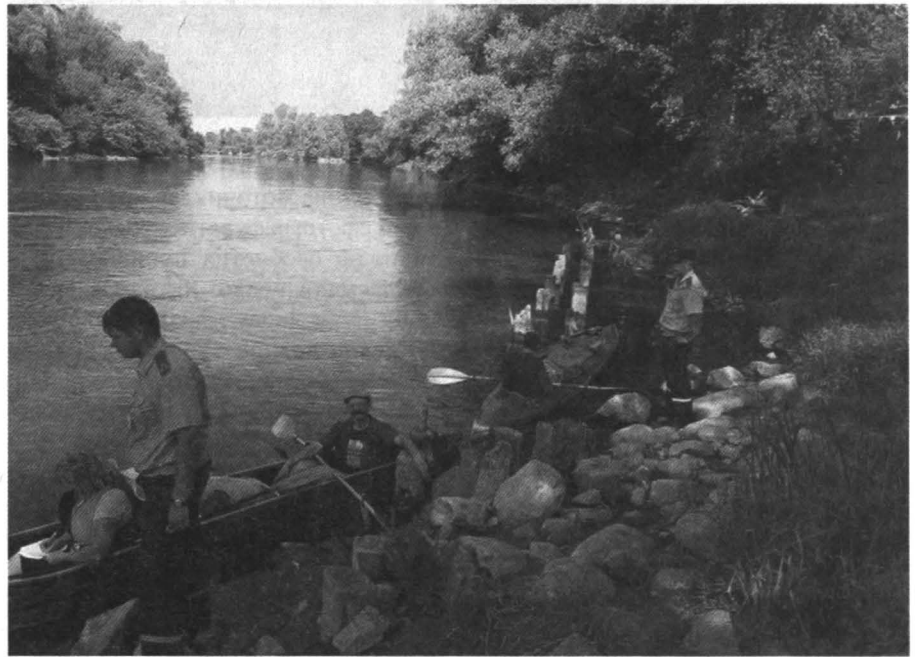
Літній туристичний сезон лишив по собі спогади і плани на майбутнє. Хотілось би поділитися не стільки спогадами з відпустки, скільки маленькими приємними відкриттями минулого сезону. Давайте будемо мандрувати, – подумали хлопці з Українського науково-педагогічного союзу «Берегиня» і пару років тому організували на зразок своїх колег з Союзу українців Підляшшя байдарковий сплав і велосипедний рейд. І вони мало чим виділялись з різних туристичних груп нашого регіону, поки не захотілося – до сторіччя української скаутської організації «Пласт» – зробити чогось більшого.

Давайте будемо мандрувати... **(Спогади й роздуми берестейця)**

Перш за все вирішили подорожувати не до далеких, як би це не комічно звучало, зважаючи на якісь всього-на-всього сотні кілометрів, міст – Люблина, Луцька, Гродна чи Білостоку, а навколо Берестя. І вибрали ми для цього підляську частину долини Бугу. Як відомо, специфіка її в тому, що по значній її частині проходять державні кордони Білорусі, Польщі і України. Для жителів приграничного регіону не треба пояснювати, що собою представляє наш кордон: доступ на територію безпосередньої прикордонної смуги обмежений, встановлена «система», розорано кілька смуг землі і т.д. Прикордонна смуга напевно не те місце, де можуть відпочивати туристи. Але часи змінюються. І все частіше можна почути розмови про спрощений перетин кордону, малий прикордонний рух і транскордонний туризм.

Якщо перетнути кордон на автомобілі чи поїзді, то для мандрівки по прикордонній смузі в Польщі треба тільки попередити за дві години до початку руху прикордонну службу. Але туриста такі «перерви на кордон» тільки знеохочують. Тому цей варіант ми покинули на кінець, коли можна буде сказати, що похід відбувся. Зручним варіантом для повернення виявився поїзд із Тересполья. Квиток на нього порівняно дешевий і туристський багаж не створює особливих проблем. А ось на виїзді з Республіки Білорусь ми вирішили перевірити, чи може кордон для активного туризму бути не перервою, а одним з елементів подорожі.

Якщо йдеться про водний туризм, то, здається, наш Парламент вповні до того готовий. Складніше з механізмом реалізації закону про рух на внутрішніх водах для громадян Польщі і Білорусі. Наша організація за півтора місяця звернулася до Прикордонного комітету і після недо-



Митне оформлення на Бuzі, біля Тереспольських воріт Берестейської фортеці

вгих роз'яснень такий дозвіл отримала. Державний кордон Республіки Білорусь ми перепливали 2 серпня 2012 року. З берестейського боку в команді були шість педагогів, п'ять істориків, чотирьох затятих туристів: Роман Заліщук, Віктор Місіюк, Олександр Панько, Олена Романович, Олена Тимошук і Вадим Усельонок.

До війни туристичні групи регулярно впливали з Берестя на Буг. І ось тепер нам вдалося повторити шлях знаменитого польського вченого і мандрівника Зигмунта Глогера. За сто років змінилося багато, але не змінився сам характер ріки. Основна перешкода в плаванні – мілини. Вони трапляються там, де ріка широко розливається між берегами. У таких місцях посередині ріки часто бувають більші і менші острови. У районі Берестя проходить між мілинами легко угадується, а нижче по ріці стають менш помітними, за кілька десятків кілометрів до Дорогичина

такі місця означено смугастими вішками. Додам, що ми плавали на початку серпня, коли рівень води в ріках найнижчий і багато з них стають для байдарок непрохідними. Коли човен сідає на пісок доводиться вискакувати з нього і проганяти кілька метрів стоячи у воді. Під час таких маніпуляцій можна по груди бовтнутись на сусідню терасу. До того, у воді трапляються залишки старих мостів, млинів, підхоплені повинню старі дерева, а в нижній частині, великі камені. На поворотах вири постійно вимивають берег і то тут, то там видно, як з цим борються люди: перед Яновом-Підляським звалені старі бетонні конструкції, з білоруського боку видно камінні стінки і насипи з каменів, а під Дорогичином на соснових голяках покладені білі мішки.

Попри те, що ріка має стрімку течію і особливий норів, плавати по ній на байдарках безпечно. Навіть



Фото з комендантом польських прикордонників з Тересполья

буря, яка під Немировом нагнала досить великі хвилі, не змусила нас стати, бо поблизу берега вони не були такі грізні. Вода переважно мутна, а береги часто неглибоко замулені. Течія в ріці досить швидка, але ніяк не може зрівнятися зі стрімкими річечками, які полюбують каякери. На водному шляху від Берестя до Дорогичина ми пропливли близько сто двадцяти кілометрів. Для того, щоби отримати задоволення від плавання по ньому, хочеться порадити присвятити дорозі чотири повні дні і один день від'їзду.

Статус кордону, який отримала ріка, довго стримувала туристів від плавання з Мухавця в Буг. Принаймні, ветерани обох туристичних клубів нашого міста такого не пригадують. На практиці виявилось, що зробити це не складніше, як на Августовському каналі. Єдина помітна різниця, це катер прикордонників, який вивів наш караван в устя і після провів до понтонного мосту на Тереспольське укріплення. Оскільки рішення про водний перехід ще нема, на польському боці в паспорти нам поставили штампи «з паровозиком».

Коли ми задумали транскордонні подорожі, то повідомили про них колег з Підляшшя, що облегло оформлення паперів, необхідних для проїзду в зону Шенген. Треба відзначити, що після залагодження усіх формальностей працівники консульства, білоруські та польські прикордонники і митники були привітними, охоче нам допомагали. Так було на виїзді і на в'їзді, за що особливо хотілось би їм подякувати. Тільки в одному місці польські прикор-

донники на мотоциклах не схотіли з нами сфотографуватись, як вони сказали, по особистих причинах. Зрештою мали право. Як нам здалось, вони були якось морально неготові до появи водних туристів з Білорусі, хоча для польських байдарочників у цій частині Бугу на березі стоїть кілька інформаційних стендів. З польського боку не тільки нема натяку на «систему», нема навіть натяку на кільчастий дріт, села підходять до ріки, впритул підходять поля, вільно ходять рибалки. Наш бік поки для вільного водного туризму не готовий. Ступити на білоруський берег у найближчому майбутньому зможуть хіба ексклюзивні групи зі спеціальною ліцензією. Для того, щоб змінити ситуацію, доведеться перегледіти концепцію державного кордону.

У першому населеному пункті, де ріка вже обома берегами в Польщі, ми стали неподалік інформаційного стенду і витягнутої бесідки для подорожніх. Поруч зроблений комин для гриля, лежали дрова, а в п'ятдесяти метрах стоїть новенький туалет і місце на сміття. Гнійно в давні часи отримало магдебурзьке право, про що о 21 годині вечора і о 6 ранку нагадав мелодійний звук горна. Отже Гнійно і готове вітати туристів, але новенький паром тут чомусь не працює. У самому містечку нам попалося кілька мовчазних жителюк. Така реакція на іноземного туриста говорить про те, що відкриватись світу прикордонні гнійнянці почали недавно і привід «особливого режиму» на кордоні ще дає про себе знати. В інших місцях місцеві жителі самі охоче вдавалися в розмови.

Коли ж ми вдруге поїхали вже велосипедками, то кілька разів на дорогах потрапляли на людей, які починали ділитись своїм туристичним минулим: оповіданнями про давні велосипедні поїздки до Бельгії, Франції, Скандинавії...

Від Гнійна до Мельника розкинулась сама мальовнича частина Бугу. Треба сказати, що від самого Берестя аж до Дорогичина лівий берег Бугу належить до ландшафтного резервату «Підляський злам Бугу». Крім того, що він виконує важливу роль у міграції птахів і тварин, а також захищає рідкі теплолюбиві рослини чи діброви, тут зберігаються розлогі пагорби. Комусь місцевий рельєф нагадав баварські долини, я б порівняв його з пейзажем, який розкинувся на північ од Берестя, з Каменеччиною. Під Серпелицями, перед Мельником, розрісся комплекс баз і домів для відпочинку. Тут регулярно курсують приватні прогулянкові катери і човни.

Сам Мельник – локальний туристичний центр, в якому постійно відбуваються різні музичні і спортивні заходи. Тому не дивно, що гостям місцевих пансіонатів є чим зайнятись. У місті є дві площадки з фантастичними видами, навколо яких влітку постійно можна побачити автомобільні, велосипедні і піші групи. Цікаво спостерігати за активними пенсіонерами, які мандрують у стилі «Нордік волкінг» з паличками. Помітний рух на мельницькому паромі. Ми побували тут два рази і двічі бачили черги. Ще одне облюбоване відпочиваючими місце місцеві жителі називають просто Курорт. Це великий готель неподалік берега біля Сім'ятич і автомобільного мосту. Рівень сервісу тут досить високий. Гості можуть насолоджуватись плаванням на яхтах, байдарках і різних видах катерів і катамаранів. Для Підляшшя типова концентрація місць відпочинку, тому поблизу траси на прозорих ріках Нурці і Кирсні (в чому ми переконались під час велопоїздки, про яку далі) нема навіть диких пляжів. Навіть не заважаючи на сусідство ріки і села. Жителі Берестя знають, яка швидка і бурна течія Бугу у фортеці. І хоча ріка мало змінюється, далі все ж таки на ній є місця, де дорослі і діти цілком безпечно можуть купатись і купаються. Такі пляжі ми бачили перед Серпелицями і Сарнаками.

Продовження на 37 стор.

Dialekty podlaskie na tle kształtowania się języka ukraińskiego.

(Cz. I Fonetyka)

To, że gwary podlaskie należą do grupy północnych dialektów ukraińskich, jest w nauce rzeczą nie budzącą wątpliwości. Gorzej jest ze świadomością społeczną, w której nadal pokutuje stereotyp, że język podlaskiej wsi to albo język białoruski z wpływami ukraińskiego, albo twór mieszany, albo w ogóle odrębny język – ni to białoruski, ni ukraiński, ni rosyjski. Tymczasem na dialekty podlaskie nie da się patrzeć inaczej, jak tylko przez pryzmat ich przynależności do języka ukraińskiego. Dlatego też warto przyrzeć się dokładniej procesom, które począwszy od epoki najdawniejszej aż po XX w. zachodziły w języku ukraińskim. Pozwoli to lepiej zrozumieć specyfikę gwar terenu między Bugiem i Narwią, zwłaszcza w kontekście różnic między formami gwarowymi a występującymi we współczesnym języku literackim.

Czym był język prasłowiański?

Język ukraiński należy do wielkiej rodziny języków słowiańskich, którymi posługuje się dziś ponad 300 mln użytkowników. Języki te są najczęściej dzielone na trzy grupy: zachodniosłowiańską, wschodniosłowiańską (najliczniejszą, do której należy język ukraiński) i południowosłowiańską, chociaż jest do podziału umowny, usprawiedliwiony jedynie z geograficznego punktu widzenia.

Języki słowiańskie wykazują bardzo daleko idące podobieństwo, dlatego też wydaje się oczywiste, że w przeszłości stanowiły one w miarę jednolitą całość, która stała się podstawą ich późniejszego odrębnego rozwoju.

Od lat naukowcy nie są zgodni co do tego, jakie terytorium zamieszkiwali Prasłowianie, posługujący się językiem wszystkich Słowian – językiem prasłowiańskim. Teorie na ten temat są podzielone i często uzależnione od kraju pochodzenia badacza, np. w polskiej nauce często możemy spotkać się ze stwierdzeniem, że Prasłowianie zajmowali pierwotnie obszar dorzecza Wisły i Odry. Nie wdając się w szczegółowe przedstawianie poszczególnych teorii, stwierdzić należy, że polscy, rosyjscy czy ukraińscy etnolodzy, arche-

olodzy, historycy i lingwiści są zgodni, iż słowiańska praojczyzna znajdowała się na rozległym terytorium między Wisłą (czy nawet Odrą) a Dnieprem, sięgając na północy Morza Bałtyckiego, a na południu – Karpat.

Przyjmuje się, że wspólnota prasłowiańska istniała ok. dwóch tysięcy lat. Jako jej początek często podaje się 1500-1300 r. p.n.e., kiedy to prawdopodobnie rozpadła się bałtosłowiańska wspólnota językowa. Koniec słowiańskiej wspólnoty to ok. VI-VII w. n.e. (choć wg niektórych autorów ostateczny rozpad Prasłowiańszczyzny nastąpił w IX-X w.). Od tego czasu zaczyna się okres stopniowego formowania poszczególnych języków słowiańskich.

Język ukraiński a staroruska wspólnota językowa

Współczesne języki wschodniosłowiańskie mają cały szereg cech wspólnych różniących je od innych języków słowiańskich. Na tym fakcie opiera się hipoteza o istnieniu w przeszłości wspólnego języka wschodnich Słowian, na którego bazie powstały języki białoruski, ukraiński i rosyjski. Okres wspólnoty staroruskiej (praruskiej) istniał według badaczy aż do XIV w., do czasu upadku Rusi Kijowskiej.

Istnieje też inna teoria, której zwolennikami są przede wszystkim uczeni ukraińscy, mówiąca o tym, że języki wschodniosłowiańskie formowały się bezpośrednio z języka prasłowiańskiego. Taką hipotezę wysunął po raz pierwszy na początku XX w. ukraiński lingwista Stepan Smal-Stočkyj, który zauważył pewne cechy wspólne języka ukraińskiego i serbskiego, odróżniające go od języka rosyjskiego.

Między zwolennikami dwóch teorii toczyła się dyskusja, jednak dostępny w pierwszej połowie XX w. materiał lingwistyczny nie dawał dostatecznych argumentów żadnej ze stron. W latach 40. XX w. dyskusja zaczęła przycichać z przyczyn politycznych – przyjęto jedynie słuszną koncepcję historyczną na temat Rusi Kijowskiej jako “kolebki trzech bratnich narodów” z jednym wspólnym językiem.

Sytuacja zmieniła się w 1990 r. Zebrany materiał lingwistyczny dostarczył nowych argumentów zwolennikom teorii o oddzielnym formowaniu się języków wschodniosłowiańskich. Co prawda w czasach Rusi Kijowskiej języki te zbliżyły się do siebie, jednak równocześnie zachodził proces kształtowania się nowych cech fonetycznych, leksykalnych, morfologicznych charakterystycznych dla współczesnych języków wschodniosłowiańskich – białoruskiego, rosyjskiego i ukraińskiego.

Czym się różnią między sobą języki słowiańskie?

Języki słowiańskie mają jeden i ten sam korzeń – język prasłowiański. Dlatego też istnieje między nimi duża bliskość, zwłaszcza jeśli chodzi o zasób słownictwa, morfologię czy budowę syntaktyczną. Języki te jednakowo nazywają prawie wszystkie podstawowe pojęcia rodzinne, zwierzęta domowe, zjawiska świata zewnętrznego, części ciała etc. Np. w języku ukraińskim mamy: *pid*, *mati*, *dočka*, *kinь*, *lito*, *zima*, *ruka*; białoruskim: *rod*, *mai*, *dačka*, *konь*, *leta*, *zima*, *ruka*; polskim: *ród*, *matka*, *córka* (z prasł. *dyćorka*), *koń*, *lato*, *zima*, *ręka*; bułgarskim: *rod*, *maiьka*, *dyщepя*, *kon*, *lято*, *zima*, *pyka*.

Języki słowiańskie, wykazujące daleko idące pokrewieństwo, bez wątpienia są sobie bliższe, niż chociażby języki germańskie (do których należą m.in. niemiecki, angielski czy szwedzki). Polak bez problemu dogada się z Słowakiem, Białorusinem czy Czechem, Ukraińcem zrozumie Słoweńca, Serba czy Bułgara. Przypomina mi się w tym miejscu dawna historia, gdy po próbie wyjaśnienia pewnej Serbce, co znaczy polskie słowo *sprzedaż*, usłyszałam swojsko brzmiące *Aaa, prodavati*? Okazało się, że w języku serbsko-chorwackim *sprzedawać* brzmi tak samo, jak w archaicznej gwarze podlaskiej.

Mimo że języki słowiańskie mają podobny zasób leksykalny, znaczenie niektórych słów w poszczególnych językach może być zupełnie inne. Np. *чоловік* po ukraińsku oznacza męża, w odróżnieniu chociażby od znaczenia polskiego słowa

człowiek, rosyjskiego *человек* czy białoruskiego *чалавек*. Nawiasem mówiąc, użytkownicy białoruskiej gwary okolic Wasilkowa byli zdziwieni, gdy usłyszeli, że w ukraińskiej gwarze podhajnowskich wsi *чоловік* to mąż.

Ponieważ zasób leksykalny poszczególnych języków słowiańskich jest w zasadzie taki sam, tym, co je różni, są w głównej mierze cechy fonetyczne. To one decydują również o przynależności gwar podlaskich do języka ukraińskiego.

System fonetyczny języka ukraińskiego kształtował się w XI-XIII w. Wtedy też wykształciły się podstawowe cechy dialektu podlaskiego, a wiele z nich w niezmienionej postaci przetrwało do dnia dzisiejszego. Dlatego też omówienie najważniejszych zjawisk fonetycznych, które zaszły w początkowym okresie rozwoju języka ukraińskiego, pozwoli nam lepiej zrozumieć pochodzenie i specyfikę form występujących w gwarach mieszkańców okolic Bielska Podlaskiego, Hajnówki czy Siemiatycz.

Trochę teorii – czym były jery – ь, ъ?

W języku prasłowiańskim istniały półsamogłoski, zwane jerami: ь to był jer miękki, wymawiany jak zredukowane *i*, natomiast ъ – jer twardy wymawiany jak krótkie *u* (zapisywane tak samo, jak znak miękki i znak twardy w alfabecie cyrylicy).

Oto kilka przykładów najdawniejszych form z jerami:

мѣхъ (co dało na gruncie jęz. polskiego *tech*, ukraińskiego – *мох*)

пальць (*palec* – *палець*)

дѣнь (*dzień* – *день*)

дѣва (*dwa* – *два*)

столь (*stół* – *стіл*)

Ponieważ w języku słowiańskim istniało prawo otartej sylaby, co oznaczało, że każde słowo musiało kończyć się samogłoską, bardzo wiele słów kończyło się właśnie jerami:

носѣ (*nos* – *ніс*)

солѣ (*sól* – *сіл*)

ночѣ (*nos* – *ніч*)

Jery miękkie i twarde mogły znajdować się albo w pozycji słabej (na końcu słów, np. *снотѣ* (*snop* – *чин*), przed sylabą zawierającą jer mocny lub samogłoskę, np. *сѣто* (*sto* – *сто*), albo w pozycji mocnej (przed sylabą zawierającą jer słaby, np. *сѣнь* (*sen* – *сон*) lub przed dźwiękami sonornymi *p* lub *л* (czyli spółgłoskami zgłoskotwórczymi, tworzącymi sylabę), np. *вѣрба* (*wierzba* – *верба*), *зѣрно* (*ziarno* – *зерно*).

W drugiej połowie XI i na początku XII wieku zaczyna się proces zaniku jerów – jedno z najważniejszych zjawisk

fonetycznych w języku staroruskim, którego rezultatem było między innymi pojawienie się dyftongów (*kuoń*, *pięcz*, *liś*).

Jery znajdujące się w pozycji słabej zaczęły zanikać. Jery w pozycji mocnej wokalizowały się: jer miękki ь przechodził w *e*, natomiast jer twardy ъ – w *o*.

Weźmy kilka przykładów, żeby zilustrować to zjawisko:

садѣ, *лобѣ* – jer na końcu słowa zawsze znajdował się w pozycji słabej, dlatego też zanikał, dając w tym przypadku formy – *сад*, *лоб*.

дѣно, *правѣда* – jery znajdujące się przed sylabą z samogłoską były słabe, dlatego też zanikły, dając – *дно*, *правда*.

сѣнь, *рѣть* – jery słabe znajdujące się na końcu słowa zanikły, natomiast jery twarde mocne znajdujące się w poprzedzającej sylabie wokalizowały się, dając *o*, stąd też formy – *сон*, *рот*.

дѣнь – jer słaby znajdujący się na końcu słowa zanikł, natomiast jer miękki mocny znajdujący się w poprzedzającej sylabie wokalizował się, dając *e*, stąd też forma *день*.

зѣрно – jer mocny przed głoską sonorną *p* wokalizował się, tak powstało dzisiejsze *зерно*.

Skąd się wzięło podlaskie *яблыко*?

Jeżeli po spółgłoskach sonornych *p*, *л* znajdował się jer słaby (*дрѣжати*, *трѣвога*, *яблыко*), to – zgodnie ze wspomnianą wcześniej zasadą – zanikał, ale w tym przypadku dźwięk sonorny zaczynał pełnić rolę sylabotwórczą (tak jak np. w języku czeskim czy słowackim, gdzie istnieją słowa bez samogłosek, np. *krk* – *gardło*, *prst* – *palec*, *vlk* – *wilk*, a ośrodkiem sylaby są w nich spółgłoski sonorne *r* lub *l*). Ponieważ w języku ukraińskim głoski *p*, *л* utraciły zdolność sylabotwórczą, pojawiła się po nich samogłoska *ы*. Stąd też mamy dzisiejsze formy *дрижати*, *тривога*.

Przykłady ilustrujące to zjawisko znajdziemy w zabytkach piśmiennictwa staroukraińskiego, np. w pochodzącym z XIII w. z terenów południowo-zachodniej Ukrainy dziele *Житіє Сави* została zapisana forma *яблыко*, zachowana chociażby we współczesnym języku białoruskim (*яблык*, *яблыневы*, *яблыня*) i dialektach. Jednak w języku ukraińskim, analogicznie do formy dopełniacza liczby mnogiej *яблук* (powstałej z formy *яблыкѣ*), zamiast *ы* pojawił się tu z czasem dźwięk *o* (*яблоко*), który uległ silnej labializacji,



Chata z 1930 roku we wsi Deniski oznaczona cyrylicznymi inicjałami jej pierwszego gospodarza – Warfolomi'ja Bartoszuka

dając formę *яблуко*. Rozwój słowa *яблуко* w języku ukraińskim przedstawia się więc w sposób następujący:

яблѣко – яблыко – яблоко – яблуко

Tak więc widzimy, że używana na Podlasiu forma *яблико*, *яблиня* nie pojawiła się pod wpływem języka białoruskiego, ale jest prawidłową, choć w języku ukraińskim już archaiczną formą powstałą od słowiańskiego *яблѣко*. Co ciekawe, charakterystyczna dla Podlasia forma została zanotowana w zabytku piśmiennictwa ukraińskiego, który pochodzi z terenów oddalonych od naszego regionu.

O pochodzeniu dyftongów *куонь*, *міѣд*

Skutki zaniku jerów były daleko idące. Po pierwsze – przestała obowiązywać zasada otwartej sylaby, tzn. słowa mogły kończyć się spółgłoskami (powstało jednosylabowe *лоб* w miejsce *лѣбъ*, *мох* zamiast *мѣхъ*). Po drugie – pojawiła się oboczność samogłosek *o*, *e* z fonemem zerowym, np. *сон* – *снѹ* (w formie *сѣнѹ* jer był słaby, dlatego się nie wokalizował, a zanikał, dając formę *снѹ*). Niekiedy jednak pod wpływem analogii zasada ta była naruszona, stąd też mamy np. *лоб* – *лоба* (mimo że prawidłowo powinno być *лѣба*), *рот* – *рота* (mimo że powinno być *рѣта*).

Po trzecie – zanik jerów spowodował pojawienie się dyftongów (czyli dwugłosek) *yo* i *i^e*, *u^e* i innych. Zatrzymajmy się dłużej przy tym zjawisku.

Weźmy jako przykład prasłowiańskie słowo *домъ*, kończące się jerem twardym. Ponieważ jer na końcu słowa zawsze był słaby, zanikał. W wyniku skrócenia słowa z dwóch do jednej sylaby (*до-мъ* zmieniło się na *дом*), wysiłek artykulacyjny, potrzebny do wypowiedzenia dwóch sylab, zostawał przeniesiony na jedną sylabę i dochodziło do tzw. wzdłużenia zastępczego. Samogłoska *o* zaczynała być wymawiana jako długie *oo* (w zabytkach piśmiennictwa ruskiego wzdłużenie jest podkreślane poprzez napisanie dwóch liter *oo*). Następnie długie *oo* przekształcało się w dyftong *yo*, wskutek czego pojawiała się forma *доуом*.

Staroruskie *печь* (słowo dwusylabowe) w wyniku zaniku jeru słabego skracano się do jednej sylaby – *печ*. Wysiłek artykulacyjny zostawał wówczas przenoszony na *e*, które się wzdłużało, dając tzw. nowe *jať* (zapisywane cyrylicą jako *ѣ* – *ѣ*, łacinka jako *ě*). Głoska ta najprawdopodobniej była wymawiana podobnie jak podlaski dyftong *i^e*. Praruskie *не-чѣ* zaczęto więc wymawiać jak *нѣч* (*ni^eč*).

Zjawisko dyftongizacji zachodziło w II połowie XII i w XIII w. Objęło ono

całe ukraińskie terytorium etnograficzne oraz jedynie południowe gwary białoruskie. W rozwoju języka rosyjskiego zjawisko to nie zaszło.

Pod koniec XIV i na początku XV w. w dialektach ukraińskich, m.in. tych, które stały się podstawą ukraińskiego języka literackiego, dyftongi zaczęły się monoftongizować, a w ich miejsce pojawiło się *i* (*доуом* przeszło więc w *дім*, *ні^eч* – w *ніч*). Zjawisko to w językoznawstwie jest nazywane ikawizmem. U jego źródła leżała ekonomia językowa – dyftongi, stanowiąc połączenie dwóch dźwięków samogłoskowych, są z natury rzeczy niestabilne i zdradzają tendencję do przekształcania się w pojedyncze samogłoski.

Na Podlasiu dwugłoski – będące etapem przejściowym w rozwoju ukraińskiego ikawizmu – zachowały się do dnia dzisiejszego (zarówno te najstarsze *yo*, *i^e*, *u^e*, jak i późniejsze, np. *yu*, występujące w gwarach niektórych wsi, np. w Czeremsze-Wsi).

Oto parę przykładów ilustrujących ewolucję poszczególnych słów po zaniku jerów:

стогъ – стоог – стюог – стюиѣд

– *стиѣд – стіѣд*

столь – стоол – стюол – стюел

– *стиѣл – стіѣл – стіѣл*

нось – ноос – нуос – нуес – нуис

– *нуис – ніс*

мость – муост... – міст

котъ – куот... – кіт

шестъ – шѣстъ (шѣстѣ)... – шістѣ

W niektórych słowach ukraińskich opisane zjawisko nie zaszło, dlatego też mamy w dzisiejszym języku literackim *мед*, *ясен*. Badacze nie są pewni, jakie są przyczyny takiego odchylenia od normy.

Jeśli chodzi np. o słowo *мед*, to etapy jego rozwoju powinny być następujące:

медъ – мѣд (мѣд) – мід

W gwarach podlaskich zachowały się formy zgodne z rozwojem języka ukraińskiego: *мѣд*, *мід*, podczas gdy wariant literacki to zniekształcone *мед*.

Dlaczego na Podlasiu mamy *што*, *штири* i *ручник*?

Zanik jerów w pozycji słabej i wokalizacja w mocnej to jedno z najważniejszych zjawisk języka staroruskiego. Większość zmian fonetycznych, które wówczas zachodziły, w sposób bezpośredni albo pośredni wiązały się z zanikiem półsamogłosek. Jedną z nich było uproszczenie trudnych do wymówienia zbitek spółgłoskowych, które pojawiły się po zaniku jerów. Widać to na przykładzie słów:

сърдьце – серце

позьдно – пооздно – пуозно – пізно
мѣла – мѣла – мѣла – імѣла

Z zanikiem jerów związane jest również zjawisko tzw. dysymilacji, czyli rozpodobnienia. Wskutek zaniku jerów znalazły się koło siebie trudne do wymówienia spółgłoski *кѣ*, *чѣ*. Na gruncie języka ukraińskiego połączenie *кѣ* zamieniło się w *хѣ*, natomiast *чѣ* w *шѣ*. Przykładem może być rozwój prasłowiańskiego dwusylabowego zaimka pytajnego *къто*:

къто – кѣто – хѣто

Wymowa *хѣто* pojawia się już w najdawniejszych zabytkach piśmiennictwa ukraińskiego w XIV w.

Przykładem ilustrującym dysymilację spółgłosek *чѣ* może być rozwój innego dwusylabowego zaimka pytajnego *чѣто*:

чѣто – чѣто – шѣто – що – шѣто – шѣто

Jak widać, na gruncie ukraińskim zaimek *чѣто* początkowo przybrał formę *шѣто*, charakterystyczną chociażby dla archaicznych gwar Podlasia. Dopiero w XV-XVI w. w zabytkach piśmiennictwa ukraińskiego zaczyna się pojawiać nowa forma – *що*, która ostatecznie stała się normą literacką. Formy *шѣто* i *шѣ*, charakterystyczne dla języka mówionego i gwar, powstały później wskutek asymilacji, czyli upodobnienia sąsiednich spółgłosek. W języku białoruskim i rosyjskim normą literacką pozostaje dawniejsza wymowa *шѣто*.

Zjawisko dysymilacji widzimy też w rozwoju liczebnika *чѣтыри*. Powstała forma *шѣтыри* nie stała się jednak normą literacką, zachowała się za to m.in. w archaicznych gwarach Podlasia. Spotykamy ją też w utworach literackich, np. Iwana Franki.

Dysymilacja zaszła również w niektórych słowach zawierających zbitkę *чѣ*, która przeszła w *шѣ*, np.

ручьникъ – ручник – рушник

W gwarach podlaskich zachowały się starsze formy z *чѣ*, np. *ручник* (*ручник*), chociaż w niektórych wsiach możemy też usłyszeć formę z *шѣ*. Zjawisko to objęło jednak niewielką grupę słów, dlatego też mamy w dzisiejszym języku literackim *нічний* (a nie *нішній*), *значний*, *сонячний* (mimo że jest *соняшник*).

Dysymilacja zaszła również w połączeniu *кѣ*, które przeszło w *хѣ*. Już w zabytkach z XII w. mamy *хрест*, a nie *крест*. W gwarach podlaskich najczęściej jest używana forma *криж*, notowana również w słownikach języka ukraińskiego, chociaż z adnotacją, że jest to forma przestarzała. Jednak o święcie obchodzonym 27 września Podlasianie powiedzą już *Чесни хрест*.

Руські, а не рускі!

Następstwem zaniku jerów była także palatalizacja, czyli zmiękczenie spółgłosek *c*, *з* i *ц* w sufiksach przymiotnikowych *-ск-*, *-зк-*, *-цк-* (np. *сільський*, *надбужський*, *галицький*), pojawiająca się w zabytkach piśmiennictwa już w XIII w. Zjawisko to, będące literacką normą współczesnego języka ukraińskiego, występuje również w gwarach Północnego Podlasia (powiemy tu np. *українські*, a nie *українски*, *руські*, a nie *руски*). Nie zaszło ono w ani w języku białoruskim, ani rosyjskim – jest cechą typowo ukraińską.

О вимові в в словах **вовк**, **говорив**

Zjawiskiem, które od XV w. jest notowane w zabytkach piśmiennictwa staroukraińskiego i starobiałoruskiego, jest zamiana prasłowiańskiego *л* w *ѣ** (tzw. *u* niezgłoskotwórcze, wymawiane tak jak obecnie w języku polskim litera *ł*) w pozycji po *о* przed następną spółgłoską, np.:

вѣлкѣ – *волк* – *вовк* (zapisywane w jęz. ukraińskim przez *в*, czytane jako *воўк*)

W *ѣ* zmieniło się również końcowe *л* w czasownikach rodzaju męskiego czasu przeszłego:

далѣ – *дав* (czytane jako *даў*)

ходилѣ – *ходив* (czytane

jako *ходиў*)

W czasownikach rodzaju żeńskiego zmiana ta nie zaszła, dlatego też mamy tu formy *дала*, *ходила*.

Wymowa *даў* – *дала* jest charakterystyczna również dla dialektów podlaskich.

W *ѣ*, a z czasem w *у*, rozwinęła się również spółgłoska dwuwargowa *в*. Stąd też mamy w dzisiejszym języku ukraińskim oboczność głosek *у* – *ѣ* na początku słowa oraz przyimków *у* – *ѣ*, co we współczesnym języku ukraińskim jest oddawane w piśmie jako oboczność *у* – *в* (*уці* – *всі*, *уже* – *вже*, *у мене* – *в мене*). Taka oboczność występuje również w dialektach podlaskich.

* Twórcą litery *ѣ* do zapisu *u* niezgłoskotwórczego («уже *ѣ* нас на *Украинѣ* наѣчили») był pierwszy rektor Uniwersytetu Kijowskiego Mychajło Maksymowycz, który w latach 20. i 30. XIX w. opracował własny wariant ortografii ukraińskiej, nazwany „maksymowyczewką”. Na Ukrainie naddnieprzańskiej archaiczna „maksymowyczewka” nie znalazła uznania, przez pewien czas jednak była używana w Galicji (jako „ortografia etymologiczna”, „etymologia”). Natomiast litera *ѣ* została przejęta przez twórców współczesnego alfabetu białoruskiego. (pod nazwą „u karotkaje”). (Red. „NBiN”).



Następstwem politycznych losów Podlasia Północnego stał się brak tradycji pisanie w języku ojczystym. Jednak i przez napisy w językach obcych przebija typowa fonetyka ukraińska, czego przykładem jest chociażby krzyż «О здравііи и спасенііи», ufundowany w 1959 r. «молодежю д. Малинники».

Dlaczego po ukraińsku mamy його?

Na gruncie języka ukraińskiego samogłoska *e* w pozycji po spółgłoskach *ш*, *ж*, *ч*, *дж* i *й*, które tradycyjnie były miękkie, przed spółgłoskami twardymi niezależnie od akcentu przeszła w *о*:

чѣго – *чого*

пиѣно – *пионо*

ѣго – *його*

чѣловѣк (чѣловѣк) – *чоловѣк*

– *чоловік*

жѣна – *жона* (ale: *женити*)

шѣстьи – *шостий* (ale: *шестеро*)

Przypuszcza się, że przejście etymologicznego *e* w *о* nastąpiło już w pierwszej połowie XI w. Przejście *e* pochodzącego z *ь* (jeru miękkiego) w *о* to zjawisko późniejsze.

Про діѣда і сїѣно, czyli co to było jat'?

W języku prasłowiańskim istniał dźwięk zapisywany cyrylicą jako *ѣ* (*ѣ*), a łacinką jako *ě*. To tzw. *jat'* (*jač*). Badacze nie są zgodni co do jego wymowy. Jedna z teorii mówi, że jeszcze na grun-

cie współnosłowiańskim *jat'* wymawiano jako dyftong *iě* (tak jak w podlaskich słowach *сїѣно*, *ріѣч*, *діѣд*, *сміѣх*, *водїѣ*).

W drugiej połowie XIII w. w większości dialektów ukraińskich, m.in. tych, na bazie których sformował się język literacki, zaczął się proces monoftongizacji dawnego *jat'*, które przeszło w *i*. Stąd też dzisiejsze formy *дід*, *сіно*, *сміх*, *води*, *річ*.

W wielu gwarach, w tym również w podlaskich, zachowała się archaiczna wymowa *jat'* (*тіѣло*, *руціѣ*, *сїѣм*, *їѣм*, *ріѣч*).

Dlaczego Рудзѣво, а не Рїздѣво?

Jak zauważył prof. Władysław Kuraszkiewicz, zasadą podstawowego podziału w dialektologii ukraińskiej na narzecza południowe i północne (do którego zalicza się mowę mieszkańców międzyrzecza Narwi i Bugu) jest wpływ akcentu na rozwój ukraińskiego ikawizmu. W gwarach południowych i języku literackim i pojawiało się niezależnie od akcentu, stąd też formy: *стапїстѣ*, *сповїдѣ*, *відчїняти*. W narzeczu północ-

nym nowe ukraińskie i powstałe zarówno z *jat'*, jak i z dawnych samogłosek *o* i *e*, rozwijało się jedynie pod akcentem. Stąd też obecność dyftongów – etapu przejściowego w rozwoju ukraińskiego ikawizmu – w archaicznych gwarach podlaskich jedynie pod akcentem. W pozycji nieakcentowanej dyftongi uległy monoftongizacji. Dyftong *i^e* zmienił się w *i*: *мітла, мішок, гніздо, діди* (choć pod akcentem jest *ді́д*), *соголіта* (choć mamy *лі́то*), *стіна* (ale *сті́н*), a następnie po dyspalatalizacji spółgłosek w *u*: *ви́дро, спи́вати, ми́шок, гни́здо*. Niekiedy w tej pozycji mamy *e*: *попел/попил, ка́мень, про́мень, гребе́нь*. Nieakcentowany dyftong *yo* dał *y*: *Ру́здво, ву́йна, спудни́ця*. Tylko początkowe nieakcentowane długie *o* przeszło w zwykłe *o*: *одчи́няти, окно́*.

Ходіти, побіти – dlaczego na Podlasiu mówimy miękko?

Język staroruski rozróżniał samogłoski *i* i *ы*. Odziedziczył to język rosyjski i białoruski, w języku ukraińskim dawne *i* i *ы* zlały się w jeden dźwięk *u*, co stanowi obecnie jedną ze specyficznych cech wokalizmu ukraińskiego.

Niektórzy z badaczy zmianę staroruskiego *i* w *u* wiążą z depalatalizacją (stwardnieniem) spółgłoski poprzedzającej *i* (*k'inut' i* – *кинути*).

Zjawisko to zaczęło zachodzić już w drugiej połowie XI i w XII w., o czym świadczy pojawiające się w zabytkach piśmiennictwa staroukraińskiego mylenie liter *u* i *ы*.

Archaiczne gwary podlaskie zachowały miękką wymowę spółgłosek przed *-i*. Stąd też zachowane formy: *чумі, маті, бачумі*, wobec literackich: *чуми, мати, бачити*.

Kiedy pojawiło się twarde e?

Cechą charakterystyczną języka ukraińskiego jest twarda wymowa spółgłosek przed *e* (*день, мене, тебе, дерево*). Jest to zjawisko fonetyczne odróżniające język ukraiński od pozostałych języków wschodniosłowiańskich. Jak stwierdził prof. Władysław Kuraszkiewicz: „głównie wedle tej wymowy wykreśla się granicę językową w stosunku do obszarów językowych białoruskich czy rosyjskich”.

Proces stwardnienia spółgłosek przed etymologicznym *e* rozpoczął się prawdopodobnie pod koniec XII – w pierwszej połowie XIII w. Niektórzy badacze powiązywali to zjawisko z depalatalizacją spółgłoski poprzedzającej dawne *i*.

Чы багато то wpływ бiałoruski?

W literackim języku ukraińskim mamy niewielką grupę słów z niecharakterystycznym dla języka ukraińskiego, a typowym dla języka białoruskiego czy rosyjskiego akaniem. To takie słowa, jak: *багато, багатий, халява, хазяїн, калач, каструля, гарячий*. Zmiana etymologicznego *o* w *a* pojawia się już w najstarszych zabytkach piśmiennictwa ukraińskiego, pochodzących z XV w. i późniejszych. Dialektolodzy nie są do końca pewni, jaka jest przyczyna tego zjawiska – niektórzy z nich tłumaczą je wpływem akających dialektów białoruskich lub rosyjskich, stwierdzając, że w gwarach, które nie graniczą w gwarami białoruskimi czy rosyjskimi, zmiana *o* w *a* nie nastąpiła. Ukraińskojęzyczne Podlasie, chociaż znajduje się w bliskim sąsiedztwie białoruskiego obszaru etnicznego, tak naprawdę przez wieki się z nim nie stykało, gdyż oddzielał je pas puszczy. Być może dlatego zachowały się tu stare formy bez akania: *богати, каструля, холява, колач, горачка*. Może to stanowić jeszcze jeden dowód na to, że wbrew pozorom język białoruski miał mały wpływ na ukraińskie gwary Podlasia.

Дячего будувати – а не будовати?

Innym zjawiskiem, które zaszło w języku ukraińskim, jest zbliżenie samogłosek *o* i *y* w pozycji nieakcentowanej. Zmianę tę odnotowują zabytki piśmiennictwa staroukraińskiego już w XIV w. Mamy więc w dzisiejszym języku literackim formy: *мачуха, винуватий, парубок, жартувати*, mimo że powinno tu być: *мачоха, виноватий, паробок, жартовати*.

Samogłoska *y* na miejscu *o* w czasownikowym sufiksie *-ува-* pojawiła się znacznie później, bo dopiero w XIX w. U Iwana Kotlarewskiego mamy więc jeszcze formy *годовати, розказувати*, ale u Tarasa Szewczenki pojawiają się formy zarówno z *y*, jak i z *o*: *будовати, зимувати*, ale też: *будувати, жартувати, жартовати*.

W gwarach podlaskich, zwłaszcza tych archaicznych, zachowały się starsze formy z *o*, np.: *будовати, годовати, мальовати, забумі* (w znaczeniu *забути* – zapomnieć) etc.

Z przejściem *o* w *y* związane jest też zjawisko odwrotne – proces zamiany *y* w *o*:

внукъ – внук – унук – онук

W gwarach podlaskich zachowały się dawniejsze formy *внук/унук*. W literackim języku ukraińskim poprawne są obie formy: *внук/унук* i *онук*.

Вікно – tak, Вікраїна – nie

Język ukraiński odziedziczył po języku starosłowiańskim spółgłoski protetyczne *в* i *й*: *вим'я, ягня, видра*. Aby uniknąć międzywyrazowego zbiegu samogłosek, na gruncie języka ukraińskiego rozwinęły się z czasem nowe spółgłoski protetyczne *в*, *й* i *з*. Proteza *в*, notowana w zabytkach piśmiennictwa staroukraińskiego już w XIII w., pojawiała się po samogłosce *y*: *вуси, вухо, вулиця*, również przed *i* pochodzącym z etymologicznego *o*, co dobrze ilustruje rozwój zaimka osobowego *онь*:

онь – оон – уон – вуон – вуін – він

Jak widać, po zaniku jeru doszło do wydłużenia zastępczego i powstania dyftongu, przed którym pojawiła się proteza *в*. Z czasem dyftong się monoftongizował, stąd też w dzisiejszym języku ukraińskim forma *він*. Na Podlasiu zachowała się starsza forma z dyftongiem, ale już z *в* protetycznym. Analogicznie do formy *він* proteza *в* pojawiła się w zaimkach *вона, воно, вони*.

Zupełnie inaczej wyglądał rozwój zaimka *онь* w języku białoruskim, gdzie pojawiło się protetyczne *й*, stąd dzisiejsze literackie *ён*.

Proteza *в* w języku ukraińskim zjawiała się w takich słowach, jak chociażby: *од, окно, овця*, co dało dzisiejsze formy: *від* (we współczesnym języku literackim używa się także formy *од*), *вікно, вівця* (popularna jest także forma *овечка*, choć – co ciekawe – w dopełniaczu liczby mnogiej od słowa *вівця* mamy formę bez *в* protetycznego – *овець*). Dawne *o* w nowych formach z protezą przeszło w *i*:

окно – вокно – вікно

Warto zauważyć, że *в* protetyczne pojawiło się początkowo w zabytkach pochodzących z południowych terenów Ukrainy. W gwarach podlaskich, które należą do grupy północnych dialektów ukraińskich, zachowały się starsze formy: *од, окно, овечка*, także *уси, ухолоха*.

Pod wpływem form *від, відчиняти, віднайти* pojawił się nowotwórczy językowy *Вікраїна* (także *вікраїнські, вікраїни*), często używany z odcieniem ironicznym. Jest to forma niewłaściwa, będąca przejawem hiperpoprawności językowej mówiącego, przykład zastosowania złej analogii (skoro jest *відважний*, to dlaczego nie *вікраїнський*?). W słowie *Україна* nie pojawiła się bowiem proteza *в*, a nawet gdyby miała się pojawić, to byłoby raczej *Вукраїна*, a nie *Вікраїна*. W języku ukraińskim w *i* przechodziły samogłoski *e, o* oraz *jat'*. W *y* i nie przechodziło, inaczej zamiast form: *вуси, вулиця, вуха* mielibyśmy takie dziwolą-

gi językowe jak: *віси, вілиця, віха*. Wariantem słowa *Україна*, dopuszczalnym jedynie w poezji, może być co najwyżej forma *Вкраїна*. Jednak tutaj mamy przykład innego zjawiska językowego – opisywanej wcześniej oboczności *y – ь* (*учора – вчора*).

Proteza *z* w języku ukraińskim rozwinęła się przed *a*, rzadziej przed *o*: *Ганна, гармата, гарбуз*, gwarowe *Гамерика*. Z kolei protetyczne *й* w języku ukraińskim właściwie nie występuje, pojawia się jedynie w kilku słowach narzecza północnego, np. *їскра, юлиця*. Tę drugą formę mamy m.in. w pieśni weselnej z Czeremchy: *Буйду я на юлоньку...*, mimo że dla gwar podlaskich charakterystyczna jest forma *z* – *зулиця*.

W języku ukraińskim widoczna jest również tendencja do usuwania zbiegu samogłosek w środku wyrazów. Stąd też pojawienie się m.in. interwokalnego *в*, jak np. w słowie *навук* (pocho dzącym z *наукѣ*) czy *Іван* (pocho dzącym z *Іоанъ*).

O formach *пета, деветь, везати*

W dialektach narzecza północnego, a więc również dialektach podlaskich, widzimy różnicę w rozwoju akcentowanego i nieakcentowanego *a* po spółgłoskach miękkich. Pod akcentem rozwój jest taki sam, jak w języku literackim, mamy więc: *тяжко, п'ять, зять, взяв, м'ята*, z kolei bez akcentu zamiast *a* często wymówi się na Podlasiu *e* po twardej spółgłosce lub po *й*: *пета* (literackie – *п'ята* w znaczeniu pięta), *кінеток, деветь, петнадесят* (choć powiemy na Podlasiu *п'ять*), *місець, колодець, везаті, паметь, тресті, перевесло*. Po *л* będziemy tu mieli miękkie *e*, np. *гледіть* (choć powiemy *глянь*).

Z ciekawym zjawiskiem spotkamy się w gwarach podlaskich na południe od Bugu, ale też w niektórych miejscowościach Północnego Podlasia. Otóż akcentowane *a* zbiegło się tutaj w swym rozwoju z głoską *jať*, stąd formy typu *мієжко, шієнка, жієба*.

O miękkim *ц* na końcu wyrazów

Język ukraiński, w odróżnieniu od rosyjskiego, białoruskiego czy polskiego, zachował miękką wymowę spółgłoski *ц* na końcu wyrazów, np. *молодець, праця, хлопець, кінця, криниці*. Jedynie przed *e* w literackim języku ukraińskim *ц* utraciło miękką wymowę: *сонце, яйце, кінцем, криницею*. Na

Podlasiu zachowała się miękka wymowa *ц* zarówno na końcu wyrazów, jak i przed *e*, np. *хлопець, місець, палець, сонце, криницею, кунцьом*. Twarde *ц* występuje tylko w słowach obcego pochodzenia oraz w wyrazach dźwiękonaśladowczych, np. *цукор, палац, гоц*.

Бурак – czy to po białorusku?

W języku staroruskim występowało zarówno twarde, jak i miękkie *p*. Na gruncie języka ukraińskiego *p* uległo depalatalizacji (stwardnieniu).

Proces ten objął nie wszystkie dialekty języka ukraińskiego, a jedynie część z nich, przede wszystkim te, które były bazą północnych dialektów ukraińskich. Zjawisko to zaszło również na gruncie języka białoruskiego.

W części gwar ukraińskich, zwłaszcza naddniestrzańskich i części bojkowskich, przed samogłoskami *a* i *y* rozwinął się dźwięk *й*: *бурак – бурак, говору – говору*. W południowo-wschodnich dialektach spółgłoska *p* uległa depalatalizacji tylko w niektórych pozycjach: *верх, верба*, ale: *косаря, рябий, курю*. Na Podlasiu zachowała się twar da wymowa *p* w każdej pozycji: *говору, говорат, вару, врат, рика, радок*.

Збанок czy дзбанок?

Słowiański dźwięk *dz*, który rozwinął się z *g*, jeszcze we wczesnym okresie zmienił się w *z* (*nodzě – nozě*). Jednak w języku ukraińskim pojawił się nowy dźwięk *дз* (*дзвони, дзеркало*), który powstał na miejscu *з*, prawdopodobnie na skutek jego dysymilacji (rozpodobnienia) z przyimkiem *з*: *з зеркалом – з дзеркалом*. Słów z *дз* w języku ukraińskim jest jednak niewiele. W archaicznych gwarach Podlasia zachowały się starsze formy z *з*: *збанок, звони*.

Parę słów o literze *ї*

W języku ukraińskim występuje litera *ї*, oznaczająca dwugłoskę *йі*: *Україна, моєї, чорної, хвоїна*. Jest ona kontynuacją analogicznej litery staro-cyrylickiej, a powstała przez umieszczenie nad literą *і* – zgodnie z grecką praktyką – dierezy (czyli dwóch kropek) dla zaznaczenia, że litera ta w pozycji po samogłosce powinna być wymówiona jako *i*, a nie zredukowana do *й*. W języku ukraińskim w takim połączeniu nastąpiło przejście *i* w *йі* i takiego też znaczenia nabrał znak *ї*. Na piśmie opozycja *i – ї* występuje wyłącznie w językach czeskim, słowackim i ukra-

ińskim, natomiast języki polski, białoruski i rosyjski do oznaczenia obu dźwięków *i* i *йі* używają tego samego znaku *i* (*у*). Wyraźna wymowa *ї* jest charakterystyczna dla gwar podlaskich: *малої* (a nie *малоу*), *української, сінвої, їсті, твоєї, мої, поїзд*. Nic więc dziwnego, że osoby, które twierdzą, iż gwary terenów między Bugiem a Narwią nie należą do ukraińskiej grupy dialektycznej, a np. białoruskiej, mają problemy z zapisaniem podlaskich słów z *ї*, np. w publikacjach Muzeum Małej Ojczyzny w Stuziwodach dźwięk *ї* często bywa po prostu ignorowany. Stąd też formy typu: *ix* zamiast *їx*, *moix*, *ctoim*.

* * *

Podstawowe cechy systemu fonologicznego języka ukraińskiego ukształtowały się już do początku XIV w. Tutaj zostały omówione tylko najważniejsze z nich. Jak widać na podstawie opisanych zjawisk fonetycznych i podanych przykładów, w ukraińskich gwarach Podlasia, zwłaszcza nadnarwiańskich, okolic Bielska Podlaskiego, Hajnówki, Mielnika (typu *choditi, robiti*), zachowało się wiele archaicznych form, typowych dla początkowych etapów formowania się języka ukraińskiego, a niekiedy jeszcze starszych, prasłowiańskich. Wiele z cech charakterystycznych dla mowy mieszkańców ziem między Bugiem a Narwią na różnych etapach rozwoju znikło z języka literackiego lub też w ogóle się w nim nie rozwinęło. Dzięki zachowaniu takich reliktowych zjawisk fonetycznych, jak np. dyftongi, które są etapem przejściowym w kształtowaniu się dzisiejszego ukraińskiego *i*, możemy powiedzieć, że typowo podlaskie gwarowe cechy fonetyczne stanowią doskonałą ilustrację najważniejszych procesów, które na przestrzeni tysiąclecia zachodziły w systemie fonologicznym języka ukraińskiego.

Cdn.

Ludmiła LABOWICZ
Fot. J. Hawryluk

Literatura:

Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny, t. I, Wrocław 1980.
W. Kuraszkiewicz, *Ruthenica*, Warszawa 1985.
W. Kuraszkiewicz, *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej*, Warszawa 1962.
М. Лесів, *Українські говірки у Польщі*, Варшава 1997.
М. Жовтобрюх, О. Волох, С. Самійленко, І. Синько, *Історична грамати-ка української мови*, Київ 1980.

Сімейна Європа князів (З історичних ескізів)

«Середньовіччя. Яке ж в нас про нього уявлення? Пригадую як говорили – «похмурість середньовіччя». Здавалося, що сонце не доходило на ці земні долини, де вирувало життя. Здавалося – велика, довга ніч...»

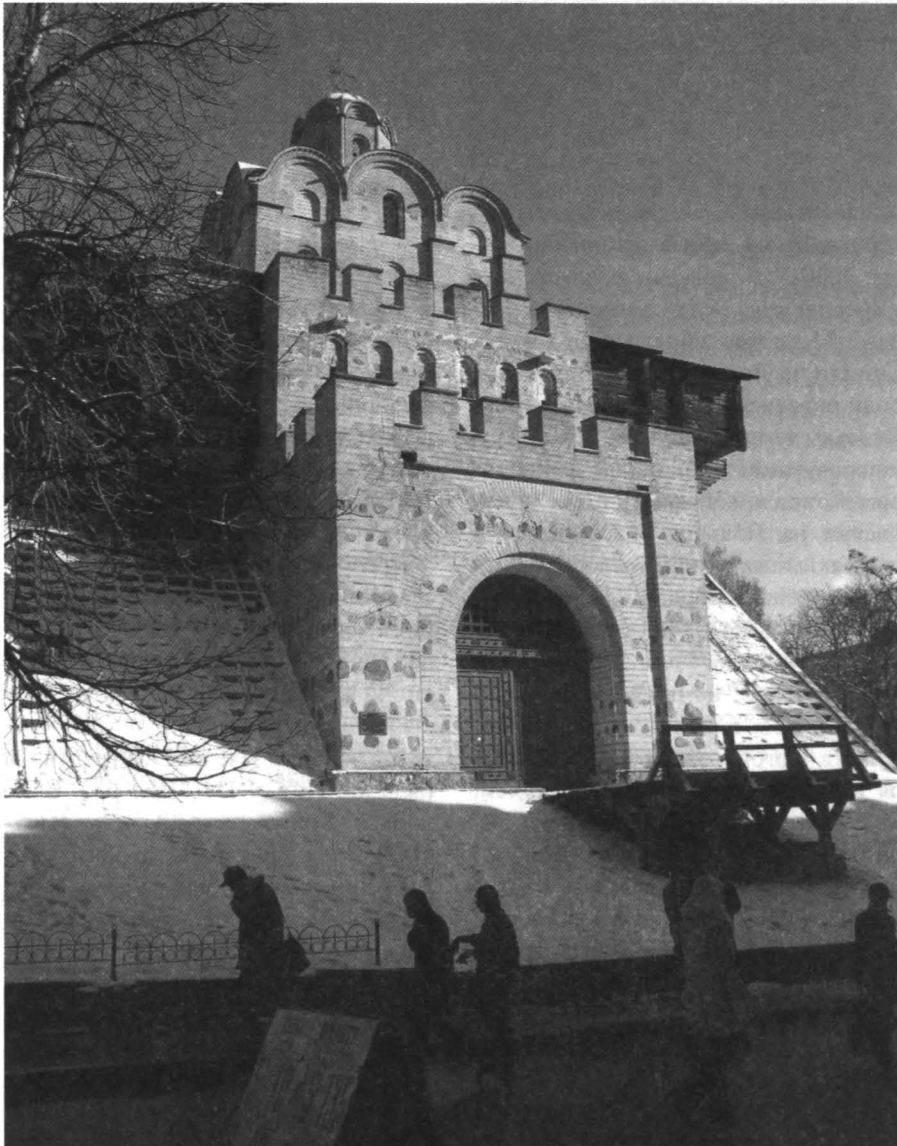
Попри всю – справжню чи надуману істориками – «похмурість» середньовіччя саме ця епоха стала фундаментом, на якому будувалося все пізніше життя русинів – сьогодні скажемо: українців – Підляшшя, Холмщини, Берестейщини, Надсяння... Його будівниками були як князі, що «утерши поту з дружиною своєю, по-

казавши побіду і труд великий» формували наприкінці X та на початку XI ст. «канонічні межі Русі», так і літописці, адже на цю добу в переважній мірі дивимося саме їхніми очима. На жаль, через віддаленість від Києва, де працювали перші українські історіографи, тільки час від часу кидають вони своїми розповідями трохи світла на минуле наших Рідних Земель. Трохи більше знаємо про XIII ст., коли центрами літописання, якого плоди дійшли до наших днів, стають як Холм, так і Перемишль та Володимир. Отже наше уявлення про

руську добу над Бугом і Сяном будується на клаптиках висмикнутих із записів цих давніх князівських біографів, які мали своє бачення сучасних їм подій, а з розповідей попередників вибирали й переписували по своєму лише те, що саме їм здавалося потрібним (те ж саме робили і польські та західноєвропейські хроністи, які у своїх «опусах» згадували про події на Русі).

Свою розповідь про те «звідки пішла Руська земля, і хто в ній почав спершу княжити», преподобний Нестор-літописець, що й не дивно у випадку духовної особи, починає від біблійної розповіді про поділ світу поміж Ноєвими синами, стверджуючи, що у Яфетовій частині «сидить русь» та інші народи – м.ін. литва і ляхи. Нам, звісно, немає потреби сягати до початків історії людства, хватить почати з часів набагато ближчих, за даними, які роздобули археологи, близько 2 тис. років тому більшість території сучасної України була охоплена населенням зарубинецької культури, ідентифікованої археологами з давніми слов'янами. Периферія цієї «зарубинецької Слов'янщини» простягалася до західного берегу Бугу (м.ін. околиця Холма), де починалося рідко заселене порубіжжя зі східногерманськими племенами (ще коли я вчився в університеті у підручниках зарубинецьку культуру називали східнослов'янською, а над Віслою вже тоді мали сидіти слов'яни – предки поляків). Згодом, внаслідок т.зв. «великого розселення» у середині I тисячоліття н.е., германців з території сучасної Польщі витіснили слов'яни, які, якщо процитувати Нестора «прийшовши, сіли на Віслі і прозвалися ляхами». Отже Надбужжя і Надсяння перестало бути західним форпостом слов'янства, але свого порубіжного характеру не втратило – саме на захід від Бугу і Сяну наприкінці X сторіччя став формуватися кордон поміж Лядською та Руською землями.

Описане у Несторовій «Повісті...» творення Володимиром та його сином Ярославом територіальних і



Символ доби могутності Руської держави великого князя Ярослава Мудрого – Золоті ворота у Києві, побудовані за свідченням літописців у 1037 році

ідейно-культурних основ Руської землі – величезної мультиетнічної імперії, яка охопила простори заселені передусім слов'янами, але і чималою кількістю балтійських і фінських народів, це передусім календарій князівських воєнних походів, під час яких відбувалося підкорювання, назагал мечем, племінних утворень або відвойовування пограничних територій, які потрапили під владу сусідів. Саме такий характер мають перші письмові згадки, які відносяться до минулого Надсяння, Холмщини, Підляшшя та Берестейщини та вписують їх у процес формування західного кордону держави, яку в XIX ст. історики назвали Київською Руссю (у літописах вона зветься «Руська земля», «Русь»).

І так під 981 роком записано: «Пішов Володимир до Ляхів і зайняв городи їх – Перемишль, Червен та інші городи, які є й до сьогодні під Руссю». Ця ляпідарність розповіді літописця та вписання ним Червена у територію «Ляхів», ототожнюваних з Польщею, давало деяким історикам привід до здогадів про первісний польський характер населення Перемищини й т.зв. Червенських городів, або принаймні підпорядкування державі князя Мешка I (пом. 992 р.). Дискусії надалі тривають, але поза сумнівом залишається факт, що не пізніше 80-х років X ст. Червен, тобто пізніша Холмщина, як і надсянський Перемишль, опиняються у політичних межах Русі.

Те ж саме треба сказати про Берестя (Берестье, Берестій), без володіння яким мабуть не було б описаного під 983 роком походу київського князя до Ятвязької землі: «Пішов Володимир на ятвягів і взяв землю їх». Балтійські племена ятвягів, до їх винищення у другій половині XIII ст. Руссю, Польщею та Німецьким орденем (т.зв. хрестоносцями), заселявали північ сьогодняшнього Підляського воєводства (передовсім т.зв. Сувальщину) та були загрожені як для польської Мазовії (Мазовша), так і для руського межиріччя Бугу та Нарви (на жаль, ще й сьогодні на багатьох історичних картах, видаваних в Україні, напис «Ятвяги» сягає аж до Бугу).

Типова для періоду формування державних територій боротьба за пограничні землі спалахнула знов наприкінці життя Володимира. Цим разом був це вже безсумнівно конфлікт

польської і руської держав, яких володарі в міжчассі посвоячилися (польський князь Болеслав віддав свою дочку за Володимирового племінника Святополка Ярополковича). Як повідомляє німецький хроніст Тітмар, у серпні – вересні 1013 р. Болеслав, отримавши підмогу від кочівників печенігів, виправився на Русь. Через це, що союзники пересварилися, похід був не дуже вдалий і польський князь захопив лише Берестя. 1017 р. пробував його відвоювати Ярослав Мудрий, який діяв у порозумінні із воюючим з Польщею німецьким імператором Генріхом II, але Тітмар стверджує, що руський князь «нічого не вдіяв при облозі города».

Рік пізніше на Київ рушив походом Болеслав, який намагався на великокнязівському столі посадити свого зятя Святополка. Бій, який відбувся на Бугові побіч города Волинь приніс польському князю перемогу, але в Києві виникли непорозуміння зі Святополком, наслідком чого Болеславу прийшлося швидко полишати руську столицю – «віддячивши» при тому своєму нещирому зятю захопленням т.зв. Червенських городів.

Завершення відвоювання Руссю територій на заході літописець датує 1030-1031 роками, коли спершу «Ярослав узяв Белз», а згодом «Ярослав і Мстислав зібрали воїв многих і пішли на Ляхів. І зайняли вони городи червенські знову, і спустошили Лядську землю». Цей похід відбувся у порозумінні з німецьким імператором Конрадом II, який також почав наступ на Польщу, внаслідок чого на деякий час втратив владу наслідник Болеслава Хороброго – його син Мешко II (1025-1034). Однак Ярослав Мудрий, відвоювавши західні окраїни «вотчини», не продовжував «антипольської» політики, а навіть підтримував чергового польського володаря Казимира (званий Відновителем, правив у 1034-1058 рр.) у його боротьбі із внутрішніми ворогами, які викликали «заколот великий в Лядській землі». 1039 р. київський князь віддав йому за дружину свою доньку Добронігу-Марію, а згодом відбув кілька походів на збунтоване Мазовше, безсумнівно через Берестя. До речі, літописець цим «довколашлюбним» періодом датує три Ярославові походи – «на Ятвягів» (1038 р.), «на Литву» (1040 р.), а врешті «на Мазовшан у човнах» (1041 р.). Виходить, що

цей похід не досягнув мети, адже 1047 р. київський князь черговий раз «пішов на Мазовшан, і переміг їх, і князя їх убив Мойслава, і покоровив їх Казимирові». Згодом Ярослава картав за це Михайло Грушевський, вважаючи, що ця допомога була «важкою політичною похибкою», адже на його думку «в інтересах Руської держави був повний упадок сього суперника».

Ці слова писалися з перспективи початку XX т., а тисячоліттям раніше дивилися на те по-іншому – не «по-національному» але «по-династичному». Союз був скріплений ще шлюбом Казимирової сестри Гертруди-Олісави з Ярославовим сином Ізяславом Ярославичем. Згодом стало це звичною практикою. З руськими князівнами одружені були м.ін. син і внук Казимира, тобто Болеслав Сміливий (1058-1079) і Болеслав Кривоустий (1102-1138) та більшість найвидатніших польських князів періоду т.зв. удільного роздрібнення, в тому числі три сини Кривоустого: Болеслав Кучерявий (пом. 1173), Мешко III Старий (пом. 1202) та Казимир Справедливий (пом. 1194). У чергових поколіннях з русинками одружувалися передусім князі з цієї гілки Піастів, яка володіла у землях межуючих з Руссю (Малопольща, Мазовше), в тому числі Лешко Білий (пом. 1227), Конрад I Мазовецький (пом. 1247) та Лешко Чорний (пом. 1288). Онуком Конрада I і Агафії, доньки Святослава Ігоревича, одного із претендентів до «вотчини» по Романові Мстиславичові, був відновитель Польського королівства Владислав I Локетек – (пом. 1333).

Зрозуміло, що й польські князівни ставали дружинами руських володарів. Свого роду рекордсменом був Болеслав Кривоустий, який мав три русинки за невістки та за руських князів видав чотири дочки – в тому числі дві за синів Ізяслава Мстиславича (вел. кн. київ. у 1146-1154 рр.). Саме донька Кривоустого Агнеса (1137-1182) стала другою, по дружині Ізяслава Ярославича, «ляховицею» серед жон князів, які засідали на «золотом кованому» великокнязівському престолі – її чоловік Мстислав князував у Києві у 1158-1170 рр. (з перервами). Також другому з Болеславових зятів – Ярославові Ізяславичеві удалося на декілька місяців «вокняжитися» у Києві (на зламі 1173/1174 рр.).

Закінчення на 31 стор.

Czyże – odkrycie po śmierci zabytku

(Malowidła orlańskiego mistrza)

Dnia 29 sierpnia 1984 roku Czyżami wstrząsnęła ogromna tragedia. Wówczas to spłonęła drewniana cerkiew parafialna pw. Zaśnięcia NMP. Jak pamiętają naoczni świadkowie tamtych wydarzeń, przez długi czas po okolicy unosił się bardzo mocny i nieprzyjemny zapach spalizny, który sprawiał ból oraz wywoływał złość i rozpacz. Wraz z ogniem odeszła bowiem ważna część życia nie tylko poszczególnych ludzi i ich rodzin, ale również historia i materialne świadectwo funkcjonowania tutaj przez stulecia jednej z najstarszych parafii prawosławnych na Podlasiu. W ostatnich latach przed pożarem ogromnym wysiłkiem przeprowadzano kompleksowy remont świątyni, odsłaniając jej nieznane i wspaniałe oblicze.

Zniszczeniu uległo prawie wszystko. Ocalały jedynie księgi oraz dwie ikony, znajdujące się w pracowniach konserwatorskich: najstarsze na Podlasiu XVI-wieczne lewe skrzydło carskich wrót z malarskim przedstawieniem św. Archaniola Gabriela ze sceny Zwiastowania oraz wizerunkami dwóch św. Ewangelistów (odsłonięte spod wizerunku św. Apostoła Tomasza) oraz XVIII-wieczna ikona św. Proroka Aarona. Oba zabytki przechowywane są obecnie w odbudowanej murowanej cerkwi pw. Zaśnięcia NMP w Czyżach.

Do dzisiaj zachowało się jeszcze 8 ikon powstałych w latach 30. XVIII wieku, pochodzących m.in. z tego samego cyklu, przedstawiającego św.św. Apostołów – Łukasza, Jana, Filipa, Jakuba, Judę Tadeusza i św.św. Proroków – Ezechiela, Daniela oraz króla Dawida. Pierwotnie umieszczone były one w jednym z rzędów ikonostasu, o których protokół wizytacji z 1791 roku wspomina: „Deisus z Archirejem z dwunastu Apostołami i tyluż Prorokami”. Wszystkie ikony łączy ta sama stylistyka, wymiary oraz identyczne ramy, a ekspozowane są one, bez ujawniania tożsamości, w Muzeum Ikon w Supraślu (Oddział Muzeum Podlaskiego w Białymstoku). Okoliczności, w których zabytki te trafiły do ówczesnego Państwowego Muzeum w Białymstoku, nie do końca są jasne i budzą dzisiaj uzasadnione wątpliwości. Jednak akta sprawy z 1968 roku, znajdujące się w Sądzie Rejonowym w Bielsku Podlaskim, a której wynikiem było przekazanie zabytków do muzeum, zostały z uwagi na upływ czasu zniszczone. Do dzisiaj w zbiorach Wojewódzkiego Urzędu Ochro-



Czyże. Kompozycja „Chrystus Dobry Pasterz”

ny Zabytków w Białymstoku zachowały się jednak archiwalne karty ewidencyjne zabytków ruchomych z 1963 roku autorstwa Marii Woźniak, przedstawiające ikony w ich pierwotnym miejscu przechowywania – w cerkwi w Czyżach. Ponadto do muzealnego zbioru dołączono przypuszczalnie i inne czyżowskie obrazy z przełomu XVI/XVII w. – „Ukrzyżowanie” i „Matkę Boską Bolesną” oraz obraz pochodzący z XVIII w. z całopostaciowym wizerunkiem Matki Boskiej. W innych okolicznościach do zbiorów muzealnych trafiła łączona z Czyżami XVII-wieczna ikona „Św. Jana Ewangelisty Apostoła z niezidentyfikowanym świętym”, zakupiona w 1975 roku w warszawskim salonie „Desa”.

Po blisko trzydziestu latach od tamtych smutnych wydarzeń, patrząc na lekko pożółkłe i wyblakłe fotografie, możemy na nowo odkrywać wyjątkowość i unikatowość poszczególnych elementów czyżowskiego zespołu cerkiewnego. Inaczej możemy dzisiaj spojrzeć m.in. na malarstwo ścienne, o którym Lucyna Stalończyk pisała, iż brak jest analogicznego w obiektach zabytkowych na terenie dawnego województwa białostockiego. Możemy też – mimo iż nie pojawiły się żadne nowe źródła archiwalne – przesunąć z drugiej

połowy XVIII w. na okres późniejszy czas ich powstania oraz wskazać naszego lokalnego twórcę jako autora.

Wszystko zaczęło się w 1979 roku, kiedy Józef Ignatowicz, konserwator dzieł sztuki z Krakowa, wykonał na ścianach cerkwi badania sondażowe, które odsłoniły fragmenty malowideł. Właśnie to on do kwietnia 1982 roku wykonał pierwszy etap konserwacji. Kolejny, trwający od lipca 1982 roku do września 1982 roku, przeprowadził warszawski zespół konserwatorski: Teresa Falkowska, Anna Jabłońska oraz Barbara Wołosz. Odsłoniętych i zakonserwowanych zostało sześć obrazów z przedstawieniami: „Chrystus i Samarytanka”, „Panny Mądre i Głupie”, „Chrystus Dobry Pasterz” – namalowanych na ścianach nawy, oraz „Św. Jan Damasceński”, „Św. Maria Magdalena”, „Komunia św. Onufrego” – namalowanych na ścianach chóru, a także „Cherubin” umieszczony w obudowie schodów prowadzących na chór. Program prac konserwatorskich obejmował m.in. utwardzenie podłoża, przyklejenie spęcherzonych warstw gruntu i malowideł, usunięcie przemalowań, usuwanie gwoździ i haków, uzupełnienia i rekonstrukcje warstwy malarskiej, zabezpieczenie powierzchni malowideł. Efekt końcowy okazał się imponujący.



Czyż. Kompozycja „Panny Mądre i Głupie”

Ściany nawy rozświetliły kolorowe, dekoracyjne, swoiście barokowe formy obrazów w ludowej redakcji, których nie można jednak zaliczyć do malarstwa ikonowego. Tutaj wielobarwne, narracyjne kompozycje wykonano z użyciem czerwieni, zieleni, błękitu, szafiru, brązów, żółci oraz bieli. Na ścianach chóru zarysowały się natomiast delikatne, prawie monochromatyczne kompozycje na szafirowym tle z użyciem koloru oliwkowo-zielonego, szarości, bieli i brązów. Najważniejszą rolę pełnił tutaj kontur i kreska, wskazując jednoznacznie na kopiowanie przez artystę starszych ikonowych kompozycji. Także ikonografia oraz napisy wykonane cyrylicą odróżniają je od kultowych obrazów z kościołów łacińskich, stanowiących zapewne wzór dla trzech pierwszych obrazów. Wszystkie kompozycje, poza tą z „Cherubinem”, stanowiącym być może pierwotnie część większego obrazu, zamknięte zostały w malowane ramy, jak powieszony na ścianie obraz.

Kompozycja „Chrystus Dobry Pasterz” o wymiarach 150x167 cm ze ściany północnej nawy przedstawiała Chrystusa niosącego owcę na ramionach. Z lewej strony znajdują się dwie małe owieczki oraz na pagórku budynek i pojedyncze drzewa.

„Panny Mądre i Głupie” to kompozycja o wymiarach 186x271 cm umieszczona na północnej ścianie nawy z motywem niezwykle w ikonografii wschodniej, świadczącym o lokalnej okcydentalizacji sztuki cerkiewnej. Kompozycja składa się z dwóch prostokątów umieszczonych jeden nad drugim. W górnym polu, we wnętrzu świątyni Chrystus w koronie, witający idące ku Niemu w spokojnych pozach panny z płonącymi lampkami oliwnymi. W dolnym polu panny głupie w gestach rezygnacji i złości stojące przed zamkniętymi drzwiami budynku. W oddali rozległy pejzaż z idącymi pięcioma pannami mądrymi i pagórek z architekturą miasta, ze sterzącymi wieżami świątyni.



„Chrystus i Samarytanka” o wymiarach 186x273 cm ze ściany południowej nawy jest ilustracją jednego z wydarzeń przypominanych przez Cerkiew w cyklu liturgicznym. Na pierwszym planie Chrystus odpoczywający przy studni Jakuba w rozmowie z Samarytanką, w której wskazał samego Siebie jako Źródło wody żywej, tryskające ku życiu wiecznemu. Kobieta trzyma w dłoniach drewniany cebrzyk, a ze studni do stojącego dzbanka tryska woda. Z lewej strony pomniejszone postacie ustawionych kulisowo apostołów, z których pierwszy wskazuje na znajdującą się w oddali świątynię.

„Święty Jan Damascyński” to kompozycja o wymiarach 270x428 cm na ścianie zachodniej chóru, która przedstawiała świętego z długą siwą brodą, ubranego w szeroki fałdzisty płaszcz, siedzącego na ozdobnym tronie, we wnętrzu z czterema kolumnami oplecionymi wicią roślinną, zapisującego cyrylicą w otwartej księdze słowa poświęcone Przenajświętszej Bogurodzicy. Na ścianie wisi ikona Matki Bożej z Dzieciątkiem.

„Święta Maria Magdalena” – kompozycja o wymiarach 245x356 cm na ścianie południowej chóru przedstawia świętą ujętą w profilu i klęczącą, skupioną nad modlitwą przy otwartej księdze, ukazaną we wnętrzu pieczary z oknem. Przed świętą czaszka ludzka oraz krzyż. U góry z lewej strony w obłokach anioły, z prawej w tle – smukłe liściaste drzewa i fantastyczne zwierzę, przypominające hipopotama.

„Komunia Świętego Onufrego”, wymiary 245x356 cm ze ściany północnej chóru, przedstawia pustelnika klęczącego na tle skały i udzielającego mu Świętej Komunii anioła. Dłonie starca złożone są w geście modlitwy. Włosy i broda sięgające wysokości ud, siwe. Na biodrach wąska przepaska z listków. Anioł z kielichem



Czyż. Kompozycje „Chrystus i Samarytanka” i „Cherubin”



Czyżę. Kompozycje „Święty Jan Damasceński”, „Święta Maria Magdalena” i „Komunia świętego Onufrego”

w dłoniach na tle obłoków. Przed świętym rozłożona księga i krzyż. U stóp pomniejszona, ujęta w profilu para lwów, przypominających jako żywo lwy namalowane na pilastrach we wnętrzu orlańskiej synagogi. W tle wysokie ulistnione drzewa.

„Cherubin” – kompozycja o wymiarach 186x79,5 cm umieszczona na drzwiach prowadzących na chór przedstawia Che-

rubina w otoku z obłoków, rozświetlonych promieniami padającymi z prawego górnego narożnika.

Gdy obejrzelismy malowidła wykonane w Czyżach, udajmy się do Pulsz, do kaplicy cmentarnej pw. Przemienienia Pańskiego, należącej do parafii rzymskokatolickiej w Wyszkach, gdzie znajdują się obrazy namalowane techniką olejną na

plótnie w 1851 roku przez Teodora Michnowa, mieszkańca Orli. Na wielu z nich znajdują się napisy informujące o fundatorach. Na zespół składa się wystrój malarski ambony oraz pojedyncze obrazy, a wśród nich m.in.: „Św. Stanisław z Piotrowinem”, „Matka Boska Bolesna” – jak zatytułował sam autor „Św. Jan Ewangelista” – z napisem: „Fundatorka Małgorzata. Żona Franciszka miluskiego z mieszkuK.”, „N.M.P. w otoczeniu św. Pawła i św. Joanny” – „Staraniem i Kosztem Pawła Nazarka i żony jego. Joanna z mieszuk”, „Św. Jan i św. Franciszek”, „Św. Józef i św. Joanna” – „Kosztem Juzefa miluskiego pomarcinie i żona jego Joanna 1851 Roku.”, „Św. Jan Nepomucen” – „Staraniem i kosztem Juzefa Miluskiego po marcinie Roku 1851.”, „Św. Regina- „Regina SS Anno Domini 1851”, „Św. Kazimierz” – „S. Kazimierz 1851R. Fundator tego obrazu Kazimierz Miluski z Mieszuk”, „Matka Boska Różańcowa” – „Tę Obras malował własno ręko Teodor michnow i ofiarował w pulszowską Kaplice w R 1851. mieszkanc M.Orli”.

Właśnie ten ostatni obraz wskazuje nam na wykonawcę malowideł w cerkwi w Czyżach. Jest nim warsztat, w którym pracował Teodor (Fiodor) Michnow z Orli. We wszystkich obrazach czyżowskich odnajdziemy bowiem podobny do obrazów z Pulsz prymitywny modelunek postaci, te same schematyczne ruchy, twarze o puciołowatych policzkach, analogiczny ubiór z łagodnym biegiem fałd, oczywiście z uwzględnieniem różnic w strojach liturgicznych Kościołów wschodniego i zachodniego, jednolite duże tła, identycznie schematyczną, bryłowatą architekturę z budynkami o trójkątnych szczytach i dwupołaciowych dachach oraz charakterystycznymi wieżami świątyń, układające się w wianuszki obłoki oraz podobnie namalowaną roślinność – drzewa, listki, kępy traw. I tam, i tu spotkamy zbliżoną technikę wykonania, a także kolorystykę z dużymi płaszczyznami jasnych tonów. W obydwu zespołach dominują uproszczenia formalne, płaszczyznowość, odwrócona oraz kulisowa perspektywa. Styl ludowego, przepełnionego dekoracyjnością i pewną naiwnością malarstwa Michnowa, miał jak widać charakterystyczną manierę.

W 1856 roku Teodor Michnow wraz z zespołem malował ikony do cerkwi pw. św. Mikołaja Cudotwórcy w Koźlikach, w tym także cały wystrój malarski ikonostasu. Jest to chyba drugi po pulszowskim, największy jednorodny zespół obrazów tego warsztatu. Na odwrocie ikon przedstawiających m.in.: św. Bazylego Wielkiego oraz św. Szczepana, umieszczonych na wrotach diakońskich, niebieską



Obrazy Teodora Michnowa w cerkwiach nad Narwią: „Ukrzyżowanie” (Odrynki), „Trójca Święta” (Koźliki), „Koronacja Marii” (Płoski)

farbą artysta zapisał: „Писал живопис Фиодор Михнов”. Niestety zbiór ten został w mocny sposób uszczuplony w wyniku kradzieży, która miała miejsce około 25 lipca 1992 roku. W jej wyniku utraciono obrazy z ok. poł. XIX w.: „Ukrzyżowanie”, „Płasczenica-Antimension”, z 1854 r.: „Trójca Święta” (С. Троица/1854 Года), „Matka Boska Hodyszewska” (w oryginale – „Matka Boska Odyszewska 1854 roku”), z 1856 roku: „Głowa św. Jana Chrzciciela w misie” (1856 Г(од)), „Zmartwychwstanie”, „Wjazd Chrystusa do Jerozolimy” (1856 Г(од)).

W 1847 roku do cerkwi par. Przemienienia Pańskiego w Płoskach namalowany zostaje obraz „Św. Szczepan”, datowany, z napisem fundacyjnym „Пожертвована Ромен Янчук” oraz informacją o odnowieniu obrazu już w kolejnym roku. Do tej samej świątyni w 1849 roku powstaje obraz „Koronacji Marii”, identyczny jak znany już nam obraz „Trójcy Świętej” z Koźlik, wzbogacony jedynie o postać klęczącej Marii z napisem: Сия икона пожертвована Луцею Микитчею Глинскою. – 1849 Года., oraz zapewne „Płasczenica-Antimension”. Natomiast do cerkwi cmentarnej wykonany zostaje wystrój malarski carskich wrót. W 1850 roku do cerkwi pw. św. Jana Złotoustego

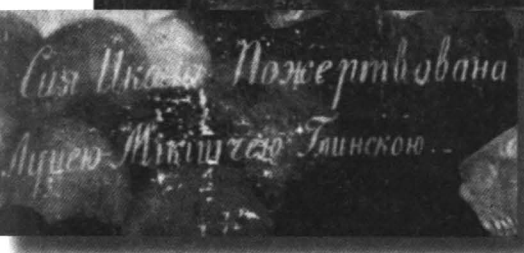
w Odrynkach, należącej do parafii prawosławnej Podwyższenia Krzyża Świętego w Narwi, Michnow namalował obraz „Ostatniej Wieczerzy”, skradziony w październiku 1987 roku. W 1854 r. powstało „Ukrzyżowanie”, a także inne obrazy do tej cerkwi, uszkodzone przez czas, dzisiaj przypominające destrukty. Na marginesie dodam, iż o obu kradzieżach dzieł pochodzących z warsztatu Michnowa pisałem szeroko w „Biuletynie Konserwatorskim Województwa Białostockiego” w 1995 i 1996 roku. Zapewne ok. poł. XIX w. Teodor namalował obraz „Św. Mikołaja Biskupa” do kościoła św. Rocha w Miłkowie Maćkach, na którym pojawiło się znane nam z Czyż stado baranków. W 1850 roku powstał obraz „Chrystusa Pantokratora”, a w 1851 roku feretron z obrazami „Św. Rocha” i „Matki Boskiej Leśniańskiej”. Ostatnim obrazem z tego kręgu Michnowów są obrazy „Matka Boska Miłosierdzia” z 1846 roku oraz „Matka Boska Częstochowska” z 1860 roku.

Dodajmy w tym miejscu, iż warsztat orlańskiego Michnowa w 1847 roku do cerkwi św. Anny w Starym Korninie wykonał obrazy: „Komunię św. Onufrego”, „Zwiastowanie NMP”, „Chrystusa Pantokratora” oraz feretron. Ok. 1852 roku do cerkwi cmentarnej pw. św. Anny

w Pasynkach powstała zapewne „Płasczenica-Antimension”, a w 1855 r. obraz „Ukrzyżowanie”.

W 1853 roku w Narwi jeden z obrazów Michnowów z przedstawieniem św.św. Borysa i Gleba z napisem: „С. Князь Глеб – С. Князь Борис – По крещени Роман и Давид – Сия икона пожертвована Наревским Головою Николаем Игнатиевым Смоктуновичом и его супругою Елизаветою Петровною 1853 Года мца Октября 22 дня при посвящении Кладбищенский Каплицы” trafił do cerkwi pw. Matki Boskiej Kazańskiej. Inny natomiast z przedstawieniem „Matki Boskiej Bolesnej” z napisem: „S.ANIELE STROŻU UPATRONIE 1853” do narewskiego kościoła par. pw. św. Stanisława Biskupa.

Okazuje się jednak, iż na ziemi białskiej znani są także inni artyści o nazwisku Michnow, ale posługujący się także pisownią – Michni lub Michnie (wykruszenia warstwy malarskiej?). Są nimi mieszkający Brańska – Kirył (Cyryl, Karol) oraz jego syn Mikołaj. Wszyscy oni byli wyznania prawosławnego, ale ich sztuka malarska doceniana była także w okolicznych parafiach rzymskokatolickich. Jak ustalił Zbigniew Romaniuk – Mikołaj ożeniony był z katoliczką Konstancją, z którą miał czworo dzieci: Nadieżdę



(1887), Lubę (1889), Aleksandra (1892) i Zinowję (1897). Po ojcu przejął on warsztat, ale uznawany był za mało uzdolnionego samouka i poddawany był surowym ocenom. Kim więc był Teodor – bratem, ojcem, kuzynem Kiryła? Styl i sygnatury obrazów świadczą o tym, iż artyści pracowali w tym samym czasie, czy jednak razem, a może w ramach funkcjonujących obok siebie warsztatów: Michnowa z Orli oraz Michnowa z Brańska. Wszyscy oni jednakowo cenili swoje umiejętności i specyficzny artyzm, bowiem na wielu pracach pozostawili sygnatury w postaci zapisu pełnego brzmienia imienia i nazwiska oraz umieszczali datę wykonania dzieła. Szczególnie podkreślali te wykonane „własno ręką”. W zależności od zamawiającego podpisy i napisy wykonywane były w języku polskim bądź cyrylicą. Zdarzały się przy tym błędy gramatyczne i ortograficzne.

W 1851 r., jak głosi napis umieszczony pod postacią świętego Mikołaja Cudotwórcy, „Пожертвовал Кирил Михнов ...1851 г(ода)” ikonę do cerkwi pw. św. Michała Archanioła w Żurobicach, filii parafii w Żerczycach, a w 1852 roku kolejny obraz przedstawiający „Św. Marię

Magdalę” do kościoła pw. św. Rocha w Miłkowicach Maćkach. Wzdłuż dolnej krawędzi obrazu zapisał: „EXEMPLVM PANTITENTIE / MALOWAŁ KAROL MICHNOW W ROKU 1852”. Przypuszczalnie także jego autorstwa jest obraz z tego samego roku przedstawiający „Chrystusa błogosławiącego chleb i wino”.

W 1875 r. jego syn Mikołaj Michnow namalował sześć ikon do carskich wrót na zlecenie ks. Kaliksta Ralcewicza, proboszcza parafii prawosławnej w Czarnej Cerkiewnej, a także odnowił inne stare obrazy. Przyta-

czając Zbigniewa Romaniuka dodajmy, iż Aleksy Wołkowski, jeden z kolejnych proboszczów w Czarnej w 1891/92 r. niezbyt pochlebnie wyraził się o efekcie pracy artysty: „Malowidła ...dalekie są od doskonałości, ponieważ wykonał je malarz-samouk Michni, mieszczanin z miasteczka Brańska. Stare ikony namiestne, które dano mu do odnowienia, zepsuł dokładnie prawosławne oblicza...”.

W 1883 roku Mikołaj Michnow namalował portret brańskiego proboszcza parafii rzymskokatolickiej ks. Wojciecha Kociołkowskiego, „Kapłana Zgromadzenia XX. Missionarzew”, obok którego umieścił brański kościół, a pod postacią zapisał historię jego budowy oraz parafii. W prawym dolnym rogu umieścił sygnaturę: „Mikołaj Michniew 1883 20 lutego Brańsk.”. W 1890 r. konserwował on ikony „Zbawiciela” i „Bogurodzicy” w cerkwi Woskresieńskiej (Zmartwychwstania Pańskiego) w Bielsku Podlaskim oraz ikony w cerkwi Troickiej (Św. Trójcy), którą w 1851 roku przeniesiono na cmentarz i do której w 1852 roku „brański mistrz” wykonał ikonostas. Dodajmy tutaj, że także dzisiaj w nowo wybudowanej bielskiej cerkwi pw. Opieki Matki Bożej w carskich wrotach odnaleźć możemy ikony z warsztatu Michnowa, pochodzące z cerkwi cmentarnej pw. Matki Boskiej Kazańskiej w Czarnej Wielkiej. W tej ostatniej zachował się feretron z wizerunkiem „Matki Boskiej Kazańskiej” oraz „Św. Mikołaja Cudotwórcy” z 1841 roku.

Do cerkwi w Czyżach Michnowowie wykonywali także inne dzieła. W 1896 r. do bocznego kiwotu Mikołaj namalował ikonę „Trzech Wileńskich Męczenników” (św.św. Jana, Antoniego i Eustachego).

Jak widać, w twórczości Michnowów, która nie pominęła chyba żadnej świątyni pomiędzy Orlą, Brańskiem, Bielskiem Podlaskim, Odrynkami i Drohiczyńnem, dominują wizerunki Chrystusa, Matki Boskiej, świętych prawosławnych i katolickich oraz religijne przedstawienia narracyjne. Na podstawie nielicznych przykładów z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, iż wykonywali oni także obrazy świeckie, w tym portrety, ale jest to rozdział już zupełnie nieznany. Dzisiaj wiele obrazów uległo zapomnieniu i nie są już eksponowane. Schowano je na plebaniach, strychach świątyń i domów, w składzikach, gdyż z upływem lat utraciły one swój koloryt i piękno. Niegdyś obrazy wykonano na ręcznie tkanym płótnie, zszywanym z kilku brytów, czyli pasów, przybitym najczęściej bezpośrednio do prymitywnej ramy, dzisiaj już osłabionym, często zbutwiałym i porwanym, pokrytym grubą warstwą werniksu olejnego, który zbrzązował i silnie związał się z warstwą malarską.

Wróćmy jednak do Czyż. Śledząc materiał porównawczy, możemy stwierdzić, iż malowidła ściennie w cerkwi Zaśnięcia NMP wykonano w 2 poł. XIX w., a być może właśnie w latach 50. Budowę kolejnej drewnianej cerkwi w Czyżach rozpoczęto około 1804 roku, a ukończono w 1811 roku. Datowanie powstania malowideł na okres wcześniejszy jest więc nieuprawnione. Autorem utrzymanych w barokizująco-ludowej konwencji scen byli miejscowi artyści z warsztatu Michnowa, a osobą główną zapewne Teodor Michnow. Warsztat ten, hołdujący tradycjom lokalnym, nie doczekał się jeszcze żadnego opracowania naukowego, ale jak wiadać możliwe jest usystematyzowanie jego prac, które stały się przecież zabytkami sztuki. Malarstwo Michnowów, dzisiaj trochę zapomniane i niedoceniane, kłóca się nieco ze współczesną estetyką i poprawnością kanoniczną, jest jednak najlepszym „smakiem” i wartością tej ziemi. Tutaj wyrosło ono w środowisku mieszczańskim, orlańskim oraz brańskim, rozkwitło i promieniowało zgodnie – tak jak potrafili tu żyć ludzie – na parafie prawosławne i katolickie. Tak było właśnie w Czyżach...

Dariusz STANKIEWICZ

Zdjęcia ze zbiorów archiwalnych Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Białymstoku: Czyże – fot. J. Szandomirski, Odrynki, Koźliki – fot. A. Stasiak, oraz autora.

Вийшов диск із підляським зимовим фольклором

Архаїчний фольклор Північного Підляшшя стає щораз більш привабливим для людей іззовні, як з України, так і з інших регіонів Польщі. Доказом того є присутність підляських пісень у репертуарі різних колективів та на дисках, які вони видають. Для прикладу можна тут навести ансамблі: «Коралі» зі Львова, які мають у своєму репертуарі м.ін. добриводзьку веснянку «Святий Юре-Ригоре», колядку «Ой ясна красна» та весільну пісню з Черемхи-Села «Вийду я на юолоньку», «Гости з низин» («Goście z Nizin») з Варшави, на яких диску «Gościńiec» знайдемо пісні з околиць Більська і Гайнівки, серед них баладу «Ой, там ясно» з Витова, а також «Дзічка» («Dziczka») з Варшави. Нещодавно той останній ансамбль видав диск під заголовком «Колядки з Підляшшя», який поміщує пісні різдвяно-новорічного циклу з нашого регіону.

Ансамбль «Дзічка» виник як ініціатива молодих варшав'янок, котрі в 2006 році зустрілися на майстер-класах українського співу. Уперше дівчата виступили під час фестивалю традиційної музики у Вільні в Литві та саме від того часу почалася історія групи. Керівником «Дзічки» є Тетяна Сопілка, етномузиколог, учасниця дуже відомого ансамблю «Древо» з Києва, першого в Україні колективу, який почав виконувати українські народні пісні в автентичній манері. Від 1991 року Тетяна записує архаїчні пісні та обряди в українських селах, передусім на лівобережній Україні. Від десяти років веде майстер-класи українського співу в різних містах Польщі.

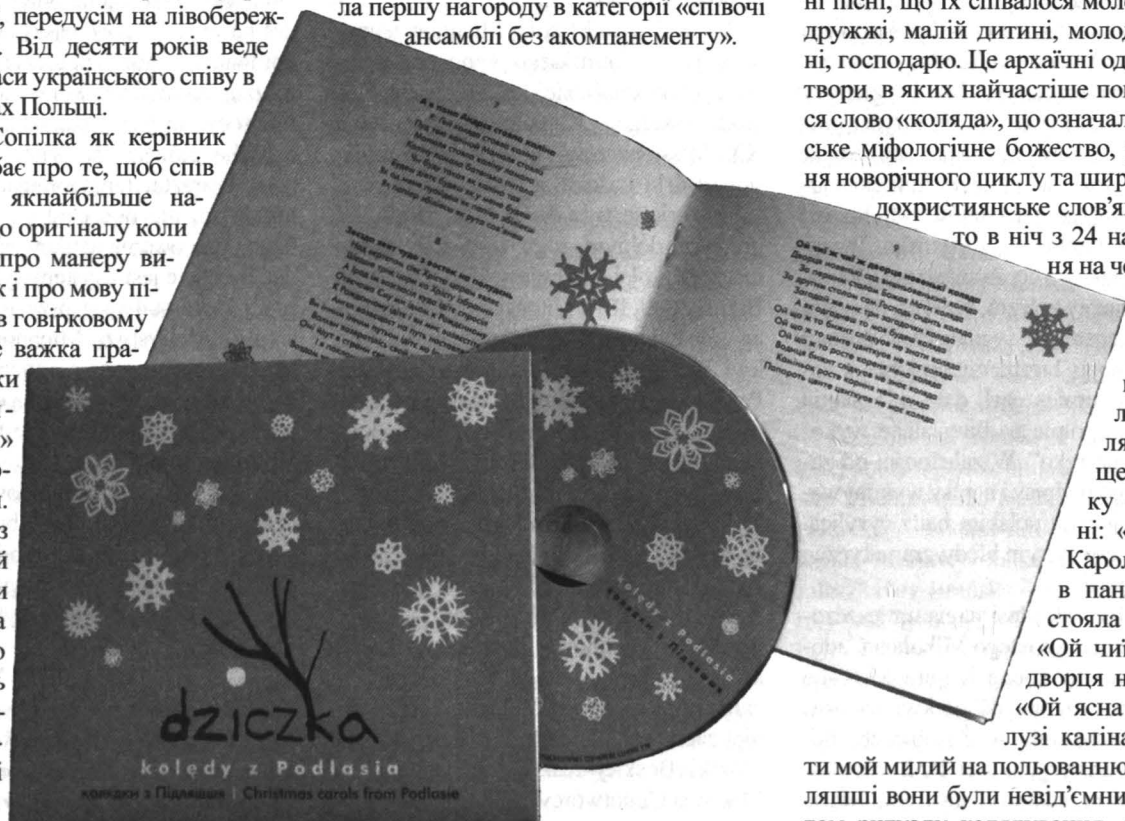
Тетяна Сопілка як керівник «Дзічки» дбає про те, щоб спів дівчат був якнайбільше наближений до оригіналу коли йдеться як про манеру виконання, так і про мову пісень, часто в говірковому варіанті. Це важка праця, оскільки учасницями «Дзічки» є в основному польки. Проте зараз музичний рівень групи – високий, а мова, якою співають його учасниці, звучить доволі натурально.

Від кількох років Тетяна Сопілка та учасниці ансамблю утримують тісні зв'язки з Підляшшям, куди приїжджають на концерти, майстер-класи та експедиції. У 2009 році «Дзічка» виступала між іншими на запрошення Загального університету ім. Яна Юзефа Ліпського в Теремисках – неформальної школи, яка веде програму, спрямовану на навчання animatorів локальних громад. Брала також участь у конкурсі фольклорних ансамблів у Білостоцькому музею села, в якому за традиційне виконання архаїчних пісень отримала першу нагороду в категорії «співочі ансамблі без акомпанементу».

На початку 2011 року, дякуючи допомозі Улити Харитонюк з Білостоцького музею села, любительці і дослідниці підляського фольклору, Тетяна Сопілка відвідала Підляшшя. Метою поїздки було зібрати старовинний підляський репертуар та залучити його до репертуару «Дзічки». Упродовж трьох днів вдалося записати чимало народних та релігійних пісень у Кожині, Малинниках і Дашах. Підляський колядний репертуар знайшовся на диску «Колядки з Підляшшя», який вийшов нещодавно стараннями видавництва «Конадор».

«До альбому увійшли традиційні пісні зимового обрядового циклу Північного Підляшшя – окраїнного північно-західного українського етнографічного регіону, який зараз знаходиться на території Республіки Польща» – можемо прочитати в книжечці, що додана до диску. З-посеред багатого репертуару, записаного на Підляшші, на платівку вибрано 18 колядок та пісень, які виконували тут на Новий рік, із сіл: Бистри, Черемха, Даші, Добривода, Кожино, Малинники, Орішково, Суховільці, Вілька-Терехівська. Колядний репертуар складають давні за походженням – ще язичницькі – величальні пісні, що їх співалося молодому подружжю, малій дитині, молодій дівчині, господарю. Це архаїчні одноголосні твори, в яких найчастіше повторюється слово «коляда», що означало слов'янське міфологічне божество, уособлення новорічного циклу та ширше – саме дохристиянське слов'янське свято в ніч з 24 на 25 грудня на честь народження Сонця.

Найдавніші підляські колядки поміщені на диску – це пісні: «А в пана Кароля», «А в пана Андрея стояла каліна», «Ой чий ж чий ж дворя новеньки», «Ой ясна красна в лузі каліна», «Де ж ти мой милий на польованню». На Підляшші вони були невід'ємним атрибутом ритуалу колядування, яке також





має витoki з давніх язичницьких часів. Як видно на прикладі старовинних колядних пісень поміщених на диску «Дзички», цей репертуар збережений у нашому регіоні доволі добре, хоч на жаль, не виконують уже його колядники під час обряду колядування.

На платівці знайшлися також пізніші за походженням колядки пов'язані з християнською традицією святкування Різдва Христового. На Підляшші їх співалося переважно церковнослов'янською мовою з російською вимовою, хоч і не без впливу живої української говірки. То відомі твори з виданого в Почаївській лаврі в 1790 році «Богослословника», але також пізніші українські колядки. Можемо тут перерахувати такі пісні, як: «Бог Предвечний народився», «Христос Спаситель», «Звез-

да явит чудно», «Днесь од Деви Христос рождається», «Во стране Йудейской», «Шо то за новина на світ настала», «Бог Натура», «З новим годом ми ідем», «Добрий вечур всім вам».

Доволі скромно представлені на диску обрядові пісні співані на Новий рік, оскільки на Підляшші їх збереглося небагато. Традиційним новорічним обрядом в нашому регіоні була «гоготуха». Назва, що відома також на Поліссі, походить від приспіву «го-го-го» в піснях, які на Новий рік виконувала молодь, котра ходила переодягнена по селі і просила для себе кишку й інші страви. На диску «Дзички» знайдемо один твір пов'язаний із цим обрядом: «Васильова Мати пошла гоготати» із села Орішкова. З черги щедрівками можемо назвати архаїчні пісні «Добрий

вечор, чодрий вечор» та «Прилетела ластівонька» з Малинник, хоч термін «щедрівка» на Підляшші якраз невідомий. Платівку завершує пісня «Многая лета».

Усі твори на диску виконані традиційно а капела, зі збереженням мовних особливостей підляського українського діалекту в найдавніших творах та своєрідної мішанини церковнослов'янської, російської та української мов, якою виконувалося тут церковні колядки. Збережена також манера виконання характерна для нашого регіону.

До платівки додано книжечку, в якій знайдемо тексти пісень (українським алфавітом) та опис обряду колядування – польською, українською та англійською мовами. При графічному оформленні використано мотиви підляських витинанок.

Диск «Колядки з Підляшшя» є доказом, що давній обрядовий репертуар україномовного межиріччя Нарви і Бугу весь час викликає інтерес у молоді, при чому не лише української, але також польської за походженням. Важливе є й те, що іде у світ гарно видана платівка зі старанно підібраними та гарно виконаними старовинними піснями, а до того ретельна інформація про фольклор Підляшшя як частину української народної традиції.

Людмила ЛАБОВИЧ
Фото авторки статті

Сімейна Європа князів

Закінчення з 24 стор.

Шлюби понад кордоном бачимо також у чергових поколіннях нащадків Ізяслава Мстиславича, які перетворилися у місцеву волинську династію. Польські князівни були тут дружинами онука й правнука Ізяслава Мстиславича – берестейського і дорогичинського князя Василька Ярополковича Василька Романовича (брата більш славного Данила, названого Галицьким). Останнім із волинських і галицьких володарів із польською князівною одружувався Юрій I Львович (пом. 1308), якого жоною була Локеткова сестра Єфімія.

Такий родинний характер міждержавних відносин у середньовічній Європі не був нічим особливим (властиво були це відносини міжди-

настичні, адже в тому часі держава мала патримоніальний характер – розглядалася як власність князівської чи королівської династії). З одного боку пом'якшував він ці відносини, з другого – часто ставав приводом до втручання старших віком князів у справи молодших, зокрема малолітніх та «малоземельних», родичів з-за кордону Руської і Лядської земель. Інколи руські і польські князі самі просили збройної допомоги родичів з-за кордону у боротьбі з рідними братами чи дальшими родичами, часом розплачуючись золотом, або й «городами», тобто прибутком із підпорядкованої їм волості (назгал однак військова дружина союзника брала «оплату» пустошивши волості князя проти якого була завізнана). Згодом саме спорідненістю із

руськими князями польський король Казимир III (син Володислава Локетка) оправдував захоплення Галичини і частини Волині. Але це вже набагато пізніші події, а їх «співвинуватцями» були самі руські володарі Володимира і Галича, яким «не пощастило» із чоловічими нащадками (до речі, незабаром так само «не пощастило» і самому Казимирові). Але в середині XI ст. у т.зв. Рюриковичів із прогенітурою було все гаразд (був навіть надмір, який також показався некорисним), а установлені Володимиром та відновлені Ярославом західні межі «канонічної» території Русі виглядали непорушними.

Січень 2009 р.

Юрій ГАВРИЛЮК
Фото автора статті

Ruś pomiędzy Krosnem

Jedną z osobiowości okolic Krosna, położonego na terenie historycznej Rusi (w XV-XVIII w. – województwa ruskiego), lecz w dobie nowożytnej zasiedlonego przez Polaków (w źródłach nie ma żadnej wzmianki o istnieniu w tym mieście cerkwi), jest złożona z 10 wsi ukraińska enklawa na pograniczu pow. krośnieńskiego i strzyżowskiego, łączona ze względu na cechy językowe i etnograficzne z Łemkowszczyzną (właśnie tutaj urodził się jeden z najbardziej znanych poetów łemkowskich Iwan Rusenko). Należą do niej Czarnorzeki, Węglówka (ukr. Waniwka), Krasna (nazywana także Korostenką), Oparówka, Rzepnik, Pietrusza Wola, Bonarówka i Wólka Bratkowska tworzące zwarte skupienie oraz Gwoździanka i Blizianka, które są położone nieco dalej na wschód. Najludniejsza była licząca w połowie lat 30. prawie 2 tys. mieszkańców Krasna, ona też najbardziej wyraziście zapisała się w ukraińskiej historii i kulturze, była to bowiem rodzinna wieś nie tylko Iwana Rusenki (1890-1960), ale też wybitnego językoznawcy Iwana Zilyńskiego (1876-1952) oraz uczestników walk niepodległościowych Juliana Nałysnyka (1890-1969) i Petra Gazdajki (1891-1978). Jednak pierwszą miejscowością, w której pojawiły się ukraińskie organizacje społeczno-kulturalne, była Oparówka, gdzie już przed pierwszą wojną światową założono koło Towarzystwa Gimnastyczno-Strażackiego „Sokił”, zaś w okresie międzywojennym czytelną „Proswity” oraz spółdzielnię „Jednist”. Ośrodek „Proswity” w okresie międzywojennym powstał też w Krasnej, gdzie działały też koło Towarzystwa „Silśkyj Hospodar” oraz Towarzystwo „Ukrajins’kyj Narodnyj Dim”. W tym okresie prym wiodła jednak już Bonarówka, w której oprócz czytelnicy „Proswity” (powstała w 1920 lub 1921 r.) swoje koła miały Ukraińskie Towarzystwo Pedagogiczne (od 1926 r. występujące pod nazwą „Ridna Szkoła”), „Silśkyj Hospodar”, Towarzystwo

Ukraińce, Towarzystwo Gimnastyczno-Pożarnicze „Łuh” oraz kilka spółdzielni: „Zhoda”, „Oszczadnist”, „Rajonowa Moloczarnia” i „Ridna Szkoła” (prowadzona przez towarzystwo „RSz”). W Węglówce i Rzepniku działały natomiast czytelnice moskalofilskiego Towarzystwa im. M. Kaczkowskiego, którym towarzyszyły spółdzielnie należące do Związku Rewizyjnego Spółdzielni Russkich (spółdzielnie takie istniały też w Krasnej i Czarnorzekach).

W stosunku do mieszkańców tych miejscowości przyjęła się nazwa „Zamieszkańców”, tak bowiem mieli ich nazywać Łemkowie mieszkający w Beskidach – ostatnimi laty nawet wyszły utwierdzające to publikacje Henryka Olszańskiego („Zamieszkańcy. Studium etnograficzne”, Sanok 2007) oraz Henryka Baty i Michała Łuczaja, którzy nazwę „Zamieszkańcy” przypisali także ukraińskim mieszkańcom kilku innych wsi rozrzuconych na obszarze zamieszkanym przez Polaków („Zamieszkańcy. Losy Rusinów na Pogórzu: Blizianka, Bonarówka, Czarnorzeki, Gwoździanka, Krasna, Oparówka, Pietrusza Wola, Rzepnik, Węglówka, Wólka Bratkowska, Jabłonica Polska i Malinówka, Rzeszów (Zalesie, Biała, Matysówka)”). Natomiast pochodzący z Krasnej Wołodymyr Łesniak, współautor wydanego na emigracji monumentalnego zbioru materiałów historycznych i wspomnieniowych „Jarosławszczyzna i Zasiannia 1031-1947” (1986 r.), stwierdza, że „nazwa ta nie jest wcale «łemkowska», stworzył ją bowiem ludoznawca i filolog-amator Iwan Werchrats’kyj (1846-1919), nie mając do tego żadnych naukowych podstaw”. Czy to właśnie I. Werchrats’kyj, autor studiów językoznawczych „Pro howor zamiszanciw” (1894) i „Pro howor hałyckych łemkiw” (1902), wydanych przez Naukowe Towarzystwo im. Szewczenki we Lwowie, był autorem tej nazwy, przypisując jej pochodzenie Łemkom, mogą rozstrzygnąć tylko dokładne

badania. Inna kwestia to problem, na ile mamy tu do czynienia ze „starożytnymi” Rusinami, a na ile z „nowożytnymi” Ukraińcami. Obie te nazwy i związane z nimi „stany świadomości” dość długo współistniały zarówno w symbiozie (np. pierwsza ukraińska partia polityczna w Galicji, powstała w 1890 r., nosiła nazwę Ruśko-Ukraińska Radykalna Partija), jak i opozycji (w wypadku galicyjskich moskalofilów, uważających, że są lokalnym „plemieniem” narodu rosyjskiego). Jednak przykład Bonarówki, Oparówki i Krasnej pokazuje, że nawet na tak dalekich peryferiach proces ewolucji od letargicznej (lub prorosyjskiej) „ruskości” do aktywnej narodowo-politycznej „ukraińskości” dokonywał się dość dynamicznie. Doprowadziły go zaś do końca polskie władze komunistyczne, wysiedlając w latach 40. ruską/ukraińską ludność tych 10 wsi do Ukraińskiej SRR. O ich ukraińskich mieszkańcach – ponad 7,5 tys. w 1939 r. – przypominają cerkwie, które zachowały się w komplecie, przejęte przez Kościół rzymskokatolicki, cmentarze z nagrobkami opisanymi po ukraińsku, a także wspomnienia i zdjęcia obrazujące aktywność społeczną i kulturalną w poszczególnych miejscowościach. Kilka z nich – przedstawiających budowę Narodnoho Domu w Krasnej, chór czytelnicy „Proswity” w Oparówce, „Amators’kyj hurtok w Czornorikach. 1932” oraz „Towarzystwo Łuh w Bonariwci” (kiedyś był dobry zwyczaj fotografować się z odpowiednią tabliczką informacyjną) – opublikowano w zbiorze „Jarosławszczyzna i Zasiannia” (razem ze wspomnieniami dra Jarosława Padocha (1908-1998), pochodzącego z Bonarówki działacza społecznego i uczonego, m.in. przewodniczącego Towarzystwa Naukowego im. T. Szewczenki w USA). Kolejne, powstałe dzięki fotograficznej pasji mieszkańca polskiego Żyznowa i prezentowane tutaj z tekstem Wiesława Plezi, zostały odnalezione całkiem niedawno. (JH)



a Strzyżowem

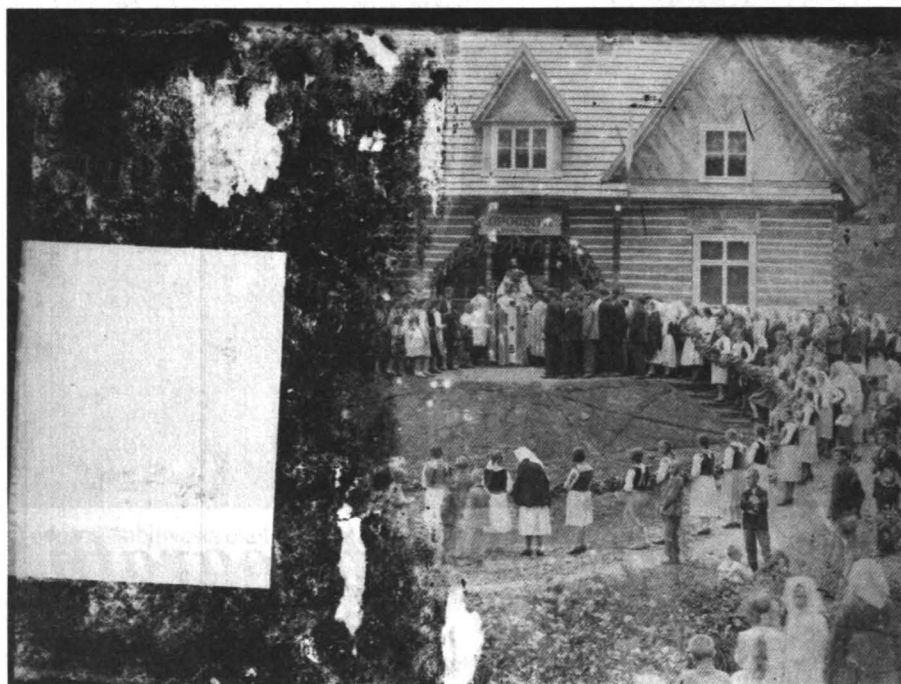
Bonarówka. Historia kilku fotografii

Był rok 1928. Od czterech lat w Żyżnowie zamieszkał wraz z rodziną Ignacy Bełch. Przyjechał ze Stanów Zjednoczonych, gdzie wyuczył się grania na organach i tego, co stało się pasją jego życia – fotografowania. Z aparatem na szklane negatywy udał się do pobliskiej Bonarówki, gdzie świętowano oddanie do użytku czytelnicy „Proswity”.

Dla mniejszości etnicznej Rusinów, przez Łemków zwanych Zamieszańcami (od „zamieszanyj narod”), oddanie do użytku nowego budynku czytelnicy było dużym świętem. Tutaj bowiem ogniskowała się działalność proukraińskiego stowarzyszenia „Proswita”, które stało w opozycji do moskalofilskiego Towarzystwa im. Kaczkowskiego. Jak pisze Henryk Olszański w swojej książ-

ce pt. „Zamieszańcy”: Według wielokrotnie powtarzanych informacji „prawdziwi Ukraińcy” żyli w Bonarówce, co świadczy o zdecydowanie proukraińskim nastawieniu tutejszej ludności. We wsi działał Iwan Klufas jeden z najbardziej zaangażowanych w ruch ukraińskim księży grekokatolickich. Od września 1930 r. rozwinęła działalność placówka Ridnej Szkoły, której inicja-





torem i organizatorem był W. Kaczmarewski, działacz UNDO (Ukraińskie Nacjonalno-Demokratyczne Objednan-nia), mający powiązania z inteligencją ukraińską w Sanoku.

Na czele „Proswity” w Bonarówce stanął Iwan Klufas, który rozpoczął starania o wybudowanie czytelnicy. Fundusze były gromadzone ze sprzedaży biletów na spektakle dramatyczne przygotowywane przez mieszkańców Bonarówki oraz z darów emigrantów z USA. Oni też przesłali fotografię budynku, który mógłby być wybudowany w Bo-

narówce. Resztę pieniędzy na budowę, jak pisze Jarosław Paszczak w książce pt. „Rodymy kraj, seło rodymie” pożyczono u gospodarza Piroga. W centrum wsi znalazła się odpowiednia działka, a każdy gospodarz zadeklarował ze swego lasu po jednym drzewie.

Uroczystość poświęcenia czytelnicy „Proswity” musiała być okazała, o czym świadczy udział wysokich władz duchownych oraz licznie zebrani, odświętnie ubrani mieszkańcy Bonarówki. Widzimy to na fotografii, która jest jednym z licznych odzyskanych z ar-

chiwum szklanych negatywów, należących do Marii Belch z Zawadki. Wśród pierwszej partii odzyskanych fotografii znajdują się dwie bardzo zniszczone, lecz dość wyraźnie obrazujące uroczystość w Bonarówce.

Zdaniem Jarosława Paszczaka bonarowska „Proswita” miała dużą bibliotekę, wciąż uzupełnianą nowymi wydawnictwami. Prenumerowano gazety m.in. „Nowy Czas”, lwowski magazyn „Koma”, przemyską gazetę „Ukraiński Beskyd” i inne. Czytelnia przetrwała do czasów II wojny światowej. Natomiast w roku oddania budynku grupa teatralna „Proswity” wystawiła inscenizację Marka Kropiwnickiego na podstawie poematu Szewczenki „Niewolnik”.

Dziś nie ma Rusinów (Zamieszalców) w Bonarówce, ani w pobliskich wsiach: Gwoździance, Bliziance, Oparówce i innych wsiach poza terenem powiatu strzyżowskiego. Ich byt na tych ziemiach zakończył się exodusem w 1945 roku. Zostali oni wysiedleni głównie na teren województwa tarnopolskiego w Ukraińskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej, gdzie rozpoczynali nowe, w zupełnie innych realiach, życie.

Fotografie udało się odtworzyć dzięki panu Aleksandrowi Józefczykowi i zakładowi FOTOALEX w Strzyżowie, któremu tą drogą składam serdeczne podziękowania.

Wiesław PLEZIA

На сторожі пам'яті. Хрестина цвинтарі в Бонарівці. Фото Ю. Гаєрилюка



Західне Полісся в Українській Державі гетьмана Скоропадського (Історія в документах)

Продовження з попередніх чисел

Документ № 15

Ф. 2201, Оп. 1, Спр. 843, Арк. 27.

Холмський Губерніяльний Староста
16 Вересня 1918 року

№ 880

Місто Берестя

До Пана Міністра Освіти

Шкільна справа в окупованих німецькою владою українських землях має свої спеціальні особливості і потреби, на які український уряд мусить звернути увагу й задовольнити в можливо ширшій розмірі в найскоршому часі. До війни на території українських земель, окупованих німецьким військом, було звиш 20 середніх і 2500 вищих початкових шкіл різного типу, удержуваних Міністерством Освіти, Синодом та місцевими громадами. З часу евакуації краю російською владою, праця в урядових школах цілком припинилася й шкільництво, під контролею німецької влади, перейшло цілковито до рук приватної ініціативи і тих народностей, які мали свою численну інтелігенцію, зробили значні поступки: так поляки вкрили весь край густою сіткою польських шкіл. Майже в кожному селі нині єсть польська школа, в якій, на кошти зібрані по всій Польщі спеціальними організаціями, полонізуються українські діти. Жидівське населення також для своїх потреб заснувало деяку кількість шкіл з викладовою мовою російською та жидівською.

Одні тільки українці-селяне, які осталися в своєму краю самі без інтелігентних провідників, залякані, темні довший час оставалися зовсім без школи. Лише в початку 1917 року, по ініціативі Союзу Визволення України, полоненими-українцями починають засновувати українські школи, яких до травня місяця с. р. було відкрито приблизно в 200 селах. З розв'язанням Союзу Визволення України й виїздом полонених, які в тих школах учителювали, на Україну справа організування українського шкільництва зовсім занепадала. Комісаріат Освіти Холмщини та Підляшшя мусить організувати все на ново.

Комісар Освіти звернувся до мене за допомогою в цій справі. Річ в тім, що видатки по удержанню урядових шкіл на Холмщині та Підляшшю на підставі законів та правил, виданих російським урядом, які позістали в силі ще до нинілягали на: 1) Міністерство Освіти, 2) на місцеві самоврядування та громади. Міністерство Освіти удержує середні школи і по загальному кошторису несе видатки на виплату нормальної платні вчителям початкових шкіл та на дрібні шкільні видатки. Місцеві самоврядування та громади покривали з місцевих сум так звані «господарчі» видатки себто видатки на: 1) будівлю й ремонт шкільних будинків, шкільні меблі та наймання, 2) шкільні підручники та прилади, 3) опал, освітлення та прислугу до школи. Заким перейти до коштів, які покриває Міністерство Освіти, вважаю за необхідне зазначити, що задля цілковитого браку місцевих самоврядувань та громад на разі вишукання й розпорядження кредитами на шкільні господарчі потреби мусіло силою обставин остатись виключно в руках Холмського Губерніяльного Староства, яко органу Міністерства Внутрішніх Справ. Щоби порушити шкільну справу з мертвої точки, на якій вона зараз стоїть, звернувся я до Міністра Внутрішніх Справ з проханням виасігнувати в моє розпорядження потрібні суми на покриття шкільних господарчих потреб і прошу Пана Міністра Освіти в порозумінню з Паном Міністром Внутрішніх Справ зі своєї сторони доложити всіх старань, щоби потрібні до цього кредити були негайно переведені.

Переходячи до видатків, які покриває Міністерство Освіти, прошу Пана Міністра постаратися негайно перевести обіцяну Комісарові Освіти Холмщини та Підляшшя підвишку платні учителям, які працюють на території Холмського Губерніяльного Староства до висоти 200 карб. місячно. А якби це було можливо, то прошу в порозумінню з Паном Міністром Внутрішніх Справ доложити всіх можливих старань, щоби були призначені відповідні кредити на виплату кожно-

му учителеві по 100 карб. місячно як заміну земського додатку. Піднесення платні учителям, які працюють на окупованій території Холмського Губерніяльного Староства, до 250 карбованців місячно є необхідне хоч би з тої простої причини, що дотеперішня норма учительської платні разом з обіцяною Паном Міністром Освіти місячною підвишкою по 50 карб. на чоловіка з огляду на вельми тяжкі обставини окупації зовсім не вистарчають на прожиття вчительства. Оскільки справа платні обмірковувалася в Холмській Українській Учительській Спілці, то при вимогах продуктивності від вчительської праці, нормою місячної платні мусить бути сума 300 карб., і я зі своєї сторони вважаю, що дійсно нормальна праця вчителя на окупації буде ледви чи можлива при місячній платні менш ніж 250 карб. Коли не довести платні учителям до цього мінімуму зараз, то немає ніякої надії на те, щоб привабити нові сили, але й удержати сталих учителів при тяжкій учительській праці. Кожен з них кидатиме учительство і йтиме і дяки, які тут одержуючи по 200 карб. місячно, при їх значно меншій праці та праві користання землею і вільним часом на оброблення її, вже й помимо доходів з треб, можуть по людськи жити.

Крім цього, прошу негайно асигнувати одноразно на улаштування шкільного музею при учительським семінарі в Бересті 26,622 марок 10 фен., кошторис якого в долученні пересилаю. Думаю, що потреби такого музею не треба особіно умотивовувати.

Рівнож прошу негайно асигнувати в моє розпорядження 30,000 марок на наклад карти України. Як мені відомо, досі у нас не має ні одної вірної карти України, яка відповідала би фактичному станові річи та давала нам хоч приблизно точний образ України. А брак такої карти дається сильно відчувати. З огляду на се хочу ввійти з одною німецькою фірмою в Берліні в порозуміння та замовити у неї наклад такої карти.

Губерніяльний староста

/—/ Ол. Скоропис-Йолтуховський

Діловод /—/ Я. Войтюк²⁶

У київській групі чиновників, які приїхали наприкінці березня 1918 року для роботи у Бересті, був і греко-католицький священник Михайло Кіт, який відразу розвинув бурхливу діяльність: створив парафію і навіть став випускати українську газету «Мир». Оскільки в місті не було уніатської церкви, то отець Михайло зайняв порожній тоді міський костел. Однак незабаром повернувся римсько-католицький ксьондз Фабіан Щербицький²⁷, і почалася боротьба за костел, в якій у підсумку перемогли колишні господарі.

Документ № 16

Ф. 1074, Оп.1, Спр. 477, Арк. 1.

Пану Міністру іноземних сповідань
Вікарного-адміністратора
Брест-Литовського Костелу
ксьондза Фабіана Щербицького
Прохання

Маю честь всепочтительнейше прохати Вас Пане Міністре зробити відповідне розпорядження з наступної справи.

Від 1911 року я в м. Бересті мав посаду вікарного місцевого Римсько-Католицького костелу. У 1915 р. разом з усіма парафіянами був евакуйований з Берестя. Весь цей час, перебуваючи у м. Катеринославі, виконуючи посаду заступника місцевого казенних гімназій. Коли ж з'явилася можливість з'явитися до своєї духовної влади, виконую-

чи право канонічне, я відправився в м. Вільно до свого Керуючого Єпархією. Отримавши наказ їхати назад до Берестя і отримавши на це дозвіл місцевої Німецької влади, я вирушив до місця призначення. Тут я знайшов костел зайнятим ксьондзом уніатським, який не має права [ні] пустити мене до костелу для виконання обов'язків, до костелу, в якому я служив чотири роки і маю призначення Керуючого Єпархією.

До війни парафіян було понад 10 тисяч, тепер уже в місті близько тисячі.

З причини невдоволення парафіянами і дуже великою ферменізацією привезеної уклінно прошу по можливості швидше відповісти.

Брест-Літ.

20.IX.1918 р.

Кс. Ф. Щербицький

Документ № 17

Ф. 2201, Оп. 1, Спр. 843, Арк.132.

Холмський Губерніяльний
Виконавчий Комітет
8 Жовтня 1918 року
№ 448

М. Київ

До Пана Міністра Закордонних
Справ

Пам'ятна записка про потреби
Холмщини, Підляшшя, Полісся та
Західної Волині в справі освіти
Окуповані Німецьким й Австро-
Угорським військами Українські землі (Холмщина, Підляшшя, Полісся

та Західна Волинь), які Берестейським мировим договором прилучені до України, в даний переступний в їх житті мент заслуговують з боку Української Держави особливої, надзвичайної уваги по всіх галузях народнього життя, до краю утрудненого обставинами військового стану, в якому вже 4 роки перебувають вищезазначені землі. Ще довгий час оці країни носитимуть на собі сліди війною счиненої руйнації, не один ще рік згаданий терен уявлятиме з себе цілком одмінну країну серед інших Українських земель.

В даний мент люди фактично живуть за кордоном України в повним того слова розумінні. Усяка організаційно-державна робота на терені чужоземної окупації мусить проводитися поки-що, до повного урегулювання державними заходами життя, не інакше, як при умові пильної уваги й допомоги Міністерства Закордонних Справ.

Тому-то найголовніша потреба населення тих земель, потреба в освіті, в церкві, школі повинна бути задоволена насамперед при ласкавій увазі на неї Пана Міністра Закордонних Справ. Становище надзвичайно в тих землях важке грізне. Неодмінно треба виділити їх що до асигнування грошей на культурно-будівничі потреби на перше місце з поміж інших Українських земель.

Берестя. Будинки гімназій, побудовані у 1904 році. Фото Ю. Гаєрилока



Холмський Губерніяльний Виконавчий Комітет прохає Пана Міністра Закордонних Справ прийняти до відома вищенаведені міркування і відповідно значінню освіти в зруйнованих війною землях вжити як найскоріше заходів для забезпечення цих земель школами, на що насамперед потребуються гроші.

Комісаром Освіти Холмицини, Підляшши та Полісся подані в квітні с. р. на ім'я Пана Міністра Народної Освіти кошториси утримання учителів початкових шкіл на 1918/19 шкільний рік і утримання канцелярії Комісаріату Освіти. Холмський Губерніяльний Виконавчий Комітет прохає Пана Міністра Закордонних Справ допомогти в як найскорішій затвердженні цих кошторисів, позаяк без певних кредитів підібрати робітників на ниві народної освіти не можливе.

Голова Комітету /—/

Секретар /—/

Документ № 18

Ф. 1064, Оп. 1, Спр. 164, Арк.4.

Пояснююча записка до проекту штатів Управління Холмського Губерніяльного Старости

Зовсім виключні умови в яких знаходиться в теперішній час Холмицина, дають можливість розповсюджувати в цім краю загальний адміністративний устрій лиш ступнево і вимагають організації надзвичайного управління доки край не перейде на становище однакове з цілою Україною.

Хоч фактична влада й адміністративні функції на Холмицині знаходять-

ся ще в руках окупаційних влад, котрі передають ці функції представникам Української Держави лиш ступнево, вже зараз приходить ся вводити нормальну організацію управління, щоб в кожний даний момент бути в стані можливості переїняти ту галузь управління яку окупаційна влада згодиться передати Українській Державі. Так досі передані Старосту справи церкви, шкільництва, помощи біженцям, облаштування краю, санітарна частина; зараз маєть ся згода на організацію там Української Варти і судівництва. В сучасний мент окупаційне управління краєм поділене на Австрійську окупацію і Німецьку так звану, Етапну Інспекцію Буг. З австрійською владою переговори про введення українського управління краєм ще не дали бажаних наслідків. Німецька же Етапна Інспекція Буг вимагає, щоб Українська адміністрація переймала владу по тих адміністративних осередках, які нею зорганізовані були і працювали там на протязі 4-х років.

Через то як Старостами, так і їх Помощниками мусять бути люди, які цілком володіють німецькою мовою і число їх, крім наших нормальних повітів, мусить бути збільшене до числа етапних комендатур, на які територія ця зараз поділена. Тому, крім 5-ти повітів, з яких маєть ся вже завести нормальну організацію місцевої влади, просить ся асигнування на утримання ще (11-ти) одинадцяти тимчасових Управлінь зменшеного складу на цій території: Управління ці в такому зменшеному складі бу-

дуть існувати лиш до повної передачі окупаційною владою всіх справ що до управління цілим краєм і будуть підпорядковані нормальним Повітовим Старостам, через що їх персональний склад може бути обмежований до Старости, його Помощника, Секретаря, одного Урядовця 1-го рангу і одного кур'єра. Всі вони будуть носити назви тимчасових Повітових Старост і підстарост з тим однак, що крім 5-ти нормальних Повітових Старост решта їх буде обсаджена Урядовцями Особливих Доручень.

Що торкаєть ся до видатків на організацію та утримання Управління Холмського Губерніяльного і Повітових Старостів, то такі видатки вираховані Міністерством в значній мірі через надзвичайну дорожнечу всіх предметів канцелярського майна і снарядження та умундіровання належним чином цих Управлінь.

Міністр Внутрішніх Справ /—/

Директор Департаменту Загальних Справ /—/

« » жовтня 1918 року

Продовження у наступних числах

Підготував Олександр ІЛЬІН

Примітки:

26. Яків Войтюк (1874-1937) – комуністичний діяч, депутат польського сейму, розстріляний на Соловках.

27. Фабіан Щербицький (1888-1940) – польський релігійний і громадський діяч, один з керівників харцерського (скавтського) руху на Поліссі, розстріляний у Харкові.

Давайте будемо мандрувати...

Продовження з 16 стор.

Кінцевим пунктом нашої подорожі був Дорогичин – Мекка для любителів давнини. У невеличкому містечку добре збереглися церква, три костели, будинок єзуїтського колегіуму, контури ренесансного ринку. А над усіма архітектурними пам'ятками і мальовничим поворотом ріки височіє старовинна княжа замкова гора. Саме сюди ми везли вітання од міста, яке відзначило 30-річний ювілей неординарного археологічного музею. Як ми дізнались вже на місці, Дорогичин теж має музей багатий археологічними знахідками. Не ви-

падково в місті приватні підприємці щороку проводять місцевий фестиваль історичної реконструкції. На жаль, у силу обставин, ми не змогли побувати в музеї. Що ж – буде нагода ще раз тут побувати. Тепер Дорогичин невеличке містечко віддалене від більших доріг. Оскільки наша організація має на Підляшші давніх друзів-українців, то вони самі допомогли нам довести байдарки до Тересполья. Тим берестейським групам, які будуть тільки вперше знайомитися з Підляшшям, можна порадити ставати під сім'ятицьким мостом, через який їде безліч транспорту до Білої-Підляської. Ще один ва-

ріант може з'явитися невдовзі. Справа в тому, що в Білій і під Сім'ятичами є дві фірми, які займаються організацією сплавів і орендою човнів. Підляшани як і ми зацікавлені у відкритті «самих себе» і тому давно чекають коли можна буде подорожувати на воді до нас, а після знову вертатися додому. Сподіваємось, усі формальні умови для того, як і для пішохідного переходу з Берестя до Тересполья, будуть створені протягом найближчих років.

Далі буде

Віктор МІСНЮК

ТРИБУНА ЧИТАЧІВ

Znane – nieznane

Chcieliśmy pojechać za miasto. Wyruszyliśmy w kierunku Kuraszewa. Nikt nie miał mapy, więc pojechaliśmy przed siebie. Byliśmy oczarowani.

Kuraszewo. Nazwa kojarzy się z pachnącymi jabłkami z rynku i warzywami wystawianymi na straganach. Kupujemy je z wiarą w ich domowy smak. Takie pachnące jabłka z Kuraszewa przywoził w dzieciństwie mój ojciec. Pracował tam w szkole. Kolor i smak jabłek ukrytych w wojskowym zielonym plecaku otwierały przede mną tajemniczą krainę, w której chciałam się znaleźć. I ujrzeliśmy słynne kuraszewskie sady. Pełno drzew owocowych, nawet w miejscach, gdzie nie ma już domów. Zostały i stoją jak dawniej.

Wieś nie taka duża jak w moich wyobrażeniach. Ze szkołą ojca też rozczarowanie. Nie sposób było zobaczyć ganku z pamiątkowej fotografii, gdyż wstępu broni znak z napisem: „Teren prywatny”. Szkoła – nie tylko miejsce nauki wiejskich dzieci, ale i ośrodek życia kulturalnego wsi stoi teraz odgrodzona od niej. Obok szkoły znana z opowiadań ojca z batiuszką – cerkiew. Też jakaś niewielka, ale słynna, bo opisana w kilku publikacjach w związku z ciekawą i ważną dla prawosławia w tych okolicach walką o jej utrzymanie. Przy cerkwi mała plebania i drewniane oraz metalowe krzyże z nazwiskami i fotografiami. Wywołują zadumę, gdyż poświęcone są tym, których los rzucił daleko od rodzinnych stron i których pochowano w obcej ziemi.

Do Kuraszewa warto przyjechać w porze kwitnienia sadów, gdy wśród płatków jabłoni brzęczą pszczoły, a powietrze rozkołysane lekkim wiatrem odurza aromatem kwiatów i pierwszej zieleni.

Droga z tej wsi wiodła do Kożyna – miejscowości, o której nikt z nas przedtem nie słyszał. Ale było to odkrycie przyjemne. Jakże przyjemnie zobaczyć na własne oczy miejsce, gdzie oba brzegi łączy kładka, a wracające z pastwiska krowy brodzą w podpływającej pod same domy rzecie.

Druga wieś Kaczały wyprowadziła nas nad szeroki brzeg do napisu: „Dolina Południowej Narwi”. Brzegi porasta wysoka puszysta trawa, pod którą krywa się leniwie szemrząca rzeka.

W całej swej wielkości Narew objawiła się w Kożlikach. Utworzyła tu zaskakująco szeroką dolinę, bagna. Była jesień, więc Narwi nie udało się zobaczyć w całej krasie. Zapewne pięknie jest tu w lecie, w mieniącej się różnymi odcieniami wodzie, zieleni łąk i słońcu. Teraz cicho szeleszczą suche trawy, od wody wieje chłodem. Przed naszymi oczami otwiera się wielka przestrzeń z dalekim lasem na horyzoncie. Nad samą rzeką młody rybak zarzuciwszy wędkę czekał na „złotą rybkę”. W Kożlikach na tym samym wysokim brzegu, skąd podziwialiśmy okolicę, stoi drewniana cerkiew z ciekawym pomnikiem w „czest” swjatitiela” i wysokim krzyżem upamiętniającym 1000-lecie Chrztu Rusi (z napisem po-naszo-mu). Bramka do cerkwi, w chwili gdy tam byliśmy, zamykała się na sosnową gałązkę w kształcie haczyka.

Przejeżdżając przez wieś Czyże, napawaliśmy się widokiem bajecznie zdobionych domów. Okiennice, podokien-

nice, narożniki, szczyty – malowane i rzeźbione, figurki ptaków, zwierząt, kwiaty, kolory – dzieła rąk wiejskich majstrów.

W niektórych wsiach, tak jak w tej o pięknie zdobionych domach, śpiewają zespoły ludowe, wykonując piosenki z młodości w swoim języku ukraińskim. Przewija się w nich dawna tradycja i życie codzienne. Występując na organizowanych przez domy kultury imprezach, zapoznają innych z obecną tu kulturą ukraińską.

Tak udany jesienny dzień zachęcał do dalszych spotkań z miejscami wokół naszego miasteczka, z którego prowadziły wstęgi dróg i drózek.

W położonym wśród lasów Werstoku znajduje się XVIII-wieczna cerkiew, której ikony tworzą bajkową atmosferę, lśnią na drewnianych pomalowanych na niebiesko ścianach. To było szczególnie spotkanie dla mnie, bo to cerkiew mego dzieciństwa. Pamięć przywołała obrazy modlitewnego nastroju prostych ludzi, ich dawnych odświętnych strojów, długich wełnianych spódnic-„sajanów”



ozdobionych białymi fartuszkami i kolorowych chustek, które przyciągały moją dziecięcą uwagę swoimi różnorodnymi wzorami, kiedy znudzona przedłużającym się nabożeństwem przypatrywałam się stojącym wokół mnie ludziom. Do tej cerkwi bardzo wczesnym rankiem wyjeżdżaliśmy drewnianym wozem, by zdążyć na „spowiedź”. Tutaj, na „Spli”nie” świeciło się bukiety z kłosów zbóż przybranych kwiatami i w cieniu, pod wiekowymi lipami, odpoczywały od odpustowych hałasów i słońca nasze babcie. Na ulicy pod cerkwią strzelały odpustowe pistolety-zabawki i sprzedawano cukrową watę.

Niedaleko Werstoku stoi wśród resztek dawnego parku stary drewniany dwór. To Jodłówka. Przy drodze do Jodłówki – grób „pani”, jak mawiają okoliczni chłopci, Antoniny Wołyncewicz z Podgórskich.

Dworek jest kryty gontem, ma cztery ganki. Jeden z nich prowadzi do sadu, teraz rośnie tu połamana jabłoń. Jeszcze kilka lat temu ktoś z potomków dawnych właścicieli spędzał tu wakacje; przez szybę ganku można dostrzec jakieś rzeczy, słomkowy kapelusz, na podwórku przygotowane drewno na opał. Ale teraz każdy może tu wejść. Opuszczony dwór czuwa samotnie przy drodze. Po wojnie w Jodłówce znajdowała się wojskowa strażnica. Obok biegnie granica z Białorusią. Na strażnicę w Jodłówce przyjeżdżaliśmy z mamą odwiedzić siostrę, która była żoną dowódcy. Dzisiaj króluje tu cisza i zapomnienie, a w mojej pamięci to mieszczące się w dworku koszary, wysoka wieża obserwacyjna na środku, pod ogromnym świerkiem wysypane żwirem alejki i kwitnące po obu ich stronach wspaniałe róże. To maszerujący i śpiewający w takt marszu żołnierze, wartownik przy pomalowanej w biało-czerwone pasy budce, kucharz w wysokiej białej czapce i groźne psy przy budynku gospodarczym. Czas zniszczył budowlę, zatarł pamięć toczącego się tu życia.

Wiele miejsc odwiedziliśmy. Każde z nich ma swoją historię, swoje oblicze. Piękne, ale biedne Podlasie ciągle coś traci: otwartość na innych, serdeczność, swoją odrębność w kulturze i krajobrazie, zabytki. Kto i jakim prawem sprzedał na rozbiórkę zabytkowy drewniany dworzec w Witowie? Dopóki to jeszcze trwa, warto to odkryć i zanurzyć się w klimacie tej ziemi.

LS

Na zdjęciu: Wieś Czyże (fot. J. Hawryluka)



Tolerancja... Jaka?

Rusina, obywatela polskiego przemysleń kilka...

Społeczeństwa o wykształconej świadomości narodowej psychicznie i intelektualnie czują się lepiej od tych z nieokreśloną świadomością. Działa instynkt stada. Stąd jestem, to mój język, moja ziemia, moje plemię. W razie nieszczęścia mogę liczyć na pomoc innych, do mnie podobnych. Czuję się bezpiecznie, swobodnie, pewnie.

A jak jest inaczej? W tłumie mi nieprzychylnych lepiej milczeć, bo rozdzieli „jak kruki, wrony”. W otoczeniu tolerancyjnym mogę powiedzieć, kim jestem. Ale powinienem uważać, aby nie powiedzieć za dużo. Pewne granice są określone i kończą się tam, gdzie zaczyna granica innego stada, może i mi przychylnego, ale właśnie do tej granicy.

Tolerancja. Tolerancja do czegoś, czy tolerancja od czegoś? Tolerujemy wasze istnienie, możecie żyć, możecie oddychać, ale wara wam od naszego życia. Nie będziecie nam niczego narzucać! Druga tolerancja: Jesteście? Wspaniale! Co u was ciekawego? Może i nam to się przyda?

Niestety w historii Polski częściej zdarzała się ta tolerancja pierwsza. Dzisiaj często słyszę: Polska była krajem tolerancyjnym. Była! W czasach jagiellońskich. Nie było innego wyjścia. Naród polski stanowił mniejszość. A mimo to owa mniejszość, często zbrojnie, próbowała narzucić swoją wolę większości (vide: powstanie Chmielnickiego i inne). Naród ruski ciemniony przez katolickich polskich właścicieli ziemskich buntował się wiele razy. W świadomości Rusinów Polak uchodził za tyrana, pana, prześladowcę wiary, zaborcę. Właśnie

nieumiejętność Polaków do tolerancji (tej drugiej) doprowadziła do osłabienia państwa, a później do jego całkowitego upadku. Prawdopodobnie umowa z Hadziaczą była ostatnim ratunkiem – Rzeczpospolita Trojga Narodów!

Oj, jak łatwo obnosić się ze swoją traumą, zapominając, że się innym zadawało rany. Tylko pokolenie później po upadku państwa pojawiła się postawa ideologiczno-filozoficzna: „Polska Chrystusem narodów”. Jaka krótka pamięć historyczna! Od kata do ofiary! Cierpimy za inne narody! A za narody uprzednio ciemnione – też?

Z chwilą odzyskania przez Polskę niepodległości i zajęcia terenów niepolskich w wyniku działań wojennych błyskawicznie pojawiła się filozofia mentalna z 1648 roku. „Tu jest państwo polskie, macie obowiązki obywatelskie, a prawa mniejszości narodowych”. To dotyczy nie tylko Rusinów, ale i mniejszości niemieckiej, czeskiej i słowackiej. Przenigdy w państwowości polskiej nie pojawiła się tolerancja (ta druga). Zawsze o jej granicach stanowiła siła. Rusini czuli polski bat, nieważne, jakiego był koloru politycznego! Czy to była II RP, czy PRL, czy obecnie III RP. Wiele spraw pozostaje niezatałwionych, w tym odszkodowania za skutki akcji „Wisła”. Szukajmy wrogów daleko, a przyjaciół blisko. Jeżeli chcemy mieć przyjaznych sąsiadów, uderzmy się w piersi. Swoje!

Arkadiusz KULGAWCZUK

Na zdjęciu: Kijowski pomnik Bohdana Chmielnickiego – najbardziej znanego Rusina w dziejach Polski. Fot. J. Hawryluka

3 циклу: *Оскома проминання*

Дитинство

Дитинство
Сонячним зайчиком
По віконечці скаче,
Біжить
Межею
У пшеничних полях.
Рідна хата
Косинкою жнива,
Долю батьків
Розігрива.
Час від часу
Очі звеселить
Медовий,
Празничний пряник,
Що невернути
Вовік забути.

Доля

Доля
Тягне дні
Некованим коником.
Не везе
Парустків зелених,
Добрих сподівань.
Гомонить оскомою
Перегорілої любови,
Музика
Осінніх розставань.
Перед іконою
Пережитого
Находжу
Ключик
Щастя,
Та дверці
Немає.

Ждалі

Гуде,
Віє пухом,
Жене
За плоти,
За перелазі
Білого
Снігу човни,
Бубонить
Рубцями
Призабутого болю.
В грудях

Перекликнулись жалі,
Мов тії сови
У вечірню
Пору.

Істина

По пригасшій
На щоці
Розкішній усмішці,
По сіточці морщинок
Під очима,
Відкриваєм істину,
Яка –
Красу лица
Зрілої жінки,
Осінньою помадкою,
Лагідно
Зазначила.

Молитва

Ангели,
Що кружляєте
В небі,
В тихих просторах,
Зішліть
Зерно добра
Лемкам,
Холмщикам...
Та на зелене Підляшшя,
Зішліть нам надію
На Соборну
Матір єдину!
Ви, що володієте
В безмежних просторах,
Що скажете нині
Овдовілим
Жонам в Україні
При колисці –
Без дитини!

За занавіскою

Вечір
Згорнув
Останні проміння
Сонця
Сховав
На одворотній
Стороні
Дзеркала

Розчесав
Молодиці
Чорне волосся
За занавіскою віконця
Розтанцював
Тепле око
Надпитої кави
В склянці
Без цукру
Мов моя доля

Проминає

Басом
Червоного,
Болю
Розстріляних лемків,
Пелюстками орябини,
Розсипалось нещастя
В надсянській долині.
Місяць,
Сріблестим рукавом,
Розгойдав дзвони
В церквах,
Що в руїні.
Поминальна молитва
Пливе,
Сльозою терпіння,
Сягає вершини
Ветлинської полонини.

Кує

Вдягнула любов
Коротеньке
Весняне плаття
Присіла
З колінами
Під бородою
В саду
Де зозуля
Кує
Многая літа
З рожевої шипшини
З білих пелюстків
Ожини
Збудуєм
Зупинку
Добрих надій.

Більськ, 18 січня 2013 р.

ХРОНОЛОГІОН 2012

07.01.2012 р.

Вчора ранком православні – була Коляда, як на Підляшші звуть день перед Різдвом – мили свої автомашини. Сьогодні свято – Різдво, отже, у сучасному світі нагода пропустити через горло кілограми м'ясних та кондитерських виробів. Але дехто, все ж таки, у церкві був...

08.01.2012 р.

Деякий час тому виникла така ситуація, що прийшлося пару хвилин посидіти. Щоб не втрачати марно часу, схопив Шевченків «Щоденник», а властиво «Журнал»*, адже він писаний російською мовою. От і дочитався до цього, що 26 листопада 1857 р. Тарас Григорович, який у Новгороді (Нижньому) ждав на дозвіл поселитися у Петербурзі та малював тут та рисував, взяв авансом гроші за портрети. «Я ніколи не брав денег вперед за работу, а сегодня взял, и, добре помогоричовавши, отправился я в очаровательное семейство м. Гильды и там переночевал. И там украли у меня деньги – 125 рублей».

Після прочитаного пригадалися мені повідомлення з-перед кільканадцяти вже по суті років про якогось то Олеса Бузину, який повибирав всяке таке з біографії Шевченка й написав – російською мовою!!! – книжку про його нібито «темну сторону». Що ж – Шевченко, окрім цього, що був «Кобзарем», «Генієм», «Пророком» і як би ще там його не іменували наші національні проповідники, був ще й людиною, яка страждала від наслідків своїх статей, сімейних та соціальних потреб і можливостей, про що й сам сповіщав у своїх листах до друзів чи у «Журналі». То й зараз писати про це не заборонено. Проблема лише в тому, що при писанні маєш в умі та серці. Бо коли в цьому серці любов до Тараса (нашого ближнього та співвітчизника) і його України (батьківщини душі нашої національної), а в умі прагнення змалювати образ усіма його кольорами, світлом і тінню, щоб читачі знали й розуміли особу та загальний час і конкретні обставини, в яких вона жила – ніхто із розумних українців не погнівається, а дзявканням дурних немає що голови собі морочити. Але якщо ця писанина без цієї любові, то що ж – чим більший тираж таких книжок, то тим більший курган ганьби із них висипаний. Ну,

а на могилі, в яку швидше чи пізніше автора так і зариють, ні квітка жодна не зацвіте, ні навіть зілля шкідне не зазеленіє. Чому? З простої причини – бо чергові покоління українців будуть на цю могилу ходити сцяти...

** У Вікіпедії про «Журнал» я прочитав: «Цінне джерело до біографії Шевченка, яке свідчить про великий рівень культури письменника».*

12.01.2012 р.

Передучора ходив ввечері на прогулянку. Я йшов землею, а небом котився повний місяць та світився й внаслідок безхмарності неба було це світіння видно (дурні ці хмари – звечора небо майже чисте, а ранком засноване, що й сонця зовсім не видно). Ідучи почав думати, що тут поетичне вигадати й зупинився на цьому, що місяць це бочка космічної пилюки – світлюща бочка. А вчора подумалося мені про ноги – що вони як ножиці. А коли «ножиці», то напевно щось відрізують. Мої під час цієї прогулянки відрізували і час, і простір. Але чоловікам цікаві не так свої ноги, як жіночі... То сьогодні, хмарним ранком, виник справді поетичний образ – наслідок цих прогулянок та думок. Ось такий: Вгорі пульсує світлом повний місяць на нічному небі, а в долині затискаються зваблivi ножиці жіночих ніг!

Дехто з чоловіків інколи заховується так, якби йому ця бочка з пилюкою на голову з неба звалилася й очі осліпила, а жіночі ноги-ножиці дещо у розумі відрізали...

Ноги й ножиці... То ще мені подумалося, що це так як у Андруховича із ніжністю та ножем...

14.02.2012 р.

– То є ще для нас надія?

Найдурніше запитання, адже може нічого, зовсім нічого, не бути, а надія завжди є, бо що ж дозволяє нам жити? Якщо б не надія – то остав би лише страх!

Як позбутися страху? Усвідомивши собі, що ти не щось надзвичайне, а лише краплина свідомості, яка в якесь фізичне тіло скапнула так само зовсім випадково, як краплина літнього дощу на лице. А ж тіло – всього на всього, як кажуть «матеріалісти» – форма існування білків. Те, що ти є – це повністю випадковість, те що з тобою в житті діється – чергова повністю випадковість. А якщо це все має будь-який сенс – заслуга лише НАДІЇ.

– То є ще для нас надія? Надія завжди є – поки в комусь із нас жевріє іскра життя!

15.06.2012 р.

Ахтанабіль... Колишні люди на селі, перший раз почувши якесь чужомовне слово, до того ще неслов'янське, перекручували його на свій лад. І так в Україні автомобіль став ахтанабілем, при чому на Підляшші то навіть танабілем (таке свідчення колись Василь Петручук склав про лексику свого рідного Брабувця – прошу не виправляти на Грабівцеві, бо тут хочу згадати саме говіркову версію назви села), а велосипед – лісопетою, або лісопетом (перша версія з Вінниччини від пані Валентини Борисенко, друга знов з підляського Грабувця). Але зараз ми вже едуковані (колись були б – одуковані) й іншомовні назви нам під силу! А все ж (ах)танабіль мені дуже до вподоби, так само як і шахва – на одяг...

Щоб не казати – (ах)танабіль це свобода, як колись козакові кінь та шабля гостра. Сідаєш за кермо й жешеш по світі, обмежений лише своїми примхами та фобіями чи іншими хибками характеру, які не дозволяють об'їхати весь світ, наказуючи петляти довкола власної хати.

От і я повертав сьогодні пізнім вечором додому й побачив на кільці біле лімо (це вже гамериканське новослово – від лімузина). Коли і я доїхав до кільця, задні світла цього ліма побачив на вулиці в сторону Білостоку... Може весілля, молоді поїхали... – подумав. Сьогодні ж п'ятниця. Значить весілля було в церкві, адже день тижня показує, якої конфесії священник благословив на нову життєву дорогу (або манівці – час покаже). Колись у суботу вінчали в костелі, в неділю у церкві, а зараз церковні вінчання найпопулярніші у п'ятницю. Так зручніше – гостям, бо молодим то в цей час не в голові щоденність...

Я вже вдома й мої думки з більського кільця вже стали спомином.

Спомин – спалах минулого, його образу, закарбованого в пам'яті. А вона як всесвіт – величезний чорний мішок, із якого витягаємо щось цікавого, а інколи воно виринає й само. Там, у цій темряві, живуть всі люди, яких ми бачили помножені через кількість цих побачень, через кількість сказаних слів, через кількість доброго й поганого. А ще ж, крім пам'яті, маємо свою уяву!

Отже – можемо витягати із пам'яті якісь особи та робити з ними будь-які маніпуляції. Ну ні, неконечне щось поганого чи перверзійного, а просто уявляти, «що б було коли б»: розмовляти з ними, сперечатися й переконувати, змагатися й перемагати – залежно від наших примх та фобій, або якихсь інших хиб нашого характеру...

Але зараз вже ніч та пора на сон та сни – зіплені із окрайців записаного в пам'яті. Щось як калач спечений з тіста замішаного з муки спогадів та вирослого на дріжджах нашої уяви, а то ще й прагнень та страхів...

07.07.2012, 20:46

Що жінка має такого, на що завжди цікаво подивитися? Звісно – очі! Тому влітку маю проблему з пізнанням навіть добре знайомих жінок, адже вони тоді так часто ховають очі за чорними окулярами...

19.07.2012 р.

Чоловіче жінці напучання:

Коли мені залежить – вмію бути дуже впертим і терпеливим. Але це, чи мені зараз залежатиме – залежить саме від Тебе...

А може то жіноче чоловікові напучання?

24.07.2012 р.

З чого почати записи у черговому стаціонарному зошиті, коли старий вже скінчився? Певно з обиду, при якому почув у радіо знайому пісню. Співав жіночий голос, але пісня була Майкла Джексона. Талановитий був хлопець, але життя доброю дорогою не пішло. Важко бути артистом – можна б вжити трафарету. Але кому легко бути просто людиною? У кожного свої проблеми душі. Може коли б нас вирізували із дубової дошки? Але, як знаємо з літератури, Піноккіо також не мав життя медом і маслом пливучого.

03.08.2012 р.

Коли повертав із Кракова до Більська через Лемківщину й Надсяння, то все десь плував дорогу. Ось, їхав із Ріпника на «Замішанщині» й пробував, об'їжджаючи Коросно, потрапити в Яблуніцю-Польську – український острів серед справді польських сіл, то опинився під руїнами замку у Odrzykoniu, тобто Одериконі. Промимрив собі під носом «А навіщо мені ця купа каміння?» та завернув шукати праведної дороги...

Так само було, коли під Перемишлем – цього самого дня, хоч вже підвечір – їхав до цвинтаря в Селищах, на якому пам'ятник «Борцям за

Волю України». Звернув зарано вліво й опинився на дорозі до одного зі зруйнованих фортів колишньої австрійської Перемиської фортеці. Це якби більш до теми, адже в австрійській армії служили й українці. Але вони служили і в російській, то хоч не-хоч українець під Перемишлем в українця кулю пускав. Отже знов ся вкурвив й завернув, щоб під цвинтарем – він на узгір'ї, тобто по-пудляському на грудковій – затриматися. Ну й давай дертися на цей грудок.

Цвинтар, можна сказати, очищений із куців, все ж там повно зілля, в тому числі також кропиви, отже мені – з великими ногами в сандалях і коротких штанах – засвітилась перспектива сильно нею попектися. Дехто каже, що попектися кропивою добре для здоров'я, а до того завів я розмову із поляком якимсь, бо ж автохтонів вивезли.

– A chce się panu w te zielsko i pokrzywy leżeć?..

– Ci, co pod tym pomnikiem leżą, mieli gorzej niż ja w tych pokrzywach!

– To co? Chyba by pan nie chciał ukraińską kulę dostać...

Добре, що цей діалог був тільки уявний (на вулиці живої душі не було), бо коли б мене українська куля «вкусилася», то би справді була драма і трагедія не лише родинно-персональна, але також національна.

З кулями треба вважати, адже їм байдуже – летять та розривають тіла й трошать кістки. Можуть зі світу звести порядну й суспільно корисну людину, але можуть із якогось ледаря зробити героя – бо не встиг десь у якусь яму сховатися й коли його труп побачили, то подумали, що й він гордо вийшов у поле. Ну, але я впевнений, що це похоронених на селиському цвинтарі – у листопаді 1918 року – не стосується.

06.08.2012 р.

Коли парно влітку, то й бурі часто бувають, а тоді – як вже почне гриміти – то кажуть, що треба вимикати електричні різні пристрої та взагалі їх відключати від електромережі. Справді – колись як гримнуло, то приїшлося два телевізори ремонтувати. Отже вимкнув комп'ютер, витягнув вилку з розетки. Що ж тепер робити? Ну, можна їсти пудинг. Ой довго-довженько не їв пудингу, а колись же, як проживав у Кракові, то навіть спеціально заходив у молочний бар неподалік університету (він звався «Академічний» або «Університетський» – це були два бари по-сусідськи, при одній вулиці, але не дуже вже пам'ятаю як звався саме цей, напроти Colle-

gium Novum), щоб з'їсти budyń czekoladowy. Але все ж таки краще взятися за писання. Пудинг же піде – спершу в рот, згодом у забуття, а написане може залишитися...

15.08.2012 р.

На що розраховують жінки? На це, що знайдуть чоловіка? Одна із них хоче, щоб він був як світло на кінці тунелю, щоб давав підтримку, коли вона цього потребує та цілував тоді, коли вона хоче. Отже – цинічно кажучи – потрібний їй обслуговуючий самець. А ці, як знаємо, поділяються на чотири категорії...

– О! – зацікавилася Параскевія (така уявна постать, створена сьогодні спеціально для цих «записок при нагоді»). – То я хочу цього з першої...

– То й не дивно, адже при обслуговуючому самцеві першої категорії єдине, що жінка має робити то, кажучи колоквіально, лежати й пахнути.

– Це файно, але трохи нудно, бо він певно й вдома не буває... А цей другої?

– При самцеві другої категорії то жінка, щоб прожити, мусить сама добре попрацювати, а тоді то вже немає сили, щоб своїм «любим сонечком» тішитися.

– Третя категорія певно не краща...

– Так, бо тоді то саме самець тільки й те робить, що «лежить та пахне»...

– То про четверту не буду й розпитувати!

– Бо й не варто, адже це такий самець, якого ніколи немає коли його треба!

Параскевія подумала, подумала – та стала лесбіянкою.

* * *

З зубрового журналу!

Ще не осінь, але й літом вже не пахне, минулі дні літніми важко було б назвати. Холодно, ще й дощ майже цілими днями падав. Аж мені хутро зовсім промочило й небом запахло. Хоч ти бери й серед лісової галявини розпалюй вогнище та й сушися. Гмм... Цікавий був би образок – зубр в одній білизні довкола вогнища тупцює та хутро в димі із букового дерева обкурює. А тут якийсь мисливець-жартівник з-поміж куців ще й гукає: Зубрище! Візьми ти у вогонь підкинь ялівцю то, як вже обкоптишся добре, я тебе вполюю й буде готовий півпродукт на ялівцеву ковбасу!

Господи! Ці люди...

11.10.2012 р.

«Przejdziem Wisłę... będziemy Polakami!». Ця декларація з польського гімну пригадалася мені, коли переїж-

джав міст на Віслі – у Дембліні, в дорозі з Більська до Кракова. Виходить, що і я тепер, принаймні на час перебування за Віслою, поляк. То моя «авдічка» певно також повинна, принаймні на цей сам час, стати хоч би «полонезом». Але краще ні, бо й польським маркам на польських дорогах загрожує це саме, що все і всюди – вантажівки! Адже, коли трохи від Дембліна від'їхав, побачив на дорозі поліцію, на узбіччі одну вантажівку, трохи далі – другу. А поміж ними – «полонез», але у формі дуги або добре вигнутого банана...

19.10.2012 р.

Здохлуватий я та млявий, то – хоч-не-хоч – треба відкласти важливі справи та зайнятися хворінням. А таке «пригальмування» це нагода, щоб пороздумувати, поснувати рефлексії над життям. Чим воно є? Після 48-ми прожитих років здається, що це процес заміни мрій у спомини, при чому незалежно – збулися ці мрії, чи ні.

15.11.2012 р.

Читаєш молитви, богословські тексти, проповіді. А в них постійно прохання, вимоги, бажання, сподівання на благодать Господню. То й не важко дійти висновку, що Йому наймиліші, мабуть, «невіруючі». Вони ж від Всевишнього нічого не вимагають – навіть цього, щоб він існував.

* * *

Який сенс народжувати дітей? Адже життя це метушня, нерви, стрес, а кінець завжди однаково невтішний. У «білій» Європі та Америці дітей народжують зараз небагато, хоч це не через почуття відповідальності – щоб не прирікати нічому не винуватих майбутніх людських істот на життєві терні – а тому, що зараз тут розвинулася цивілізація вигоди. Але це ж також – хоч і мимохіть – благородно, бо щоб в умовах демографічної кризи цивілізація вигоди могла надалі існувати, то до її обслуговування, отже й користування нею, треба допускати щораз то чис-

ленніший гурт «кольорових», у своїх рідних краях до цього часу цих всіх здобутків лишений, приречений там на цивілізацію виживання.

04.12.2012 р.

За минуле ми не винуваті. Хіба що не вміємо об'єктивно (наскільки це в даний момент можливе) його оцінити, або – ще гірше – намагаємося використати його наслідки з негідною метою. Чи то просто в житті, чи то в політиці...

12.12.12

Може нічого сьогодні тут не запишу, але треба сказати, що дата цікава. На початку сторіччя завжди так є, починаючи від 01.01.01, але саме на 12.12.12 закінчується – в наступному році забракне 13-го місяця. Хоч є, а принаймні колись були календарі, в яких він присутній...

Юрій ГАВРИЛЮК

Odszedł od nas Stefan Tkaczuk – największy pszczelarz w Polsce

Stefan Tkaczuk urodził się 6 stycznia 1933 roku w Korolówce na Podlasiu Południowym (pow. włodawski). W 1947 roku w czasie akcji „Wisła” został razem ze swoimi rodzicami oraz dwojgiem starszych braci i siostrą wysiedlony do wsi Modłki w pow. nidzickim na Mazurach. W pobliskiej Nidzicy uczęszczał do Liceum Ogólnokształcącego, a po odbyciu służby wojskowej (ukończył ją w stopniu podporucznika) podjął pracę nauczyciela w szkole podstawowej w Grzegórkach, gdzie osiedlił się razem z rodziną i uczył ponad 30 lat, aż do przejścia na emeryturę w roku 1984.

Pszczelarstwo było w rodzinie Stefana Tkaczuka tradycją, gdyż jego ojciec posiadał niewielką pasiekę, którą przekazał synowi w roku 1959. Od tego czasu pszczelarstwo stawało się coraz ważniejszym zajęciem w życiu Stefana, a po przejściu na emeryturę pochłonęło go całkowicie. Wówczas to prowadził z żoną Olgą 150-pniową pasiekę, czynnie uczestnicząc w życiu organizacji pszczelarskich. Cały czas doskonalił swe rzemiosło, a jego pasją stało się eksperymentowanie i prowadzenie doświadczeń w dziedzinie gospodarki pasiecznej. Uważał, że nie ma spraw niemożliwych do rozwiązania, a wszystkie jego pomysły służyły ułatwieniu pracy pszczołom i pszczelarzowi. Wyznawał zasadę, że pszczoły nie powinny w sezonie pasiecznym ani jednego dnia przebywać bez pożytku. Był wielkim propagato-

rem wędrowek z pszczołami. Jako jeden z nielicznych w kraju przewoził swoje pnie na pożytki nawet na odległość ponad 400 km. Założona przez niego „Pasieka Tkaczuk” liczy 2500 rodzin pszczelich i jest największym tego typu gospodarstwem w Polsce, prowadzonym obecnie przez synów Janusza i Piotra.

Dużo jego oryginalnych pomysłów znalazło zastosowanie w naszych pasiekach. Wielu pszczelarzy często nawet nie zdaje sobie sprawy z tego faktu. Był dumny ze swoich wciąż modernizowanych i ulepszanych uli Dadanta. Z dumą i bez ukrywania najdrobniejszych szczegółów chętnie udostępniał swe najnowsze modele ula wszystkim zainteresowanym pszczelarzom. Chętnie też dzielił się swoją znakomitą wiedzą pszczelarską.

Był mocno związany z Katedrą Pszczelnictwa UW-M w Olsztynie, współpracując jeszcze przed moim przyjściem z prof. Jerzym Bobrzeckim. Pamiętam, jak wiele eksperymentów prowadzonych w naszej jednostce było szczegółowo z nim dyskutowanych. Zwykle miał pomysły, jak coś zmienić czy ulepszyć w metodyce badań. Nigdy nie odmawiał nam pomocy w prowadzonych przez nas badaniach. Sponsorował także wiele konferencji pszczelarskich, nie tylko organizowanych przez Katedrę Pszczelnictwa, ale i związki pszczelarskie. Miałem wrażenie, że czerpał radość z udzielania pomocy innym pszczelarzom.

Stefan Tkaczuk był bardzo aktywnym członkiem koła pszczelarzy najpierw w Nidzicy, a potem także i w Olsztynie. W uznaniu jego zasług i wiedzy, szanując jego duży autorytet, jakim cieszył się w środowisku pszczelarskim, w roku 1997 przyznano mu tytuł Honorowego Członka WZP w Olsztynie. Wielokrotnie był delegatem naszego województwa na walne zebrania Polskiego Związku Pszczelarskiego. Od wielu lat był członkiem Pszczelniczego Towarzystwa Naukowego oraz Rady Programowej „Pszczelarstwa”. Był jednym z założycieli Stowarzyszenia Pszczelarzy Zawodowych (SPZ), bardzo aktywnie uczestnicząc w jego pracach, spotkaniach, wycieczkach itp. Bez przesady można powiedzieć, iż Jego nagła śmierć zastała go na posterunku pszczelarskim. Zmarł nagle 26 listopada 2012 roku w drodze ze spotkania SPZ, na którym wspólnie dyskutowaliśmy, snując plany na najbliższe tygodnie, miesiące i sezony.

Za zasługi w pracy zawodowej, jak i w pszczelarstwie, odznaczony został: Złotą Odznaką Związku Nauczycielstwa Polskiego, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem im. ks. Jana Dzierżona oraz Odznaką Zasłużony dla Rolnictwa.

Prof. dr hab. Jerzy Wilde
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
w Olsztynie

З хроніки подій на Підляшші

«Ранок» на майстер-класах у Гурові-Ілавецькому

19-23 листопада 2012 р. танцювальна група ансамблю «Ранок» з Більська брала участь у майстер-класах танцювальних українських колективів у Комплексі шкіл з українською мовою навчання в Гурові-Ілавецькому. У рамках загальнопольського проекту діти і молодь із Гурова, Перемишля, Лігниць, Білого Бору та саме з Більська вчилися гопака з метою його презентації на Фестивалі української культури. У репетиціях взяли участь аж 43 пари.

Кароліна Ціха заспівала по-українськи

28 листопада в Драматичному театрі в Білостоці відбувся концерт відомої співачки Кароліни Ціхої під заголовком «Багатьома мовами». Прозвучали на ньому твори українською, литовською, білоруською, російською, циганською, татарською та польською мовами та в їдиш і есперанто. По-українськи співачка заспівала пісню «Ой, у полі...».

Концерт був звершенням артистичної стипендії маршалка Підляського воєводства. Аранжації творів виникли у співпраці з Бартом Палигою, віолончелістом, мультиінструменталістом та імпровізатором, який спеціалізується в грі на кільканадцятьох смичкових та етнічних інструментах цілого світу.

Конкурс гри на інструментах пастухів

1-2 грудня у Музею хліборобства в Цехановці проходив ХХХІІ Міжнародний конкурс гри на інструментах пастухів. Узав у ньому участь 161 виконавець із Польщі, Білорусі, Литви, України та Словаччини. Музиканти презентували

вміння гри на таких інструментах, як лігави, трембіти, роги та інші.

З України приїхала до Цехановця група дітей і дорослих із селища Путила, що на Гуцульщині. Це вже їхня чергова участь у конкурсі, оскільки співпраця музею з гуцульськими музикантами продовжується з 2005 р. Від 2010 р. постійно виступає під час конкурсу ансамбль «Карпатська тайстра», який презентує інструментальну та вокальну музику Гуцульщини. Окрім гуцулів під час конкурсу виступив фольк-гурт «Худоба» з Вроцлава, який виконує між іншими український репертуар. Конкурс зорганізував Музей хліборобства в Цехановці.

Новий директор Біловезького національного парку

3 грудня призначення на посаду директора Біловезького національного парку отримав д-р Мирослав Степанюк, родом з підляського села Шостаково, випускник Університету Марії Кюрі-Скłodовської в Люблині, пов'язаний із громадськими організаціями, які займаються охороною середовища, учасник 26 дослідницьких проєктів, голова Товариства «Спадщина Підляшшя», а крім того український активіст, заступник голови Союзу українців Підляшшя.

Українські акценти «Зуброффи»

5-9 грудня в Білостоці проходив Міжнародний фестиваль короткометражних фільмів «Зуброффа». Якраз цього року в конкурсній частині заходо «Вікно на Схід» забрало фільмів з України, проте до журі запрошено Марину Вроду, видатну українську режисерку, м.ін. на-

городжену за фільм «Cross country» в 2011 р. у Cannes. З черги під час музичної частини «Зуброффи» можна було почути доволі оригінальний український проєкт «Мама діаспора» та Юрій Гуржи.

Ініціаторами створення цієї групи були українець Іван Москаленко та серб за громадянством, українець за походженням Ігор Сакач, які познайомилися на музичному фестивалі «Слов'янський базар» у Білорусі у 2009 р. На них найбільш за все вплинула українська та балканська традиційна та етнічна музика. З черги Юрій Гуржи є одним із найбільш відомих талановитих виконавців українського походження з Берліна. Він учасник багатьох проєктів, які включали у себе роботу диск-джокеем, гру та композиторську діяльність.

«Полудниці/Електроніці»

8 грудня в клубі «Gram Off On» у Білостоці відбувся черговий спільний концерт дівчат із ансамблю традиційного співу «Полудниці» та білостоцьких творців клубної музики в рамках проєкту «Полудниці/Електроніці». Його оригінальність полягала в поєднанні традиційних польських, українських та білоруських пісень з авторською електронною музикою. Концерт промував диск «Полудниці/Електроніці», в якому знайшлося кільканадцять творів, у переважній більшості українських – результат творчого міксу двох вкрай різних музичних жанрів, тобто архаїчного народного співу та сучасної клубної музики. Платівка вийшла в рамках проєкту Фондації Університету в Білостоці «Запис та видання платівки групи традиційного співу «Полу-

дниці» і білостоцьких творців клубної музики», при фінансовій підтримці Президента міста Білостока.

«Вечори церковної музики»

9, 16 і 23 грудня в Більському будинку культури проходили концерти ХІ «Деканальних вечорів церковної музики». Це традиційна презентація місцевих парафіяльних хорів, яка щорічно відбувається в три грудневі неділі. Її мета – наблизити багатство церковних співів: народних, монастирських, авторства видатних композиторів, у тому числі українських.

Цього року під час концертів виступили хори з Більська, Сім'ятич, Чорної-Церковної, Вуорлі, Верстоку, Гайнівки та інші. Презентацію зорганізували Інститут православної культури в Більську та Більський будинок культури.

Майстер-класи в музею села

10-14 грудня у Білостоцькому музею села з участю дітей із садочка, початкових та середніх шкіл, а також дорослих, проходили майстер-класи виготовлення традиційних святкових прикрас та клеєння колядної зірки під гаслом «Зірка у скансені». Виконувати солом'яні ялинкові прикраси вчила зацікавлених колишніми підляськими ремеслами Йоанна Маліш із Митлашів. Як зробити колядну зірку – показував Петро Богацевич з Крив'ятич, відомий майстер, якого звідси є презентовані на різних виставках та конкурсах.

Промоція книжки про Витово

15 грудня в сільській світлиці в селі Витово в гм. Дубичі-Церковні відбулася презентація фотографічної мо-

нографії села під заголовком «Витово – картина минулого століття». Знайшлося в ній майже п'ятисот фотографій вибраних з-посеред тисяча, на яких зображене життя жителів села від 1911 р. до початку 1960-тих. Вийшла вона друком у рамках проекту Товариства «Спадщина Підляшшя» «Картина жителів Гайнівського повіту та села Витово в старому документі і фотографії», а її авторкою є Йоанна Сапіжинська, вчителька історії, любителька підляської минуштини і традиції, учасниця проектів присвячених темам «малої батьківщини».

Промоція диску з колядками

16 грудня у Сім'ятицькому осередку культури відбулася презентація платівки під заголовком «Підляське колядування», яку в листопаді 2012 р. записував Хор православної парафії святих Апостолів Петра і Павла в Сім'ятичах. Знайшлося на ній 20 колядок, значну частину яких склали українські твори різдвяно-новорічного періоду. Під час концерту прозвучали деякі з них, окрім того показано фрагменти фільму із запису платівки.

Промоція книжки Артура Гавела

20 грудня у Міській ратуші в Білостоці відбулася презентація книжки «Обрядовий рік на Підляшші» д-ра Артура Гавела. Видання є результатом 20-літньої дослідницької праці етнографа, керівника Білостоцького музею села, який родом із Кракова. Це опис барвистих звичаїв календарного циклу католицького та православного населення Підляського воєводства, у тому числі україномовної людності міжріччя Нарви та Бугу. У книжці поміщено багатий фольклорний матеріал, якого доповнюють численні фотографії.

Колядування в Гайнівці 10-11 січня 2013 р. у Гайнівському будинку культури проходили щорічні «Гайнівські зустрічі з православною колядкою». Цього року в семи категоріях конкурсу виступили 33 групи з Гайнівського, Сім'ятицького та Більського повітів, між іншими з Гайнівки, Більська, Сім'ятич, Орішкова, Дубин, Черемхи-Села, Мохнатого, Нарви. Велику кількість учасників склали діти і молодь. Серед них не забракло українських виконавців. Як і в попередніх роках не залишилися вони без нагород. Одне з двох третіх місць у категорії «садочки» зайняла українська група «Сонечко» з Садочка № 9 «Лісова поляна» в Більську, а учні початкової школи та гімназії Комплексу шкіл ім. А. Міцкевича в Більську отримали перші місця. 14 січня переможці конкурсу виступили під час гала-концерту в Гайнівському будинку культури.

Конкурс організували Деканальний інститут православної культури в Гайнівці, Гайнівський будинок культури та Товариство «Любителі церковної музики».

Колядували українські учні

11 січня «Вечір українських колядок» приготували вчителі та учні, які вчать української мови в Комплексі шкіл ім. А. Міцкевича в Більську. З колядками, щедрівками і вертепами виступили українські діти і молодь, окрім того заспівав ансамбль «Ранок», який приготував різноманітну та набагато довшу ніж у попередніх роках програму різдвяно-новорічних пісень.

Цього року української мови в Більському комплексі вчить 142 учнів, тобто майже половина усіх дітей, які вивчають рідну мову на Підляшші. Дякую-

чи старанням українського середовища від 1 вересня 2012 р. вдалося збільшити кількість самостійних українських класів, яких діє тут зараз шість. Колядний вечір – це одна з кількох нагод презентації перед батьками праці дітей на уроках та потенціалу, який є у школі.

Привітали Новий рік

11 січня Новий рік за юліанським календарем привітали в Холмі. До танцю заграв ансамбль «Смерека» з України.

12 січня новорічна забава під гаслом «Маланка-вишиванка» відбулася у Білостоці. Бавилося на ній понад 80 чоловік. Багато із них прийшло в традиційних українських сорочках вишиванках.

Під час білостоцької Маланки *(на фото)* з концертом українських колядних та ліричних пісень виступив дует бандуристів Ярина і Тарас Кузьмич, професійні співаки з Підлясь-

кої опери і філармонії в Білостоці. Заграв також ансамбль «Позитив» із Більська. Новорічну забаву організував удруге Білостоцький відділ Союзу українців Підляшшя.

13 січня Новий рік за юліанським календарем привітали українці в Більську. До танцю заграв їм відомий уже на Підляшші гурт «The Ukrainian Folk» з Мазур. Маланку організував Союз українців Підляшшя.

«Гойраки» у «Must be the music»

12 січня ансамбль «Гойраки», що діє при Гмінному осередку культури в Ботьках, узяв участь у кастингу V едиції програми телеканалу Polsat «Must be the music». Підляський гурт, який виконує український фольклор у сучасних молодіжних ритмах, переміг тисячі учасників прекастингів, та як один із понад 180-ти груп із цілої Польщі виступив у Варшаві. То чергова



підляська група, яка брала участь у програмі – минулого року в «Must be the music» своїх сил пробували дівчата з більського «Позитиву».

З колядками в садочку
15 січня заколядували українські дошкільнята. У Садку № 9 «Лісова поляна» в Більську відбувся щорічний захід із участю малят, які вчаться української мови як рідної, під гаслом «Заколядуймо всі разом». Традиційно перед батьками і дідусями виступили діти з усіх груп, тобто аж 126 дітей. Не забракло також талановитих випускників садочка з ансамблю «Ранок».

Колядували в Дуб'яжині
19 січня колядний вечір провів український ансамбль «Родина» з Дуб'яжина. На концерті в сільській світлиці з різдвяно-новорічними піснями виступили господарі та запрошені ансамблі-друзі: «Луна» з Парцьова та «Згідні маки» з Райська.

Українська ялинка
19 січня у Комплексі шкіл ім. А. Міцкевича в Більську відбулася ялинка для українських дітей. На спільне різдвяно-новорічне гуляння прибули діти з садочка, учні більського і черемуського комплексів шкіл, а також батьки наймолодших. Були спільні танці при українській музиці, а вчителі української мови приготували багато різного роду конкурсів та ігор з нагородами. Традиційно дітей відвідав святий Миколай з подарунками. Ялинка завершила зимові заходи з участю українських дітей.

Колядки у Володаві
26 січня у Володаві в Люблинському воєводстві відбувся XII «Фестиваль колядки і щедрівки над Бугом», щорічний конкурс з участю виконавців із трьох споріднених територій: Південного Підляш-

ся і Холмщини, Берестейщини в Білорусі та Волинської області в Україні. Цього року в презентаціях взяло участь 34 колядні групи, загалом – понад 500 учасників. Кожен із виконавців заспівав одну колядку польською мовою та другу – на вибір білоруською або українською, у тому числі місцевою говіркою, яку звуть у регіоні хахлацькою мовою. Дякуючи можливості презентації місцевої традиції, на сцені були презентовані призабуті колядки і щедрівки та стародавні різдвяно-новорічні обряди українських жителів земель на південь від річки Буг.

Колядки у Тересполі
1-2 лютого проходив інший відомий захід на Південному Підляшші – XVIII Міжнародний фестиваль східнослов'янських колядок у Тересполі. Виступило під час нього 29 колядних груп з Польщі, Білорусі, у тому числі з Берестя і Пружан, а також з Луцька і Львова в Україні.

Більшість виступаючих складала місцеві південно-підляські ансамблі, між іншими з Кобиляннів, Загоро-

ва, Славатичів, Міжлісся, Білої, Тересполя, були також присутні групи з північної частини Підляшшя та з Білостоку: «Orthpower – Малі тутешні» білостоцької Громадської початкової школи ім. св. Кирила і Методія та хор Православної парафії Воскресіння Господнього в Сім'ятичах.

Нагадали про злочини «Бурого»

2 лютого на військовому цвинтарі в Більську коло могили помордованих відбулися врочистості пов'язані з вшануванням 67-их роковин вбивства в 1946 р. загоном Ромуальда Райса «Бурого» групи підляських фурманів коло села Пухали-Старі та пацифікації православних сіл: Зані, Залішани, Концовізна, Шпаки та Вілька-Ваганівська. За даними Інституту національної пам'яті загинуло тоді 79 чоловік, об'єднання сімей жертв подає число 82 чоловік – православних україномовних жителів Підляшшя.

Екуменічний вечір колядок
2 лютого в Комплексі шкіл у Ботьках відбувся XV Екуменічний вечір колядок. Ви-

ступили на ньому між іншими дівчата з українського ансамблю «Ранок» з Більська, «Вереси» з Вилінова та «Вервочки» з Вуролі.

«Полудниці» заспівали в «Арсеналі»

7 лютого в галереї «Арсенал» у Білостоці відбулося відкриття Дитячого майданчику галереї «Арсенал», спеціально приготованого та запроєктованого залу з міні-читальнею для освітніх проєктів спрямованих до дітей, молоді та дорослих. З концертом народних пісень виступили під час відкриття дівчата з ансамблю «Полудниці» з Білостока.

«Гойраки» промували диск
9 лютого в осідку Товариства «Креативний Більськ» у Більську дебютну платівку, яка поміщує українські пісні, промував фольк-ролл гурт «Гойраки» з Ботьок. Диск вийшов у рамках проєкту Союзу українців Підляшшя «Підляські кобзаріки».

Людмила ЛАБОВИЧ
Фото авторки статті

Про акцію «Вісла» в Любліні

9 грудня 2012 р. у православної церкві святителя Петра (Могили) в Любліні після Божественної Літургії настоятель парафії о. прот. Мирослав Вишневський, сеніор о. прот. Володимир Ходак і диякон Олексій Куций відправили панахиду за жертви акції «Вісла» 1947 р. при участі парафіян і нового Генерального консула України в Любліні Івана Грицака та працівників цього консульства.

Згодом у церковній світлиці відбувся семінар «Акція «Вісла» після 65 років». Відкрив його д-р Андрій Савенець. Слово про акцію «Вісла» сказали о.

прот. Мирослав Вишневський, консул України Віталій Білий і д-р Григорій Купріянович – голова Українського товариства. Доповідь «Акція «Вісла» – генезис, реалізація і наслідки» виголосив д-р Микола Рощенко.

Згодом учасники семінару вислухали презентацію спогадів двох очевидців із повіту Біла-Підляська з фондів Православного Інтернет-радіо Люблинсько-Холмської єпархії orthodox.fm. Двоє учасників семінару поділилися спогадами про виселення їх з рідних земель Південного Підляшшя.

На завершення семінару присутні вислухали цікавої доповіді «Наслідки акції «Вісла» для української

громади через 65 років та домагання їх ліквідації», яку виголосив д-р Григорій Купріянович – член Спільної комісії уряду та національних і етнічних меншин.

Кутя в Любліні

18 січня 2013 р., у Щедрий вечір, у світлиці православної церкви святителя Петра (Могили) в Любліні відбулася традиційна Кутя, в якій взяло участь багато українців, втім працівники Генерального консульства в Любліні з консулом Віталієм Білим. Учасники заходу спожили кутю та інші пісні страви, як: вареники, оселедці, рибу тощо. На завершення заходу всі співали українських коля-

док. Організатором Куті було Українське товариство та Православна парафія св. Петра (Могили) в Любліні.

Урочистості Дня Соборності України

20 січня відбулися в Любліні врочистості з нагоди Дня Соборності та Свободи України. Початок пройшов на православному кладовищі при вулиці Липовій в Любліні. Д-р Григорій Купріянович – голова Українського товариства – сердечно привітав запрошених гостей та численно прибулих українців і поляків міста Люблина. Панахиду за душі борців за волю України та молебень за Україну очолив, у співслужінні священників

церкви Преображення Господнього і церкви свт. Петра Могили, Високопреосвященіший православний архієпископ Люблинський і Холмський Авель біля пам'ятника воїнам армії Української Народної Республіки. Після молебню владика Авель виголосив промову про Україну українською і польською мовами. До учасників урочистості звернувся зі словом Генеральний консул України Іван Грицак і голова Українського товариства д-р Григорій Купріянович. На закінчення урочистості до пам'ятника поклали вінки квітів делегації: Генерального консульства, Люблинського воєводства, Люблинського маршалка Люблинського воєводства, президента міста Люблина, Польсько-

го війська, Люблинського католицького університету і Українського товариства в складі: Андрій Єскатеринчук та Іван Ігнатюк.

Друга частина урочистості відбулася в залі Коронного трибуналу на Старому місті Люблина. Торжество відкрив і сердечно привітав запрошених гостей та численно прибулих українців і поляків міста Люблина д-р Григорій Купріянович. Хлібом і сіллю привітав Генерального консула Івана Грицака, котрий наново став консулом у Любліні, Збігнев Войцеховський – голова Товариства «Спільне коріння» у Любліні. Згодом звернувся зі словом до учасників Генеральний консул Іван Грицак. З промовами виступили президент міста

Кшиштоф Жук, представник воєводи, представник маршалка Люблинського воєводства та інші. Цікаву доповідь на тему «Україна у ХХІ сторіччі. Роздуми історика» виголосив декан Факультету гуманітарних наук Люблинського католицького університету Яна Павла II проф. Губерт Дашкевич. Після доповіді відбувся концерт колядок і шедрівок у виконанні мішаного хору Всіх Святих Землі Волинської «Волинські Дзвони» під керівництвом Марії Федосюк-Вислоцької. Організаторами торжества були Генеральне консульство України та Українське товариство в Любліні.

Іван ІГНАТЮК

Festiwal Kolędy i Szczodrywki nad Bugiem – Włodawa 2013

Sala kina Włodawskiego Domu Kultury nie jest już w stanie pomieścić uczestników Festiwalu Kolędy i Szczodrywki nad Bugiem. W tym roku w dwunastej już edycji 26 stycznia br. na zaproszenie Starostwa Powiatowego we Włodawie odpowiedziały 34 zespoły z powiatu włodawskiego i chełmskiego oraz zaprzyjaźnione zespoły z Białorusi i Ukrainy, których łączna liczba wykonawców wchodzących w skład zespołów wyniosła ponad 500 osób. Organizatorzy – Starostwo Powiatowe we Włodawie i Włodawski Dom Kultury – już zastanawiają się nad rozszerzeniem formuły festiwalu, choćby o czas, aby była to impreza dwudniowa. Festiwal jak co roku odbył się w trybie konkursowym. Przesłuchania trwały ponad cztery godziny. W składzie jurorskim zasiadli: Janina Biegalska – reprezentująca Departament Kultury, Edukacji i Sportu



Urzędu Marszałkowskiego w Lublinie, ks. Jerzy Ignaciuk – proboszcz Parafii Prawosławnej pod wezwaniem Narodzenia Najświętszej Maryi Panny, Paweł Łobacz – dyrygent chóru „Fletnia Pana”, organista w Parafii NSJ we Włodawie oraz Andrzej Sar – Główny Instruktor Wojewódzkiego Ośrodka Kultury w Lublinie. Zwycięzcami tegorocznej edycji festiwa-

lu zostali: „Głosy Polesia” z Brześcia, który zajął pierwsze miejsce, na drugim uplasował się Zespół „Gaudium” i kapela „Młodzież po 40-tce” z Dubienki, trzecie miejsce jurorzy przyznali zespołowi „Cisza” z Młodzieżowego Domu Kultury im. Oskara Kolberga we Włodawie. Wyróżnienia otrzymali zaś: „Jutrzenka” z Dołhobród, „Swańki” z Wyryk, „Srebrny

Blask” z Kowla, „Orchowianki” z Orchówka, „Małodyczki” z Szacka, „Bokoryna” z Żalina. Jurorzy skierowali słowa uznania do pracowników Włodawskiego Domu Kultury za profesjonalne przygotowanie i przeprowadzenie przeglądu w określonych ramach czasowych.

To co wyróżnia ten festiwal od innych, to ten unikatowy klimat, jaki tworzą ludzie



Колядки над Бугом

жyжyцy на пограничу nadbużańskim, sceniczny autentyzm w przeżywaniu świąt Bożego Narodzenia w wydaniu katolickim i prawosławnym. Jest to również forma ekumenizmu, dialogu wyznań poprzez wspólne przeżywanie tajemnicy Bożego Narodzenia. Wykonawcy bowiem zgodnie z regulaminem przeglądu prezentowali jedną kolędę prawosławną – szczodrywkę w języku ukraińskim lub białoruskim oraz jedną kolędę polską, dodając różne krótkie dialogi, jakimi witali się kołędnicy z gospodarzami domu, do którego przyszli, by obwieścić Dobrą Nowinę i zaśpiewać radośnie kolędę bądź szczodrywkę. Jak sami jurorzy wyznali, w tym roku znalazły się wśród wykonań i takie, które słyszeli po raz pierwszy. Cieszy fakt, iż w przeglądzie bierze udział coraz więcej młodzieży, że tradycja koledowania jest podtrzymywana przez młode pokolenia.

Festiwal Kolędy i Szczodrywki nad Bugiem przyciąga zespoły, to rokuje na przyszłość, iż tradycje lokalne, ślady kultury niematerialnej z pogranicza nadbużańskiego, nie zostaną zapomniane.

Informacja i zdjęcia:

Włodawski Dom Kultury

26 січня, недовго після цього як у Бересті завершилися різдвяні вечори і відсвяткували ми Хрещення Господнє, наші "Голоси Полісся" поїхали до Володави, де пройшов міжнародний Фестиваль коляд і щедрівок над Бугом. Взяли в ньому участь тридцять чотири народні колективи з Польщі, України і Білорусі.

На фестивальній сцені колективи виконали колядні пісні різних часів і регіонів – по одній українській і польській пісні, але були й інші варіанти: дитячий хор «Медуниця» з села Клейники Берестейського району виконав колядну пісню російською і польською мовами, а наш ансамбль «Голоси Полісся» (на фото), яким керує Людмила Чеберкус, вийшов на сцену з білоруською піснею «Учора-звечора» і далі продовжив виступ українською колядкою «Добрий вечір тобі». Закінчив своє привітання заповненого залу, в якому не було вільних місць, польською колядною піснею «Dzisiaj w Betlejem». Зал аплодував і не відпускав ансамбль «Голоси Полісся», якому вдалося виконати три пісні замість двох по програмі. А згодом наші берестяни отримали перше місце.

На знак визнання високої майстерності ансамблю «Голоси Полісся» володавський народний ансамбль «Кресовянка», яким керує Барбара Литвинюк, запросив у резиденцію свого колективу. Вони розповіли нам про те, що цей будинок продала їм місцева влада за символічний один злотий. Своїми силами ансамбль зробив ремонт, поставив піч, яка топиться дровами і через скляні дверці ми дивились, як до нас іде тепло. А саме головне те, що цю резиденцію ансамблю «Кресовянка» можна прирівняти до етнографічного музею Полісся. Тут є все з життя народу – від кросен до народних промислів.

Після гостинної вечері в резиденції володавського ансамблю «Кресовянка» ансамбль «Голоси Полісся» вітав колег українськими піснями нашого композитора Арсенія Тетерука і учасника ансамблю – «На Полісся ніч лягає» і «Раз-вітальна». З нашого боку ми подарували бібліотеці у Володаві книги берестейських письменників виданих українською мовою, а Будинку культури цінний подарунок від ансамблю «Голоси Полісся».

Покидати Володаву учасники ансамблю не хотіли, але час було вертати додому в Бересть. При ви-

їзді з міста у нашого водія зламався ключ і ми вже думали, що не тільки не доїдемо до Берестя, але й замерзнемо. Довелось три години постояти і за цей час нам місцеві молоді хлопці знайшли в неробочий суботній вечір таких же молодих фахівців, які приїхали до нас, взяли зламаний ключ та виготовили і привезли нам новий. Ми з великою вдячністю до них поїхали через прибузькі села, повні зимової краси та через Тереспіль повернули в Бересть.

Так – з пригодами, але на добрій ноті – закінчилась наша поїздка до Володави. Місцеві жителі Володави розповідали, що в них рідня в Томашівці і інших селах на східному березі Бугу і колись був міст через Буг, по якому ходили потяги з Берестя до Холма. А тепер їм доводиться їздити через Домачово або Тереспіль, щоби відвідати рідню. Сподіваємося, що й міст між Томашівкою і Володавою знов буде і взаємно частіше художні колективи будуть виступати на сценах не тільки Володави і Берестя, але й по селах.

Директор Володавського будинку культури сповіщає, що з наступного року фестиваль колядних пісень буде проходити протягом двох днів і це говорить про те, що розростається Володава, але й живуть всі села Володавського повіту. По дорозі ми не бачили забитих вікон і дверей у сільських хатах, як це є у нас, в районах Берестейщини.

А найголовніше було те, що на сцені фестивалю було досить багато дітей шкільного віку із сіл Володавського повіту. Тож хай ріка Буг зближує наш народ і голоси з села в село переливаються піснею, як це було колись.

Михайло ПЕТРУКОВИЧ
Бересть



